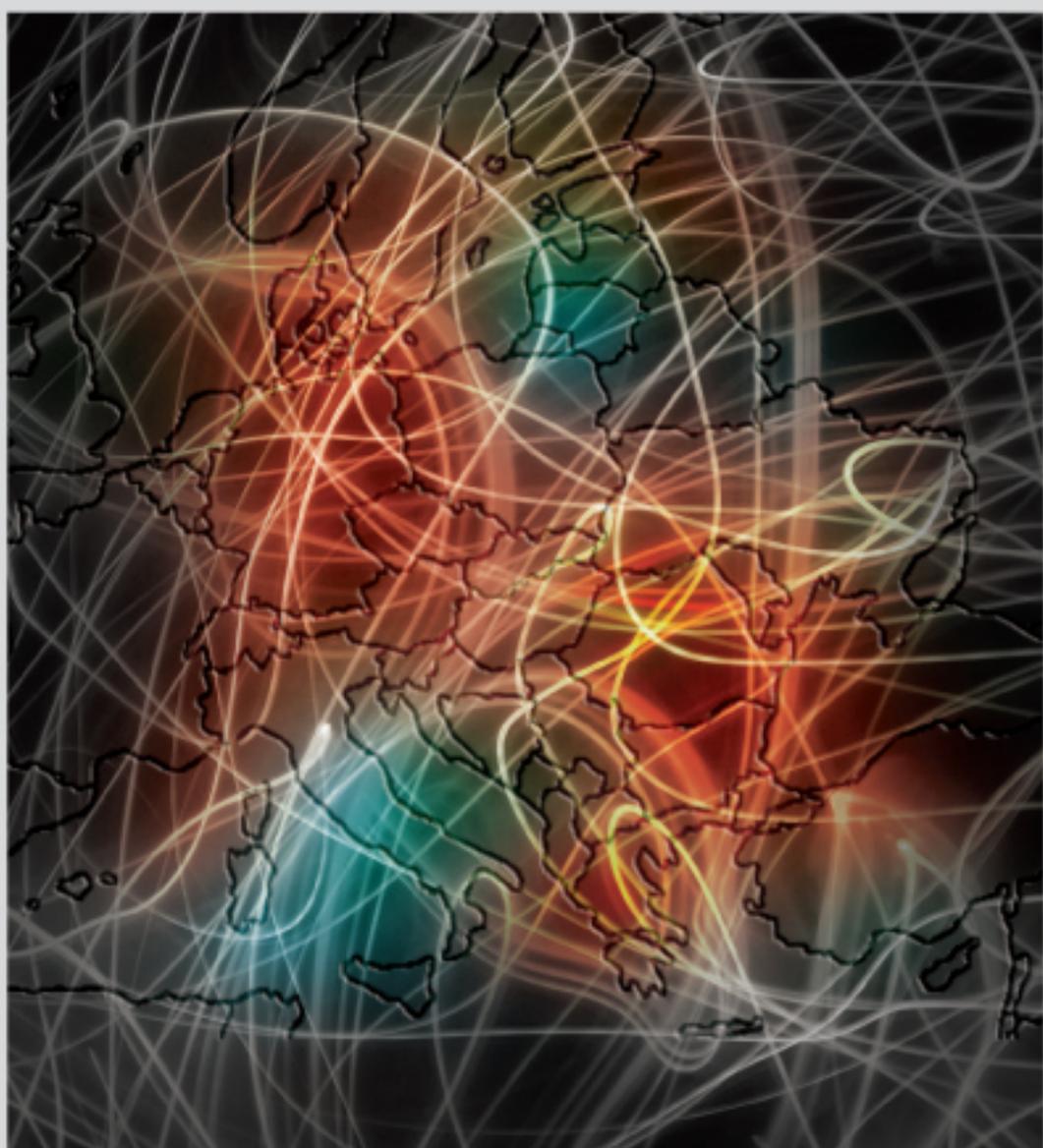


ROMÁNIA

• TÉR • GAZDASÁG • TÁRSADALOM



SZERKESZTETTE • **BENEDEK JÓZSEF** •

Románia. Tér, gazdaság, társadalom

» **Románia.**
Tér, gazdaság,
társadalom

Szerkesztő: Benedek József



NEMZETI
KISEBBSÉGGUTATÓ
INTÉZET



KRITERION

Kolozsvár, 2011

Cím: *Románia. Tér, gazdaság, társadalom*

Szerkesztő: Benedek József, az MTA külső tagja, egyetemi tanár,
Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Földrajz Kar, Kolozsvár,
Miskolci Egyetem, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet

Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
Kriterion Könyvkiadó

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BENEDEK, JÓZSEF

Románia : tér, gazdaság, társadalom / Benedek József ; ed.: Benedek József. - Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale : Kriterion, 2011

Bibliogr.

ISBN 978-606-92744-6-0

ISBN 978-973-26-1038-1

I. Benedek, József (ed.)

930(498)

338(498)

Sorozatszerkesztők: Horváth István, Jakab Albert Zsolt

Lektorálta: Péntek János egyetemi tanár, az MTA külső tagja, a Kolozsvári

Akadémiai Bizottság elnöke

Nagy Ágnes egyetemi docens, Babeş–Bolyai Tudományegyetem,
Kolozsvár, Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Kar, a Román
Nemzeti Bank igazgatótanácsának tagja

Pete István egyetemi docens, Babeş–Bolyai Tudományegyetem,
Kolozsvár, Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Kar

Korrektúra: Demeter Zsuzsa

Borítóterv és tipográfia: Könczey Elemér

Számítógépes tördelés: Sütő Ferenc

Nyomda: IDEA és GLORIA – Kolozsvár

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

A kötet kéziratát a Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatói készítették el
a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet támogatásával.

A kötet tartalmáért a szerzők vállalnak felelősséget, a kifejtett vélemények
nem feltétlenül tükrözik az NKI és Románia Kormánya álláspontját.

Tartalom

| | |
|--|----|
| Bevezetés | 11 |
| I. FEJEZET | |
| A természeti környezet | 13 |
| <i>Imecs Zoltán, Pál Zoltán, Bartók Blanka, Szócs Emese</i> | |
| 1.1. Természeti áttekintés | 13 |
| 1.1.1. Természetföldrajzi lehatárolás | 13 |
| 1.1.2. Domborzati jellegzetességek | 13 |
| 1.1.2.1. Hegységek | 14 |
| 1.1.2.2. Szubkárpatok | 22 |
| 1.1.2.3. Dombvidékek, fennsíkok | 23 |
| 1.1.2.4. Síkságok | 26 |
| 1.1.2.5. Medencék, völgyfolyosók | 27 |
| 1.1.2.6. A Duna árterülete és a Duna-delta | 28 |
| 1.1.3. Éghajlati sajátosságok | 28 |
| 1.1.4. Vízrajzi sajátosságok | 32 |
| 1.2. Energiatartalékok | 35 |
| 1.3. A környezet állapota | 39 |
| 1.3.1. Kiemelt szennyeződések és okaik | 39 |
| 1.3.2. A vizek állapota | 41 |
| 1.3.3. A közművesítés | 43 |
| 1.3.4. A hulladékgyűjtés | 43 |
| 1.3.5. A levegő állapota | 45 |
| 1.3.6. Zajártalmak | 50 |
| 1.4. Az éghajlatváltozás regionális sajátosságai | 51 |
| II. FEJEZET | |
| Geopolitikai helyzet és közigazgatási földrajz | 57 |
| <i>Kovács Csaba</i> | |
| 2.1. Geopolitikai helyzet és közigazgatási földrajz. | |
| Az államterület kialakulása | 57 |
| 2.1.1. Hanyatló régi és feltörekvő új birodalmak közt: 1661–1711 | 58 |
| 2.1.2. Habsburgok és fanarióták: 1711–1830 | 63 |
| 2.1.3. Reformkor, abszolutizmus és nemzeti ébredés: 1830–1859 | 67 |
| 2.1.4. Az Egyesült Fejedelemségektől az egységes nemzetállamig: 1859–1918 | 69 |
| 2.1.5. Nagy-Románia tündöklése és bukása: 1918–1945 | 72 |
| 2.1.6. A Nagy Testvér árnyékában: 1945–1989 | 75 |
| 2.1.7. Rendszerváltozás és európai integráció: 1989–2010 | 77 |



| | |
|---|-----|
| III. FEJEZET | |
| A Románia területén végbement gazdasági fejlődés a 20. században | 79 |
| <i>Csucsua István, Báthory Lajos, Máthé András, Nagy Róbert</i> | |
| 3.1. Gazdasági fejlődés az első világháború előtti időszakban | 79 |
| 3.2. Gazdaságfejlődés a két világháború között | 88 |
| 3.3. Katonai diktatúra és a második világháború | 98 |
| 3.4. Észak-Erdély 1940–1944 között | 101 |
| 3.5. A baloldali átmenet korszaka | 103 |
| IV. FEJEZET | |
| Népesség és népesedés | 127 |
| <i>Veres Valér</i> | |
| 4.1. A népességszám alakulása és összetétele a 20. században | 127 |
| 4.2. A romániai magyar népesség számának alakulása | 131 |
| 4.3. Természetes népmozgalom: a születések és halálozások számának alakulása | 136 |
| 4.3.1. A születések és a termékenység regionális sajátosságai | 138 |
| 4.3.2. A halandóság alakulása | 141 |
| 4.3.3. A várható élettartam alakulása | 144 |
| 4.3.4. A romániai magyarság természetes szaporodásának és termékenységének sajátosságai | 147 |
| 4.4. A házasságkötések és válások számának alakulása Romániában | 150 |
| 4.5. A népesség vándormozgása | 154 |
| 4.5.1. A belső vándorlás trendjei | 154 |
| 4.5.2. A belső vándorlás hatása a magyarság életterületére | 157 |
| 4.5.3. A nemzetközi vándorlás | 159 |
| V. FEJEZET | |
| Kisebbségek, kisebbségvédelem Romániában | 169 |
| <i>Horváth István</i> | |
| 5.1. Hány etnikai, nemzeti kisebbség van Romániában? | 169 |
| 5.2. Őshonos és bevándorló kisebbségek | 170 |
| 5.3. Hányan is vannak? | 172 |
| 5.4. A kisebbségi népesség időbeni alakulása | 173 |
| 5.5. Kulturális jellemzők | 175 |
| 5.6. Etnogeográfiai vonzatok | 178 |
| 5.7. Etnopolitikai és kisebbségvédelem 1990 után | 180 |
| 5.8. A romániai kisebbségvédelem meghatározó jellemzői | 183 |
| VI. FEJEZET | |
| Humán erőforrások | 189 |
| <i>Kerekes Kinga, Molnár Judit</i> | |
| 6.1. Foglalkoztatási viszonyok | 189 |
| 6.1.1. Foglalkoztatási szerkezetváltozás 1990 után Romániában | 189 |

| | |
|---|-----|
| 6.1.2. A munkaerő-állomány mérete és gazdasági aktivitása | 191 |
| 6.1.3. A foglalkoztatottság alakulása | 193 |
| 6.1.4. A nem és a képzettség hatása a foglalkoztatottságra | 195 |
| 6.1.5. Az alkalmazottak részaránya és ágazonkénti megoszlása | 196 |
| 6.1.6. Munkahelyi ingázás | 199 |
| 6.1.7. Munkanélküliség | 199 |
| 6.2. Bérek, keresetek | 202 |
| 6.2.1. A bérek alakulása 2000 és 2009 között | 202 |
| 6.2.2. Regionális kereseti különbségek | 208 |
| 6.3. Képzettség | 209 |
| 6.4. Foglalkoztatási politikák Romániában | 213 |
| | |
| VII. FEJEZET | |
| Települések | 217 |
| <i>Berekméri Mária</i> | |
| 7.1. Urbanizáció, városi településállomány | 217 |
| 7.2. Funkcionális városhierarchia | 222 |
| 7.3. Vidéki településállomány | 224 |
| | |
| VIII. FEJEZET | |
| Románia gazdasági szerkezete | 229 |
| <i>Bíró Bőrkő-Eszter, Madaras Szilárd</i> | |
| | |
| IX. FEJEZET | |
| Primer ágazatok: mezőgazdaság és vidékfejlesztés | 243 |
| <i>Vincze Maria, Bíró Boróka-Júlia</i> | |
| 9.1. A mezőgazdasági átalakulás általános jellemzői | 243 |
| 9.2. A mezőgazdaság tulajdonosi, üzemi és termelési szerkezete | 244 |
| 9.3. A termelés és a fogyasztás egy főre jutó mennyisége | 263 |
| 9.4. A mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek árainak alakulása | 266 |
| 9.5. A mezőgazdasági termelés személyi és anyagi feltételei | 268 |
| 9.6. Az agrár-külkereskedelem alakulása | 271 |
| 9.7. A román mezőgazdaság általános jellemzői | 273 |
| 9.8. A vidékfejlesztés sajátos problémái Romániában | 274 |
| | |
| X. FEJEZET | |
| Románia ipara | 289 |
| <i>Szász Levente</i> | |
| 10.1. Az ipar szerkezete | 289 |
| 10.2. Románia ipari fejlődése az 1989-es rendszerváltást követően | 293 |
| 10.3. A kitermelőipar | 301 |
| 10.4. A feldolgozóipar | 305 |
| 10.5. Az energetikai ipar | 311 |
| 10.6. Az építőipar | 315 |



| | |
|---|-----|
| XI. FEJEZET | |
| Tercier ágazatok | 321 |
| 11.1. Közlekedés | 321 |
| <i>Török Gergely</i> | |
| 11.1.1. Közúti közlekedés | 323 |
| 11.1.2. Vasúti közlekedés | 326 |
| 11.1.3. Légi közlekedés | 329 |
| 11.1.4. Vízi szállítás | 331 |
| 11.2. A romániai média | 334 |
| <i>Kádár Magor, Zörgő Noémi</i> | |
| 11.2.1. Húsz év története és trendjei 1990–2010 | 334 |
| 11.2.1.1. Zavaros idők: 1990–1992 | 334 |
| 11.2.1.2. Médiaágak önmeghatározása: 1993–1996 | 335 |
| 11.2.1.3. Piacosodás: 1997–2001 | 336 |
| 11.2.1.4. Átalakulás: 2002–2005 | 337 |
| 11.2.1.5. Konszolidálódás: 2006–2009 | 338 |
| 11.2.1.6. Tovább lépés húsz év után | 340 |
| 11.2.2. A romániai média helyzete napjainkban | 340 |
| 11.2.2.1. A romániai nyomtatott sajtó helyzete | 341 |
| 11.2.2.2. Rádiózás Romániában | 344 |
| 11.2.2.3. Televíziós szokások Romániában | 346 |
| 11.2.2.4. Internethasználat Romániában | 347 |
| 11.3. Pénzügyi piacok | 352 |
| <i>Juhász Jácint, Kovács Ildikó</i> | |
| 11.3.1. Bankszektor | 354 |
| 11.3.2. Biztosítási piac | 359 |
| 11.3.3. Tőkepiacok | 362 |
| 11.4. Befektetések | 364 |
| <i>Kovács Imola</i> | |
| 11.4.1. Külföldi tőkebefektetések | 364 |
| 11.5. Belkereskedelem | 373 |
| <i>Alt Mónika Anetta</i> | |
| 11.5.1. A kereskedelmi szektor jellemzői 1990 előtt | 373 |
| 11.5.2. A kereskedelmi szektor szerkezeti átalakulása | 373 |
| 11.5.3. A kereskedelmi szektor statisztikai mutatója a számok tükrében | 377 |
| 11.5.4. Románia EU-hoz való csatlakozásának hatása a kereskedelmi szektorra | 383 |
| 11.5.5. A válság hatása a kereskedelemre – a jelenlegi helyzet | 383 |
| 11.6. Turizmus | 386 |
| <i>Talpas János, Pál Zsuzsa</i> | |
| 11.6.1. Idegenforgalmi tájegységek | 386 |

| | |
|---|-----|
| 11.6.2. A turizmus nemzetgazdasági mutatói | 389 |
| 11.6.3. A turisztikai kereslet | 391 |
| 11.6.4. Vállalkozások a turizmusszektorban | 392 |
| 11.6.5. Románia turizmuságazata rövid és hosszú távon | 393 |
| 11.7. Médiakutatás: Románia tükörképe a nyugat-európai sajtó tükrében, az elmúlt egy évben | 396 |
| <i>Nagy Benedek</i> | |
| 11.7.1. Módszertan | 396 |
| 11.7.2. Románia turisztikai imázsa | 398 |
| 11.7.3. Országmarketing-tevékenységek Romániában | 403 |
| 11.8. Az egészségügyi ellátási rendszer | 407 |
| <i>Kovács Ildikó</i> | |
| 11.9. Oktatás | 411 |
| <i>Csata Zsombor, Szabó Júlia</i> | |
| 11.9.1. A romániai közoktatási rendszer 1989 után | 411 |
| 11.9.2. Beiskolázási statisztikák 1990–2008 között | 414 |
| 11.9.3. Az oktatási intézmények számának változása Romániában | 422 |
| 11.9.4. Pedagógusellátottság az oktatásban | 424 |
| XII. FEJEZET | |
| Régiók, regionális diszparitások | 429 |
| <i>Kurkó Ibolya</i> | |
| 12.1. Fejlesztési régiók Romániában | 429 |
| 12.1.1. Északkeleti Régió – Külső periféria | 431 |
| 12.1.2. Délkeleti Régió – Mozaikos térszerkezet | 433 |
| 12.1.3. Déli Régió – Észak–Dél-megosztottság | 435 |
| 12.1.4. Délnyugati Régió – Leszakadó nagytérség | 438 |
| 12.1.5. Nyugati Régió – Dinamikus perem | 440 |
| 12.1.6. Északnyugati Régió – Innováció és látens fejlődési potenciál | 442 |
| 12.1.7. Középrégió – Kulturális és etnikai sokszínűség | 444 |
| 12.1.8. Bukarest–Ilfov Régió – Dinamikus magterület | 445 |
| 12.2. Regionális diszparitások Romániában | 447 |
| 12.2.1. Gazdasági átalakulás és az egy főre jutó GDP területi különbségei | 448 |
| XIII. FEJEZET | |
| A határ menti régiók, a határ menti együttműködések és az Európai Unió | 455 |
| <i>Nagy Egon</i> | |
| 13.1. Határ menti régiók Románia államhatárai mentén | 455 |
| 13.1.1. Kárpátok Eurorégió | 457 |
| 13.1.2. Hajdú-Bihar–Bihar Eurorégió | 459 |
| 13.1.3. Felső-Prut Eurorégió | 460 |



| | |
|---|-----|
| 13.1.4. Szeret–Prut–Dnyeszter Eurorégió | 461 |
| 13.1.5. Duna–Dobrudza Eurorégió | 462 |
| 13.1.6. Giurgiu–Ruse és Danubius Eurorégiók | 462 |
| 13.1.7. Dél-Duna Eurorégió | 463 |
| 13.1.8. Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió | 464 |
| 13.2. Az együttműködések támogató projektek Románia határszakaszain | 466 |
| 13.2.1. Román–szerb határ menti együttműködés | 466 |
| 13.2.2. Román–magyar határ menti együttműködés | 467 |
| 13.2.3. Román–ukrán és román–moldáv határ menti együttműködés | 468 |
| 13.2.4. Román–bolgár határ menti együttműködés | 470 |
| | |
| XIV. FEJEZET | |
| A fejlődés stratégiai irányjai | 473 |
| <i>Horváth Réka</i> | |
| 14.1. Az európai integrációs folyamat és az első fejlesztési tervek | 473 |
| 14.2. Előcsatlakozási alapok | 475 |
| 14.3. A 2007–2013-as Nemzeti Fejlesztési Terv, valamint a strukturális és kohéziós alapok felhasználása | 476 |
| | |
| XV. FEJEZET | |
| Románia földrajzi nevei | 481 |
| <i>Bartos-Elekes Zsombor</i> | |
| 15.1. Víznevek | 482 |
| 15.2. Domborzati nevek | 483 |
| 15.3. Tájnevek | 485 |
| 15.4. Megyenevek | 490 |
| 15.5. Településnevek (közösségi nevek) | 491 |
| 15.6. Településnevek (hivatalos nevek) | 495 |
| 15.7. Közterületnevek | 497 |
| | |
| A kötet szerzői | 501 |

» Bevezetés

Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltás jelezte Romániában a tervezdáságtól a piacgazdaság felé történő „átmenet” korszakának kezdetét. Az átmenet irányát elsősorban az ipar szerkezetváltása, a dezindusztrializáció, dezurbanizáció, bizonyos gazdasági racionalizálási intézkedések és a privatizáció határozták meg. Ehhez adódik a KGST-piac megszűnése és a nemzeti gazdasági tér megnyílása a globális szereplők számára, amely a régiókat az új versenyfeltételekhez való alkalmazkodásra kényszerítette. Az átmeneti időszakban alkalmazott politikák a társadalmi modernizáció elméletéhez kapcsolhatók, annak a próbálkozásnak a következményeként, hogy Románia megközelítse az EU-s fejlettségi szintet. Időközben bebizonyosodott, hogy az intézmények egyszerű helyettesítése nem váltja ki a társadalom radikális megváltozását, és nem is hozza meg a régen várt gazdasági fellendülést. A *Románia. Tér, gazdaság, társadalom* című kötetben arra vállalkozunk, hogy az átmeneti korszak földrajzi, gazdasági és társadalmi jellegzetességeit tárjuk fel. Pontosabban, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar tagozatának oktatói és kutatói által elkészített kötet Románia első magyar nyelvű monográfiája, ezzel jelentős hiányt pótolva, hisz az eddig megjelent monográfiák egyrészt más nyelven készültek (románul és németül), másrészt nem rendelkeznek azzal az összegző, komplex és aktuális jelleggel, mint a jelen monográfia. A kötet – a regionális vagy országmonográfiákra jellemző módon – szisztematikus és aktuális elemzését, leírását nyújtja egy olyan térségnek, amelyet ebben a formában és szerkezetben még a szakirodalom nem tárt fel. A könyv széles témakört fed le: természeti térszerkezet, geopolitikai helyzet, gazdaságtörténet, népesség, települések, gazdasági folyamatok és jellegzetességek, regionális sajátosságok. A szerzők arra is törekedtek, hogy az elemzett jelenségeket egy jellegzetes térmátrixba helyezték el, tükrözve a kötet vezérelvét: a gazdasági, társadalmi és politikai folyamatok mindig kontextuálisan, azaz egy jellegzetes térbe beágyazódva szerveződnek meg. Ennek megfelelően a régiók és államok társadalmi, gazdasági és politikai interakciók hálózataiból épülnek fel. A fenti vezérelv követi a múlt évezred kilencvenes éveiben jelentkező társadalomtudományi paradigmaváltást, a térfordulatot („spatial turn”), amely következtében a térbeli szempontú gazdasági és társadalmi elemzések tudományosan és társadalmilag egyaránt felértékelődtek, jelentős eredményeket produkálva. Külön kiemeljük a monográfia gazdaságtörténeti részét, amely a 19. és 20. század gazdasági folyamatairól nyújt szintézist. Úgy gondoljuk, hogy egyes nagytérségek, államok vagy régiók jelenkori gazdasági helyzetének értékelése, valamint jövőbeli fejlődési lehetőségeinek kijelölése lehetetlen a történelmi fejlődési pályájuk ismerete hiányában. Pontosán ez a hiány érhető tetten az Európai Unió regionális politikájában, ahol a regionális diszparitások elemzése és a támogatásra jogosult régiók kiválasztása eltekint azoktól a regionálisan és államonként eltérő történelmi tényezőktől, amelyek a meglévő



diszparitások háttérét alkotják. Ennek hiányában viszont a kijelölt beavatkozási eszközök is gyakran eltévesztik céljukat, hatásuk az elvárások mögött marad.

A magyar nyelvű szakirodalom elsősorban Erdéllyel, Bánsággal és Partiummal foglalkozott kiemelkedően. A monográfia Románia egész területére kiterjed, hisz itt egy sor olyan folyamat alakult ki, amelyek az erdélyi régiókra is hatással voltak és vannak, gondoljunk csak a migrációs folyamatokra. Ezért gyakorlatilag az erdélyi térség kérdéseinek, jövőbeli fejlődési alternatíváinak feltárása lehetetlen Románia térszerkezeti egészének vizsgálata nélkül. Ugyanakkor központi fontosságú marad az elemzett térségnek a viszonya Magyarországgal, illetve jövőbeli szerepe az európai és a globális térszerkezetben. Tekintettel az előbbire, a kötetben jelentős szerep jut a regionális, határ menti együttműködések vizsgálatának is.

A monográfia megírásában fontos szerepet játszott az a fiatal oktatókból és kutatókból álló hálózat, amely a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet keretében 2005-ben létrehozta a *Regionális tanulmányok* munkacsoportot. A munkacsoportban részt vevő geográfusok, közgazdászok, gazdaságtörténészek, szociológusok, demográfusok és politológusok szakmailag bizonyítottak már a *Kárpát-medence régiói*-sorozat *Székelyföld, Északnyugat-Erdély, Dél-Erdély* és *Bánság* című kötetek kidolgozásakor. Ennek a szakmai tapasztalatnak, valamint a kialakult kutatási hálózatnak a jelen kötet sokat köszönhet. Ezt a munkát szeretnénk a jövőben is tovább folytatni.

dr. Benedek József
egyetemi tanár
az MTA külső tagja

>> I. FEJEZET

A természeti környezet

Imecs Zoltán, Pál Zoltán, Bartók Blanka, Szócs Emese

1.1. Természeti áttekintés

1.1.1. Természetföldrajzi lehatárolás

Románia az európai kontinens délkeleti részén, a Balkán-félsziget északi részén helyezkedik el. A román szakirodalom gyakran emlegeti „kárpáti-dunai-pontusi” országgként, ezzel utalva azokra az európai jelentőségű természetföldrajzi elemekre, amelyek meghatározzák az ország természeti viszonyait.

A Kárpátok – mint az Eurázsiai-hegységrendszer része – teljes hosszának 2/3-a az ország területén keresztül húzódik, az ország domborzatának vázát képezi.

A Duna – mint Európa egyik legjelentősebb folyama – hosszának több mint 2/3-a érinti vagy keresztezi az ország területét és begyűjti az ország folyóinak túlnyomó többségét.

Az országnak több mint 190 km-es kijárata van a Fekete-tengerre, ez nagyon jelentős gazdasági szempontból.

238 391 km²-es területével közepes méretű európai országnak tekinthető. Földrajzi helyzete meghatározza éghajlati viszonyait és hatással van gazdaságára is (Geografia României 1983).

1.1.2. Domborzati jellegzetességek

Az ország domborzata nagyon változatos. Minden általános domborzati forma képviselve van, mégpedig eléggé hasonló arányban. A hegyek, vagyis a 800 m-nél magasabban fekvő területek az ország területének 28%-át teszik ki, a 200 és 800 m közötti magasságokban lévő dombok és fennsíkok adják a teljes terület 42%-át, míg a maradék 30%-ot a 200 m-nél alacsonyabban fekvő síkságok alkotják.

A domborzat bemutatását az előbb felsorolt domborzati formák szerint végezzük, de bevezetünk még néhány alegységet, amelyek elég jól elkülöníthetők. A bemutatott tájak a mellékelt térképen azonosíthatók (1. 1. ábra), zárójelben utalunk az illető táj térképi számára. A tájegységek magyar elnevezését a Hajdú-Moharos–Hevesi szerzőpáros *A kárpát-pannon térség tájtagolódása* című munkája alapján használjuk (Hajdú-Moharos, 1999).



1.1.2.1. Hegységek

A hegységek bemutatásához a Román Akadémia által kiadott földrajzi monográfia megfelelő kötetét használtuk fel (Geografia României 1987), valamint a nemrég megjelent *Kárpát-medence*-monográfiákat (2006 és 2009). Amint már említettük, a Kárpátok képezik az ország domborzatának a vázát. Gyakran emlegetik a domborzat sajátosságaként a formák amfiteátrumszerű elhelyezkedését. Az ország középső részén helyezkedik el az Erdélyi-medence, amit a Kárpátok vonulatai szinte körülölelnek. A Kárpátokon túl alacsonyabb térségek következnek. A hazai szakirodalom a Kárpátokat épp a közöttük elhelyezkedő medencéhez viszonyított helyzetük alapján csoportosítja Keleti, Déli és Nyugati egységekre. A bemutatást mi is ennek alapján végezzük.

A Keleti-Kárpátok jellegzetességként szokták említeni a különböző eredetű és emiatt eltérő kőzettani felépítésű hegyvonulatok egymással párhuzamosan húzódó vonulatait: a kristályos kőzeteken kialakult központi vonulatot, a gyúrt üledékes kőzetekből felépült külső, keleti vonulatot, valamint a vulkanikus eredetű belső, nyugati vonulatot.

Érdekes módon a hazai szakirodalom nem ezt a kőztanilag determinált felosztást használja, hanem – valószínűleg a hegység északdéli nagy kiterjedése miatt – megkülönböztet egy északi, egy központi és egy déli csoportot.

Az északi csoport (a térképen: *hegység – 1*) az országhatártól a *Dorna-medencéig* (Depresiunea Dornelor), illetve a medencét az Erdélyi-medencével és a Moldovával összekötő völgyekig, hágókig húzódik. A román szakirodalom *Máramarosi és Bukovinai Kárpátok*ként is emlegeti őket (Carpații Maramureșului și Bucovinei). A csoportban mindhárom vonulat megtalálható. A csoport nyugati oldalán találjuk az északi csoport vulkanikus vonulatát, az *Avas–Gutin–Széples*-hegységet. (Munții Oaș–Gutâi–Țibleș). Ez a neogén időszakban kialakult vulkáni vonulat nem őrizte meg a vulkáni kúpokat, ezeket a hosszan tartó erózió lekoptatta. Alacsonyabbak, mint a középső csoport vulkanikus vonulata, magasságuk északnyugtról délkelet felé növekszik. A legészakibb csoport az *Avas*-hegység, alig éri el a 800 m-es magasságot. A következő, a *Rozsály-Kőhát* hegyecsoport (Munții Igniș) eléri az 1300 métert, a *Gutin* (Munții Gutâi) az 1443 métert, míg a legutolsó és egyben legdélibb csoport a *Széples* (Munții Țibleș) már meghaladja az 1800 métert. A vulkanizmusnak köszönhetően ebben a hegységben jelentős színesfém érceket találunk, melyek alapján fejlődött ki Nagybányán és környékén az utólag sok környezeti gondot okozó bányaiipar. Kelet felé haladva következik a *Máramarosi-medence* (Depresiunea Maramureșului). Ez a 90 km hosszú, északnyugat felé nyitott medence választja el a középső vonulathoz tartozó Máramarosi-havasokat a nyugati oldalon elhelyezkedő és később kialakult vulkanikus vonulattól. A medencében eredetileg csak egy folyó, az Iza biztosította a vizek elvezetését, később viszont kialakult a Visó völgye, amely a Máramarosi-havasok nyugati oldalának vizeit vezeti el. A két völgy között, a medence teljes hosszában húzódik a Máramarosi-dombság. A medence északi szélén a Tisza völgye húzódik 60 kilométeren keresztül. A medencétől keletre húzódnak a *Máramarosi-havasok* (Munții Maramureșului). Ez már a középső vonulathoz tartozik. Itt a mezozóos és paleogén korú kristályos képződmények uralkodnak. Nagy magassága és masszivitása ellenére jól elkülönülnek a hegységet alkotó masszívumok, melyek közül megemlítjük a Pop Ivánt (1937 m),

valamint a Torójágát (1930 m). Ez utóbbi esetében egy erőteljes szubvulkanikus intrúzió figyelhető meg, tulajdonképpen egy lakolit. Ennek a képződménynek tulajdonítható a térségben a színesfém ércek jelenléte, amelyekre alapozott a színesfémbányászat, melynek legfontosabb központja Borsabánya volt. A hegységet gazdag erdők borítják, melyekben jelentős vadállomány található. Megemlíthetjük még a térségben található ásványvízforrásokat is.

A Máramarosi-havasoktól délre húzódik a régió és egyben a Keleti-Kárpátok legmagasabb hegysége a szinte teljesen kristályos palákból felépülő *Radnai-havasok* (Munții Rodnei). Magasságának köszönhetően – 2303 m, Nagy-Pietrosz – a térségre jellemzők a hegyvidéki eljegesedés nyomai: gleccservölgyek, cirkuszvölgyek, tengerszemek. Ez utóbbiak közül megemlíthetjük a *Lala Mare* tavat, melynek területe meghaladja az 5600 m²-t. A hegyvidéki legelőkön hagyományos tevékenységnek számít a pásztorkodás. Az északi oldalon, a sokáig megmaradó hórétegnek köszönhetően fontos üdülőközpont alakult ki, amely a téli sportolásra szakosodott. A hegység déli részén található mészkőfolton jelentős karsztos képződmények alakultak ki. Említésre méltó a *Tăușoare* barlang, mely 460 méteres mélységével Románia egyik legnagyobb szintkülönbségű barlangja. Ugyancsak a déli oldalon, a jelentős hozamú szénsavas ásványvizeknek köszönhetően jelentős üdülőtelepek jöttek létre. Említésre méltó Szentgyörgyfürdő, valamint Radnaborberek.

A Radnai-havasoktól délebbre, mintegy átmenetet képezve a központi csoport felé, a *Borgói-hegység* (Munții Bârgăului) található. Felépítését tekintve tömör homokkővek és márnák váltakoznak. Ezt az alapvetően üledékes képződményt helyenként vulkanikus áttörések – andezitek és dioritok – szakítják meg, így biztosítva a legnagyobb magasságot a Heniu Mare csúcsban – 1611 m.

Tovább haladva kelet felé, mintegy a Radnai-havasok folytatásaként található a *Szuhárd-hegység* (Munții Suhardului). A Máramarosi-medencét körülvevő hegyek, tagoltságuknak köszönhetően, sok hágóval rendelkeznek. Ezek közül említésre méltó a Nagybányát a medencével összekötő Neteda-hágó (987 m – a Rocsály-Kőhát és a Gutin-hegység között), a Beszterce vidékét a medencével összekötő Șetref-hágó (818 m – a Széples-hegység és a Radnai-havasok között), valamint a medencét az ország keleti felével, Moldvával összekötő Prislop-hágó, amely 1416 m magasán szeli át a Keleti-Kárpátok középső vonulatát (a Máramarosi- és a Radnai-havasok között). Itt jutunk el a *Moldova-medencébe* (Depresiunea Moldovei), amelytől északra helyezkedik el a vonulat keleti – uralkodóan üledékes kőzetekből álló – csoportja. Három egymással párhuzamos vonulatot találunk, a *Bukovinai-Obcsinákat* (Obcinele Bucovinei): *Nyíres-Obcsina* (Obcina Mestecăniș), *Feredő-Obcsina* (Obcina Feredeui) és a *Nagy-Obcsina* (Obcina Mare).

Elhagyva az északi csoportot az említett medencéktől, hágóktól délre következik a Keleti-Kárpátok központi csoportja (a térképen: *hegység -2*), amit a román szakirodalom *Moldvai-Erdélyi Kárpátokként* is említ (Carpații Moldo-Transilvani). Ebben a csoportban nagyon jól azonosítható a három közzettanilag eltérő vonulat. Az Erdély felőli oldalon folytatódik a vulkanikus vonulat a *Kelemen-Görgény-Hargita-havasokkal* (Munții vulcanici Căliman–Gurghiu–Harghita). Ebben a vonulatban már elég jól megmaradtak a vulkáni kúpok, esetenként kalderák (pl. Mező-havas). Az alacsonyabb térségekben pedig nagy kiterjedésű vulkanikus platókat találunk, mint például a Görgényi nyugati oldalán elterülő Kalonda-tető. A vonulat magasabb, mint az északi csoport vulkanikus hegyei, eléri

a 2100 m-es magasságot a Kelemen-havasokban (Pietrosz-csúcs). A Kelemen-havasok és a Görgényi-havasok között húzódik a *Felső-Maros-áttörés* (Defileul Mureşului de la Toplița-Deda). A Dél-Hargita délkeleti csücskében az Olt vágott magának utat. létrehozva a *Tusnádi-szorost* (Defileul Tuşnad). Ezen túl helyezkedik el a jól ismert *Csomád-hegycsoport* (Munții Ciomatu), ahol megtaláljuk a vulkanikus kráterben kialakult, igen jelentős turisztikai vonzerőt képviselő, Szent Anna-tavat, illetve a Mohos-tózeglapot.

Az északi csoporthoz hasonlóan ebben a csoportban is nagy kiterjedésű hegyközi medencék választják el a vulkanikus vonulatot a középső, keményebb felépítésű vonulattól. A Maros felső szakaszán helyezkedik el a *Gyergyói-medence* (Depresiunea Giurgeu), ettől délre pedig az Olt felső szakaszára illeszkedő *Csíki-medence* (Depresiunea Ciuc). Említésre méltó még, bár sokkal kisebb kiterjedésű, a csoport északi részén található *Bébbori-medence* (Depresiunea Bilbor), illetve *Borszéki-medence* (Depresiunea Borsec).

A csoport középső része az északi határt képező Moldova-medencétől kezdődik két kis kiterjedésű hegységgel, a *Gyamaló-hegység* (Munții Giupalău) és a *Ráró-hegység* (Munții Rarău). A Kelemen-havasokkal azonos szélességen a *Besztercei-havasok* (Munții Bistriței) található, ezek déli oldalán a Borszéki-medencéből kelet felé a Kis-Beszterce-völgyén keresztül juthatunk el Moldvába. Keletebbre, a Beszterce-völgyén túl, található az Eszténa-hegység (Munții Stânișoarei), amely alig haladja meg az 1500 m magasságot, és már a keleti-vonulatot alkotó flis övezetbe tartozik. Dél felé, tulajdonképpen a Gyergyói-medence keleti oldalán húzódnak a *Gyergyói-havasok* (Munții Giurgeu). A hegységtől keletre, különálló masszívumként emelkedik ki a *Csalhó-hegység* (Munții Ceahlău), mely több mint 1900 m-es magasságával, konglomerátumból és mészkőből álló erőteljes masszívumként emelkedik a Beszterce-völgyén létrehozott víztározó fölé. Ha a Csalhótól délre a Békás-völgyén nyugat felé indulunk, a Békás-szoros majd a Gyilkos-tó érintésével visszaérünk a Gyergyói-medencébe. Útközben áthaladunk az 1254 m magas Pongrácz-tetőn, amely elválasztja a Gyergyói-havasokat a tőlük délre folytatódó *Nagyhagymás* vonulatától (Munții Hășmaș). Valójában ezzel a főleg mészkőből álló vonulattal véget is ér a központi hegyvonulatok sora.

A központi csoport keleti oldalán találjuk a *Tatrosmenti-hegyvidéket* (Munții Troțușului). Ezek a hegyek már teljes szélességükben az említett flis övezetbe tartoznak. Ezek az alapvetően üledékes kőzetek, laza szerkezetük miatt nem tanúsítanak túl nagy ellenállást az erózióval szemben, így a hegységek alacsonyabbak és a felszín lepusztulása jelentős, ami az innen eredő folyóvizek által szállított nagy hordalékmennyiségben tükröződik. Ehhez a csoporthoz tartoznak a *Tarkó-hegység* (Munții Tarcăului) és a tőle keletebbre fekvő *Gosman-hegység* (Munții Goșmanului). A Tatros-völgyétől délnyugatra helyezkednek el, mintegy a Nagyhagymás folytatásaként a *Csíki-havasok* (Munții Ciucului), majd pedig a *Nemere-hegység* (Munții Nemira). A középső csoport utolsó, legkeletibb és egyben legkisebb területű tagja a *Berzenci-hegység* (Munții Berzunt). A fentebb bemutatott csoporttal eljutottunk a *Brassó-Háromszéki-medencéhez* (Depresiunea Brașovului), amely kelet felé az Oituz-völgyével folytatódva képezi a határt a Keleti-Kárpátok középső csoportja és a déli csoportja között.

A déli csoport (a térképen: *hegység – 3*) vagy más néven a *Kárpátkanyar* (Carpații de curbură) teljes szélességében a már említett flis övezetbe tartozik. A

hegyvonulatok iránya megváltozik, az eddig uralkodó ÉÉNY–DDK irány fokozatosan nyugatra fordul, teljes mértékben igazolva az elnevezést. A hegység szerkezete nagyon bonyolult, főleg a külső, keleti oldalon. A Brassói-medence északi részén találjuk a Bodoki–Baróti-hegyvidéket, amely a *Bodoki-hegység*ből (Munții Bodocului) és *Baróti-hegység*ből (Munții Baraoltului) áll. A medencét nyugat felé a Persányi-hegység (Munții Perșani) zárja le. Valójában az Erdélyi-medence felől, közúton csak a hegységen keresztül lehet bejutni a medencébe. Az Olt, amely a medence nagy kanyarulatokat leíró legfontosabb folyója, egy szűk szoroson, a *Rákosi-szoroson* (Defileul Racoș) keresztül hagyja el a medencét, helyet engedve a vasútnak is. A medence keleti és déli részén helyezkedik el a hegycsoport többi hegysége, amelyek közül csak a fontosabbakat említjük meg. Keleten találjuk a *Háromszéki-havasokat* (Munții Vrancei, Munții Buzăului), amelyek több kisebb hegységgel ereszkednek a szubkárpatok felé. Délen vannak a *Brassói-havasok* (Munții Brașovului). Ide tartozik a *Keresztény-havas* (Postăvarul), amely országos jelentőségű síparadicsomnak – Brassó-Pojánának – ad helyet. Keletebbre van a *Nagykő-havas* (Piatra Mare), amely kedvelt kirándulóhelye a brassóiaknak. Délebbre találjuk a *Csukás-hegységet* (Munții Ciucaș), amely 1954 m-es csúcsával a Kárpátkanyar legmagasabb hegysége. Konglomerátumból kialakított felszínén nagyon látványos képződmények, kőgombák, szfinxek figyelhetők meg.

A Keresztényhavas és a Nagykő-havas között torkollik a medencébe a Bukarest felől érkező műút is, amely összeköti Erdélyt a fővárossal. Ennek az útnak a déli folytatása a Prahova-völgyén húzódik, amely érdekes elhatárolási kérdéseket vet fel. A román szakirodalomban a Keleti-Kárpátok és a Déli-Kárpátok közötti határvonal a Prahova-völgyén húzódik. A domborzat jellegét figyelembe véve ez helyénvaló, hiszen a völgytől keletre húzódó hegyek magassága sehol sem éri el a 2000 métert, a tőle nyugatra található Bucsecs-hegység azonban 2500 méter fölé emelkedik. Geológiai szempontból viszont a Bucsecs–Királykő-csoport konglomerátumos mészköves kőzetei egyértelműen több rokonságot mutatnak a Keleti-Kárpátok gyűrt üledékes kőzetekből álló övezetével, mint a Déli-Kárpátok maszszív kristályos tömegével. Jelen bemutatónkban a hagyományos román álláspontot követjük, így a térképen is a Keleti-Kárpátok határa a Prahova-völgyén van meghúzva. Ennek megfelelően most kezdjük tárgyalni a Déli-Kárpátokat amelyek a térképen a hegységek szimbólumon a 4-es számot viselik.

A *Déli-Kárpátok* (Carpații Meridionali) első csoportja a *Bucsecs–Királykő-hegycsoport* (Munții Bucegi–Leaota-Piatra Craiului). A *Bucsecs-hegység* (Munții Bucegi) konglomerátumból és mészkőből álló tömbje 2505 m-en éri el legnagyobb magasságát az Omu-csúcsban. Ettől délnyugatra húzódik a *Leaota-hegység* (Munții Leaota) majd a *Töröcsvári-átjáró* (Culoarul Rucăr–Bran) következik, amely magaslati átjárást biztosít az ország déli része felé (Giuvala-hágó – 1290 m). Az átjárótól ÉNy-ra húzódik a *Királykő-hegység* (Munții Piatra Craiului), amely magashegységi karsztos felszínével, éles mészkő gerincével vált ismertté.

A következő csoport az „Erdélyi Alpok”-ként is emlegetett *Fogarasi-havasok* (Munții Făgăraș). Ennek első tagja a *Szág-hegycsoport* (Munții Țaga) nevet viseli. Ez az 1600 méteres magasságot alig meghaladó hegység mintegy átmenetet képez a Persány-hegység és az igazi alpesi magaslatok között. A Fogarasi-havasok kristályos vonulata 70 kilométeren keresztül húzódik kelet-nyugati irányba egészen az Olt völgyéig. A főgerinc szinte teljesen 2000 méter fölött húzódik, sok helyen

meghaladja a 2500 méteres magasságot. Itt találhatóak a romániai Kárpátok legmagasabb csúcsai a 2544 méteres Moldoveanu és a 2535 méteres Negoiu. A nagy magasság az igen kemény, ellenálló kristályos kőzeteknek köszönhető, de az alpesi orogenezis erőteljes – 1000 métert meghaladó – emelésének is. A magasságnak köszönhetően a 2000 méternél magasabb térségeken egyértelműen felfedezhetők az utolsó két eljegesedés – a Riss és a Würm – nyomai, tengerszemeket rejtő cirkusvölgyek és csipkézett gerincek formájában. A legismertebb glaciális tó a Bâlea-tó, a partján lévő menedékházzal és a sípályákkal. Itt húzódik a Transzfogarasi országút, amely nyáron összeköttetést biztosít az ország déli részével. A ritka növényzet, a kúszó fenyők és alacsony füves legelők, majd magasabban a kopár sziklás térségek igazi alpesi megjelenést biztosítanak a tájnak. A falkent magasodó Fogarasi-havasok egyik érdekes tulajdonsága az aszimmetria. Észak felé meredeken emelkedik a nagyjából 500 méteres átlagos magasságú *Fogarásföld* (Depresiunea Făgăraș) fölél. Ez az Olt mentén hosszan elnyúló medence még az Erdélyi-medencéhez tartozik. Déli irányba a hegység enyhébben lejt és fokozatosan csatlakozik a szubkárpatokhoz. Van néhány kisebb hegycsoport, amely különálló nyúlványként irányul dél felé. Ezek a *Jezer–Papusa-hegység* (Munții Iezer–Păpușa), a *Ghițu-hegység* (Munții Ghițu), a *Frunzi-hegység* (Munții Frunți), valamint az Olt bal partján található, alig 1600 méteres *Kozia-hegység* (Munții Cozia).

Nyugati irányba haladva elérünk a Vöröstoronyi-szorozshoz, ahol az Olt élesen dél felé kanyarodik és teljesen átvágja a Déli-Kárpátok vonulatát. Átlépve az Olt völgyén a Déli-Kárpátok következő csoportjába jutunk, amely a Zsil-, illetve a Sztrigy-völgyéig és a Petrosényi-medencéig tart. Ez a *Szebeni-hegytömeg* (Masivul Parâng), amely szintén kemény kristályos kőzetekből áll, és ennek köszönhetően igen jól körülhatárolható masszívumként jelenik meg. Ezt keleten az Olt mellékfolyója, a Lotru völgye, északon a Maros mellékfolyója, a Sebes, nyugaton a Zsil mellékfolyója, a keleti-Zsil több hegycsoportra tagolja. A két északi tag, a Szebeni-havasként is ismert *Csindrel-hegycsoport* (Munții Cindrel) és a *Szászsebesi-havasok* (Munții Șureanu), amelyeket régebben *Kudzsiri-havasokként* (Munții Cugirului) is említették. Délebbre találjuk a *Lotru-hegycsoportot* (Munții Lotrului), valamint a *Căpătâna-hegységet* (Munții Căpătâni). A csoport névadó hegysége, a *Páring-hegység* (Munții Parâng), a csoport délnyugati csücskében fekszik. A már említett masszivitás ellenére a hegytömeg csak kis területen haladja meg a 2500 méteres magasságot (Páring csúcs – 2519 m), és érdekes módon, a Fogarasi-havasokkal ellentétben, ez a legnagyobb magasság inkább a déli oldalhoz áll közelebb. A Csindrel-hegycsoport magassága meghaladja a 2200 métert (Csindrel csúcs – 2244 m), a Szászsebesi-havasok elérik a 2130 métert (Vârful lui Pătru). Kisebb magasságuk miatt nem jellemző a glaciális domborzat, a felszint kiterjedt erdőségek borítják. Említésre méltó a Nagyszebentől közel 30 km-re található *Păltiniș* nevű üdülőttelep, amely 1400 méter körüli magasságával és kedvező éghajlati adottságaival a téli sportok kedvelőinek nyújt sportolási lehetőséget.

Tovább haladva nyugat, délnyugat irányába, a *Petrosényi-medencét* (Depresiunea Petroșani) kell megemlítenünk, amely hajdani kőszén kitermeléséről vált nevezetessé. A kőszéntelepek kialakulása egyértelműen igazolja a nagy kiterjedésű medence üledékgyűjtőként betöltött szerepét a hegység fejlődése során.

A medencén és a Sztrigy-völgyén túl található a Déli-Kárpátok utolsó csoportja, a *Szörényi-hegytömeg* (Masivul Severin), amit a román szakirodalom inkább

*Retyezát–Godján-hegység*ként (Munții Retezat–Godeanu) ismer. Ezt a derékszögű háromszög alakú hegycsoportot keleten a Petrozsényi-medence és a Zsil völgye, északon a Hátszegi-medence és a Bisztra völgye, nyugaton a Temes–Cserna-árok határolja. Ebben a csoportban ismét az északi oldalra kerülnek a legnagyobb magasságok (Retyezát-hegység, Peleaga-csúcs – 2509 m). A két névadó hegységen kívül ide tartozik még a *Szárkő-hegység* (Munții Țarcu), a *Csernai-havasok* (Munții Cernei), a *Mehádiai-hegység* (Munții Mehedinți), valamint a Nyugati-Zsil völgyétől délre elhelyezkedő *Vulkán-hegység* (Munții Vâlcan). Az uralkodó kőzetek szintén a kemény kristályos palák, amelyeknek köszönhetően ismét beszélhetünk a glaciális domborzat jelenlétéről. Ez főleg a Retyezát- és a Godján-hegységre jellemző, de az alpesi táj, a glaciális tavak és a változatos növényzet talán a Retyezátban alkotja a legharmonikusabb egységet. Nem véletlen, hogy itt alakult meg az ország első nemzeti parkja 1935-ben. Itt található az ország legnagyobb glaciális tava a *Bukura-tó* (Lacul Bucura – területe több mint 10 ha), a legmélyebb glaciális tó a *Zenógató* (Lacul Zănoaga – mélysége 29 m), valamint egy több mint 11 000 ha kiterjedésű szigorúan védett tudományos rezerváció. A hegycsoport déli tagjaiban, a Csernai-havasokban, illetve a Mehádiai-hegységben elég nagy területen megjelennek az üledékes kőzetek, amelyek közül meghatározó tájalkotó szerepet kapnak a mészkövek. Így például a nemzetközi jelentőségű *Herkulesfürdő* (Băile Herculane) környékén már teljesen más tájjal találkozunk, amihez igen kellemesen társul a már a rómaiak által is használt termálvizek jelenléte. Az említett háromszög derékszögében elhelyezkedő *Szárkő-hegység* (Munții Țarcu) bár megközelíti a 2200 méteres magasságot, felszínén nem tudtak kialakulni figyelemre méltó glaciális képződmények. Említésre méltó a *Kis-havas* (Muntele Mic) nevű üdülőtelep, amely szintén télen nyújt sportolási lehetőséget az erre vágyóknak.

Elérkeztünk a Déli-Kárpátok végéhez. Az itt található árokszerű mélyedésen túl kezdődnek a vitatott elnevezésű *Nyugati-Kárpátok* (Carpații Occidentali). Ha a Kárpátokat csak Romániai viszonylatban vizsgáljuk, akkor helyénvaló a „nyugati” jelző, de persze helyesebb a Kárpátokat teljes egységükben felosztani. Bár első látásra a Déli-Kárpátok folytatásának tűnnek, sajátos tulajdonságaik miatt mégis különálló egységet képez a *Bánsági-hegyvidék* (Munții Banatului) (a térképen: *hegység – 5*). Az öt, elég jól körülhatárolható hegység magassága keletről nyugat felé csökken. Kőzettani felépítésük igen változatos, találunk itt kristályos palákat, valamint eruptív kőzeteket, de mészköveken kialakult karsztos felszín is érdekes színfoltja a változatos domborzatnak. Az öt hegységet az *Almás-medence* (Depresiunea Almăjului) majd a nyugat felé folyó Néra völgye egy északi és egy déli része osztja.

Az északi rész keleti oldalán magasodik a *Szemenik-hegység* (Munții Semenic), megjelenésében egy sasbércre emlékeztet, és eléri az 1446 méteres magasságot az azonos nevű csúcsban. Tőle nyugatra található az 1160 méteres magasságot elérő *Aninai-hegység* (Munții Aninei), amelynek jellegzetes arculatát a nagy kiterjedésű és egységes júra- és krétakorú mészkőn kialakult karsztos domborzat határozza meg. Legjellegzetesebb formái a Kárás forrásvidékén figyelhetők meg. E két hegységtől északnyugatra egy kisebb medencesor található, amely a *Krassói-medencesor* (Depresiunea Caraș-Ezeriș) nevet viseli. Ezen túl van az északi csoport utolsó tagja, a *Dognácskai-hegység* (Munții Dognecea), ahol a kristályos és üledékes kőzeteken áttörő metamorf kőzetek kontakt-metamorfizmus útján jelentős

fémérc-lelőhelyek kialakulásához vezettek. Az Almás-medence–Néra völgye vonalától délre még két hegység, az *Aldunai-hegyvidék* (Muntii Locvei-Almäjului) helyezkedik el. A keleti oldalon az *Almás-hegység* (Muntii Almájului) éri el az 1224 méteres magasságot az öt alkotó kristályos kőzeteknek köszönhetően. A tájat a helyenként feltörő magmatikus kőzetek teszik változatosabbá. A Bánsági-hegyvidék utolsó csoportja, a *Lokva-hegység* (Muntii Locvei), alig haladja meg a 700 méteres magasságot. A tőle északra elhelyezkedő Aninai-hegység mészkővonulata folytatódik itt, jellegzetes karsztos felszíneket kialakítva. Ennek a leglátványosabb eleme a *Néra-szoros* (Cheile Nerei). A mészkővonulat gyakorlatilag a Dunáig folytatódik, a Kazán-szoros oldalában is több barlang ismert. Szintén a Bánsági-hegyvidékhez tartozik a *Ruska-havas* vagy *Pojána–Ruska-hegység* (Muntii Poiana Ruscă) (a térképen: *hegység – 6*). Ez egy nagyon jól körülhatárolható, alapvetően kristályos palákból felépült hegység, de kőzetei között megjelennek a kristályos mészkövek és dolomitok is. A jól azonosítható 1000–1300 méteres peneplán felszínéből tanúhegyként emelkednek ki a magasabb csúcsok, a legmagasabb a *Pádes-csúcs* (Vârful Padeş – 1374 m).

Elérkeztünk az utolsó hegycsoporthoz az *Erdélyi-szigethegység*hez vagy *Erdélyi-középhegység*hez (a térképen: *hegység – 7*), amit a hazai irodalom „Napnyugati-hegynek” nevez. (Muntii Apuseni – szó szerint fordítva = „napnyugati hegyek”). Ennek a domborzati egységnek az elnevezése mindig vita tárgya a két ország szakemberei között. A román szakirodalom szerint a Szigethegység a Nyugati-Kárpátok Marostól északra elhelyezkedő, szigetszerű – körös-körül alacsonyabb térségek által körülvett – része. A „szigethegység” jelző véleményünk szerint elfogadható, és ez az elnevezés kezd átmenni a köztudatba. Habár manapság is elég gyakran előfordul, hogy „Érchegység” névvel emlegetik ezt a térséget, ami csak a hegység egy alegységére igaz. Nem célunk az elnevezés helyességét eldönteni, sokkal fontosabb megismernünk ennek a változatos felszínű hegységnek a fontosabb jellemvonásait. Ha egy geológiai térképre tekintünk, ez a hegység igencsak tarka foltként jelenik meg. Ez a tarkaság tulajdonképpen egy közzettani mozaikot jelöl, ami a hegység eltérő kialakulási módzatainak köszönhető.

Központi helyet foglal el a *Bihar-hegység* (Muntii Bihorului), amely alapvetően kristályos palákból épül fel. Ezeknek a kemény kőzeteknek köszönhetően itt található a szigethegység legmagasabb csúcsa a Nagy-Bihar (Vf. Cucurbăta Mare – 1849 m). A hegység masszivitását kihangsúlyozza az eróziós szintek jelenléte is, amelyeket a szakirodalom pediplén maradványoknak tekint. A nagy magasságnak köszönhetően sok helyen hegyvidéki eljegesedéshez hasonló formákat is találunk, egyesek szerint gyengén fejlett cirkuszvölgy is azonosítható. Sokkal valószínűbb azonban, hogy ezekért a formákért a hó eróziós tevékenysége a felelős, gleccserek jelenléte a térségben nem bizonyított. A legmagasabb térségekben már megjelenik a kúszó fenyővel jellemzett növényzet, de igazi alpesi kopár térséggel nem találkozunk. A Bihar-hegység keleti oldalán ered a két Aranyos, amely egyesülése után választóvonalat képez a tőle északra elhelyezkedő *Óreg-havas* (Muntele Mare) felé. Ez főként kristályos palából épül fel, ennek tulajdonítható kevésbé tagolt jellege, amit a 1826 méteres magassága is bizonyít. Ettől északra terül el a *Gyalui-havasok* (Muntii Gilăului).

A Bihar-hegység északi nyúlványaként jelenik meg a Kalota-havasnak is nevezett *Vlegyásza-hegység* (Muntii Vlădeasa), melynek magassága 1836 m. Ez a



hegység alapvetően egy magmatikus tömzs, amely meghatározza lapos felszínű, nagy kiterjedésű felboltozódását. Érdekes módon itt is megjelenik egy kis kiterjedésű mészkőtömzs, a Fehér-kövek nevű térség, amely mészkőszirtjeivel és a mélyében rejlő barlanggal érdekes színfoltot jelent az egyébként lapos hegyhátak között.

A Vlegyászát nyugati oldalán a Jára völgye határolja, ezen túl már a *Királyerdő-hegység* (Munții Pădurea Craiului) következik. Ez egyértelműen a *Körösvidéki-hegységek* (Munții Crișurilor) része, amelyek nyugati oldalán, a Körösök között övezik a Szigethegységet. A hegység déli részén bauxitot termeltek ki, ez képezte a hazai alumíniumipar alapanyagát.

Az Aranyostól délre elterülő hegyvidék csoportjait nagyon nehéz elhatárolni egymástól. Mivel ezek a hegyek bizonyos mértékig követik a Maros vonalát a folyó jobb partján, *Marosmenti-hegyvidék* (Munții Mureșului) néven ismertek. Ha az Aranyos és a Maros torkolatától indulunk dél felé, akkor az Ompoly (Ampoi) völgyéig valóban egyértelmű a helyzet. Itt helyezkednek el a *Torockói-havasok* (Munții Trascăului). Bár felépítésükben többféle kőzetet találunk – kristályos palák, ofiolitok, homokkövek és konglomerátumok, agyagok és márgák –, a domborzat uralkodó jellegét a mészkövek jelenléte határozza meg. A helyenként 600–700 m vastagságú júra mészköveken kis kiterjedésű, de 1000 méter körüli magasságú karsztfennsík alakultak ki, mint például a Csumerna- vagy a Bedellő-plató. Külön említést érdemel a *Székely-kő* (Colții Trascăului – 1128 m) különálló vonulata, amely a Torockói-medencét határolja kelet felé. Ebben a medencében egy ritka vízvázlatos típusal is találkozhatunk, az Aranyos és a Maros vízvázlatosója keresztben metszi a medencét. Meg kell említenünk még a mészkőgerincire jellemző karsztípust, aminek a legszebb példája talán a *Csáklya-kő* (Piatra Cetii – 1233 m). Mivel a mészkő kiterjedése nem nagy és nem alkot összefüggő felületet, nem tudtak kialakulni nagyméretű barlangok. Az egyetlen említésre méltó, igen látványos barlang a *Szolcsvai-barlang* (Peștera Huda lui Papară). Annál látványosabbak azonban a szurdokvölgyek, amelyek a keskeny mészkővonulat átvágása által jöttek létre. Találunk itt epigenetikus völgyeket, mint amilyen a Túri- és Tordai-hasadék. Nagyon látványosak a kaptációs eredetű szurdokvölgyek, amelyek a Maros jobb oldali mellékfolyóinak hátrálása által hódították el az eredetileg a mészkővonulattól nyugatra, északi irányba folyó völgyek vizeit. Ezek az Enyedi-, Remetei- és Gáldaközi-szorosok.

Ha most tovább folytatjuk utunkat a Maros mentén nyugati irányba, az Ompoly völgyétől nyugatra az *Erdélyi-érhegység* (Munții Metaliferi) található. A hegység elnevezése egyértelműen utal az itt még a római időktől kitermelt színesfém ércekre. Ugyancsak ez a hegység felelős a már említett téves elnevezésért, miszerint az egész Szigethegységet gyakran Érhegységként emlegetik. Itt található az ország legfontosabb arany-, ezüst- és rézlelőhelyei. A már említett magyar szerzőpáros tanulmányában ez a térség három alegységre bontva, az Érhegység nyugati, középső és keleti részeként jelenik meg, mint: *Körösibányai-hegység*, *Csetrás-hegység*, valamint *Zalatnai-hegység*. A román szakirodalom a környéken lévő településekhez kapcsolja a hegység részeit. Valójában egy nagyon bonyolult szerkezetű hegységről van szó, ahol sokféle kőzet jelenik meg. Találunk itt kristályos palafoltokat, mészkövet, konglomerátumot, homokkövet, de a legfontosabbak a neogén vulkánossággal felszínre került kőzetek, amelyek a már említett altalajkincseket is eredményezik. A megmaradt vulkáni kúpok körül gyakran találunk



lávafolyásokat. Az Érc-hegység nyugati része észak felé a Brádi-medencével szomszédos, amelyen túl a Bihar-hegység következik. A középső rész észak felé benyúlik gyakorlatilag az Aranyos völgyéig, tulajdonképpen a Bihar- és a Torockói-havasok közé. Ebben a térségben található a *Mócvidék* (Țara Moșilor), amely főleg az Abrudbánya és Topánfalva városok köré tömörült településeket foglalja magába az Aranyos és az Abrud találkozásánál kialakult medencében. A román szakirodalomban találkozhatunk olyan próbálkozással, amely az említett medencék körüli hegyeket külön Aranyos-hegységként említi. Ezek valójában átmenetet képeznek a Bihar, Öreghavas, illetve Érc-hegység között. A magyar szakirodalom külön említi a *Detonáta-hegységet* (Munții Detunatelor), amely az azonos nevű bazaltoszlopokról vált híressé. Ennek közelében található a híres-hírhedt *Verespatak* (Roșia Montană), ahol római kori bányák maradtak fenn és ahol remélhetőleg véglegesen sikerül leállítani a ciántechnológia alkalmazását a felszínen található meddőben talált arany kitermelésére.

Tovább követe a Maros folyását nyugat felé a *Zarándi-hegység* (Munții Zărandului) következik. Itt is az erőteljesen metamorfozálódott kristályos palák uralkodnak, a felszínen tanúhegyek formájában jelennek meg a legnagyobb magasságok, amelyek nem érik el az 1000 métert (Vf. Drocea, Solymos-csúcs – 836 m). A hegység meredekebben lejt a déli oldalán lévő Maros völgye felé, és enyhébben a tőle északra lévő Fehér-Körös felé.

Ha most észak felé folytatjuk utunkat, a *Béli-hegységbe* (Munții Codru-Moma) érünk, amely már a *Körösvidéki-hegységek* (Munții Crișurilor) része. Ez a jól elhatárolt, sasbérchez hasonlítható hegység eléri az 1112 méteres magasságot. Itt meg kell említenünk a 275 méter magasán fekvő Menyházát (Moneasa), amely a 24–32°C hőmérsékletű gyógyvizeiről vált híressé. A Béli-hegységtől keletre található a Belényesi-medence, amelyen túl visszaérünk körutunk kiindulási helyére, a Bihar-hegységbe.

1.1.2.2. Szubkárpatok

A szubkárpatok a Kárpátok vonulatának külső, Moldovai és Havasalföldi részén alakultak ki a már felgyűrődött hegységekről lemosott hordalékból létrejött üledékes rétegek utólagos felgyűrődése által. Tehát a szubkárpatok egyik legfontosabb jellemzője a gyűrt szerkezet. Átmenetet képeznek a tőlük keletre, illetve délre elhelyezkedő síkvidékek felé. Domborzati szempontból különböző magasságú dombok, helyenként elérhetik az 1000 m-es magasságot, és az őket elválasztó medencék bonyolult rendszeréből állnak.

A szubkárpatok rövid bemutatásához a földrajzi monográfia megfelelő kötetét használtuk fel (Geografia României 1992), de alkalmaztuk a már említett tájbeosztás magyar neveit is. A Kárpátok vonulatához viszonyított helyzetük alapján beszélhetünk egy belső szubkárpat térségről és három külső térségről. A belső térséget a magyar szakirodalom az Erdélyi-medencéhez sorolja, a román szakirodalom viszont *Erdélyi-szubkárpatok*ként említi. A térképen a szubkárpatok szimbólumon az 1-es számmal jelöltük. Ide tartozik az északi részen lévő *Beszterce-Régeni dombvidék*, amelynek részei a *Naszódi-dombság* (Dealurile Năsăudului), a *Besztercei-dombság* (Dealurile Bistriței), valamint a *Régeni-dombság* (Dealurile Reghinului). A térség déli részén található a *Szováta-Udvarhelyi-dombvidék*, melynek részei



a *Sóvidéki-dombság* (Subcarpații Târnavei mici), az *Udvarhelyi-dombság* (Subcarpații Odorheiului) és a *Homoródi-dombság* (Subcarpații Homoroadelor). Ennek a szubkárpatói vidéknek jelentősebb kiemelkedései a *Bekecs-tető* (Dealurile Bececi), a *Firtos-* (Dealurile Firtușului) és a *Réz-tető* (Dealurile Aramei). Ebben a térségben meg kell említenünk a só jelenlétét a felszín közelében a diapír redőknek köszönhetően. Gazdasági szempontból a parajdi sóbánya használja ki ezt a természeti adottságot. Szovátán és Parajdon a turizmus is nagymértékben hasznot húz ebből az altalajkincsből.

A külső szubkárpatók első tagja a térképen 2-es számot viselő *Géta-szubkárpatók* (Subcarpații Getici). Ezek a Motru és a Dâmbovița völgye között terülnek el. Ebben a térségben átmenetet képeznek a tőlük északra elhelyezkedő Déli-Kárpatók és a tőlük délre fekvő fennsík között. A következő egység a térképen 3-as számot viselő *Kárpátkanyari-szubkárpatók* (Subcarpații de Curbură). Ez a térség a legszélesebb a szubkárpatók közül és a legbonyolultabb szerkezetű. Három egységre oszlik a térséget keresztező folyók szerint: keleten a *Prahovai-Szubkárpatók* (Subcarpații Prahovei), középen a *Bodzai-Szubkárpatók* (Subcarpații Buzăului), északkeleten a *Vrâncsa-Szubkárpatók* (Subcarpații Vrancei). Ebben a térségben a szubkárpatók bonyolult térsége közvetlen átmenetet képez a síkvidékkel. Észak felé kanyarodva következik a térképen 4-es számot viselő *Moldvai-szubkárpatók* (Subcarpații Moldovei), melynek részei a *Tázlómenti-Szubkárpatók* (Subcarpații Tazlăului), valamint a *Németvásári-Szubkárpatók* (Subcarpații Neamțului). Ez az egység közvetlenül csatlakozik a Szeret-völgyéhez. A külső szubkárpatókban, a belső térséghez hasonlóan, szintén jelen vannak a sötömzsők, amelyek alapján jelentős kitermelő központok és vegyipari központok jöttek létre. Megemlítjük Slănic Prahova és Slănic Moldova központokat. A külső szubkárpatókban sok helyen találunk kőolaj- és földgázlelőhelyeket. Érdekes módon a földgázhoz kapcsolódnak olyan természeti jelenségek, mint a Bodzai-Szubkárpatókban található iszapvulkánok, amelyek egyre növekvő turisztikai jelentőségükkel igyekeznek helyettesíteni a gazdasági tevékenységek gyérülése miatt jelentkező hiányt.

1.1.2.3. Dombvidékek, fennsíkok

A dombvidékek csoportjába soroljuk a 200 és 800 m közötti magasságokat el foglaló térségeket. Ezek általában üledékes kőzetekből felépült és főleg a vízhálózat által tagolt, alakított domborzati egységek. Helyenként megfigyelhető a tektonikai erők hatása az üledékes rétegekre, amely szerkezetmorfológiai formák kialakulásához vezet. Ilyenek a monoklinális felszínek vagy a gázdómok térségében kialakuló jellegzetes formák. A dombvidékek bemutatásához a földrajzi monográfia megfelelő kötetét használtuk fel (Geografia României 1992).

A dombságok bemutatását a Kárpátokon túli térségekkel kezdjük, a *Moldvai-hátsággal* (Podișul Moldovei). A térképen az 1-es számot viseli a *Szucsávai-dombvidék* (Podișul Sucevei). Érdekes módon ez a térség közvetlenül kapcsolódik a Keleti-Kárpátok vonulatához, itt hiányzik a szubkárpatói átmenet. A keményebb rétegek jelenlétének köszönhetően az egész Moldvai-hátság legnagyobb magasságai itt találhatóak, megközelítik a 700 m-t. A 2-es számmal jelöltük a térképen a *Moldvai-mezőséget* (Câmpia Moldovei). Ez az alig 150–200 m magas térség, mint ahogy a neve is mutatja, inkább síksági jelleget mutat, mégis – elszigeteltsége miatt – a



hátságok közé került. Az erdőssztyepp-jelleget mutató térség jelenleg fontos mezőgazdasági terület. A 3-as számot viselő térség a *Barlád-dombság* (Podișul Bârladului). Ebben a térségben jellegzetes a monoklinális felszín, vagyis a rétegek É–D irányú dőlése által meghatározott domborzat. A legnagyobb magasságok meghaladják a 400 m-t a dombság északi részén, majd a magasságok dél felé egyenletesen csökkennek, szinte észrevétlen átmenetet nyújtva a síkságok felé. Alegységei a *Moldvai-központi-fennsík* (Podișul Central Moldovenesc), a *Tutovai-dombvidék* (Colinele Tutovei), a *Falcsui-dombvidék* (Colinele Fălciului), valamint a *Covurlui-halomvidék* (Podișul Covurlui).

Most térjünk át az ország nyugati felére, és nézzük meg a Szigethegység nyugati oldalán levő dombságokat. Először a térképen 4-es számot viselő *Szilágysági-dombvidék*-et. (Dealurile Silvaniei). A román szakirodalom ezt a térséget a nyugati dombsághoz sorolja, míg a már említett Hajdú-Moharos–Hevesi szerzőpáros az egész dombvidékot a Biharerdőnek nevezett, Szigethegységnek megfeleltetett nagytájhoz. Valójában nehéz besorolni ezt a térséget, mivel a helyenként megjelenő, tanúhegy jellegű elszigetelt masszívumok – a Meszes folytatásaként megjelenő *Szamoszug* (Culmea Prisnel) és *Kővár-hegység* (Dealul Preluca), valamint a nyugatabbra fekvő *Szilágysomlyói-Magura* (Măgura Șimleului) és *Szilágysági-Bükk* (Culmea Codrului) – szinte átmenetet képeznek a Szigethegység és a Keleti-Kárpátok Avas–Gutin vulkanikus hegysége között. Ezt a térséget nevezi a román szakirodalom „Jugul Intracarpatic”-nak, ami szabad fordításban „kárpátközi járom”-ot jelent. Valójában az egész térség egy erősen tagolt dombvidék, ahol a már említett magaslatokon és medencéken kívül megemlíthetjük a *Szilágysomlyói-medencét* (Depresiunea Silvaniei), *Nagybányai-medencét* (Depresiunea Baia-Mare) és a *Zilahi-medencét* (Depresiunea Zalău). A térség bonyolultságát igazolja a sokféle altalajkincs, amelyek alapján helyi jelentőségű kitermelések jöttek létre. Említésre méltóak a lignit- (Kraszna-Berettyó medence), illetve kőolaj-kitermelések (Berettyó-széplak).

Az ország nyugati felén maradv a Sebes-Körös völgyétől délre, a Szigethegység nyugati oldalán találjuk a *Körösvidéki-dombságot* (Dealurile Crișene), a térképen: *dombság* – 5. Ezek a dombok átmenetet képeznek a hegység és a síkvidék között. Alegységei a *Bihari-Hegyköz* (Dealurile Oradei), a *Báródság* (Depresiunea Vad-Borod), a *Királyerdő-alja* (Dealurile Pădurii Craiului), a *Belényesi-medence* (Depresiunea Beiuș), a *Béli-hegyalja* (Dealurile Codru-Momei) és a *Zarándi-medencesor* (Culoarul depresionar al Zarandului).

Most kerülünk a kárpáti ív belsejébe az Erdélyi-medence területére. A térképen 6-os számmal jelöltük a *Szamos-hátság* (Podișul Someșan). Itt északról dél felé haladva megemlítjük a *Láposi-medencét* (Depresiunea Lăpuș), a *Dési- és Kolozvári-dombságot* (Dealurile Clujului și Dejului), nyugatabbra az *Almás-Egregy medencét* (Depresiunea Almaș-Agrij), valamint a *Kalotaszegi-dombságot* (Dealurile Huedinului). Ez az egész térség üledékes felépítésű és fennsíkjellegűt mutat. 7-es számot visel az *Erdélyi Mezőség* (Câmpia Transilvaniei). Ennek a tájegységnek a neve nincs összhangban a tájjal. A „mezőség” név a térség mezőgazdasági hasznosítására utal, valójában egy nagyon tagolt dombvidék, amelyre az erdők hiánya, az időszakosan jelentkező szárazság és az emiatt nagyon szerény felszíni lefolyás a jellemző. A térséget főleg üledékes képződmények alkotják – homokkővek, agyagok, márgák, de találunk vulkáni tufákat is. A mélyben jelentős kősótartalmúak

vannak, amelyek az Erdélyi-medence peremén, diapír redők formájában a felszínre törnek. Ezekre alapozva alakultak ki a közismert soktermelő központok, amelyek közül megemlíthetjük a Torda és Dés térségében lévőket, valamint a kolozsi sósfürdőt. A Mezőség központi térségében a kéreg boltozataiban jelentős és kiváló minőségű földgáztartalékok vannak. Területén szép számmal találunk lejtőmozgási formákat, suvadásokat, amelyek a folyamat bemutatásának mintapéldányai lehetnének. A városok hiánya, valamint a nehéz megközelíthetőség miatt egy gyengén fejlett, mondhatni elmaradott térség. A Mezőség északi egységei a *Széki-, Szászszombori- és Lekencei-dombság*, míg a déli részhez tartoznak a *Marosludasi- (Colinele Luduşului), Komlómenti- (Colinele Comlodului) és Mezőmadarasi-dombság (Colinele Mădăraşului)*.

A Maros völgyétől délre helyezkedik el a *Küküllők-fennsíkja (Podişul Târnavelor)* következik, a térképen: *dombság – 8*. A hazai szakirodalom így nevezi a Marostól délre, egészen a Déli-Kárpátok lábánál található medencéig elterülő térséget. Gyakorlatilag az egész Erdélyi-medence a pliocén tó visszahúzódásával és a térség feltöltődésével kezdett kialakulni, így az egész területre az üledékes kőzetek a jellemzőek. Az üledékes rétegeket az utólagos kéregmozgások kimozdították eredetileg vízszintes helyzetükből, változatossá téve a felszínt. A Maros és a Kis-Küküllő közötti területen helyezkedik el a *Kis-Küküllő-menti-dombság (Dealurile Târnavei Mici)*, amelyet a Kis-Küküllő völgye választ el a tőle délre elterülő *Küküllőközi-dombságtól (Dealurile Târnavei Mari)*. Mindkét térségben találkozhatunk a monoklinális felszín jellemzőivel. A felszín észak felé enyhén lejt, a két Küküllő felé pedig meredeken lejtő kuesztákat találunk. Ezeket nagyon gyakran jelennek meg lejtőmenti folyamatok vízmosások vagy földcsuszamlások formájában. A belső területeken gyakran találkozhatunk a rétegek felboltozódásával, úgynevezett dómokkal, amelyek a térség legjelentősebb altalajkincsét, a földgázt tartalmazzák. A Kárpátok kiemelkedésének köszönhetően a medence alján mindenütt jelen lévő kősó a szélső területeken diapír redők formájában felgyűrődött és a felszín közepébe került.

A Küküllők-fennsíkjának másik két alegysége – a Nagy-Küküllőtől délre elterülő *Hortobágyi-fennsík (Podişul Hârtibaciului)*, valamint a kissé nyugatabbra fekvő *Székás-menti-dombság (Podişul Secaşelor)*. A Hortobágyi-fennsík nevét az őt keletnyugati irányban átszelő Hortobágy folyóról kapta, amely két részre tagolja: tőle északra a *Hortobágy-dombsága (Podişul Hârtibaciului de Nord)*, valamint délre az *Oltmelléki-dombság (Podişul Hârtibaciului de Sud)*. Nyugat felé haladva az észak felé tartó Viza völgyén túl terül el a *Székás-menti-dombság*, amely nevét az őt átszelő Kis-Székás, illetve a déli határát képező Nagy-Székás folyókról kapta. A kevésbé ellenálló kőzeteknek, valamint az erdős területek hiányának köszönhetően igen gyakoriak az eróziós jelenségek és a földcsuszamlások. A negatív jelenségeként értékelhető képződmények igen látványos formában jelennek meg például a Vörös-árok (Râpa Roşie) nevű geológiai rezerváció területén, Szászsebes közelében. A már említett diapír redők – és ezáltal a só jelenléte – a térség délkeleti részében, Vízakna (Ocna-Sibiului) város közelében már a 19. században híres fürdővárossá tette a települést.

A Bánáti-hegység nyugati oldalán terül el két kisebb kiterjedésű dombvidék, a *Lippai-dombvidék (Dealurile Lipovei)* és a *Lugosi-hegyalja (Dealurile Lugojului)* (a térképen 9-es számmal jelölve).

A Déli-Kárpátoktól délre, a Géta-szubkárpátok folytatásaként terül el a *Géta-hátság* (Podișul Getic), a térképen 10-es számmal jelölve. Ezt a térséget a román szakirodalom valójában „piemont” – hegyláb névvel illeti, utalva ezzel a térség kialakulására és morfológiájára. Valójában hegylábí hordalékokból felépült egyenletes lejtésű térségről van szó, amely átmenetet képez a síkság felé. Ebben a térségben, Motru közelében jelentős lignitlelőhelyek vannak, amelyek alapján az energetikai ipar indult fejlődésnek. Ugyanakkor a külszíni fejtések jelentős környezeti károkat okoztak

Az utolsó három, dombsághoz tartozó egység Dobrudzsában található (a térképen 11, 12 és 13). A Duna és a Fekete-tenger, valamint a Duna-delta közötti térség északi része a *Macin-hegység* (Munții Măcinului). Az ország legidősebb hegyisége, a herciniai hegység maradványa. Kora miatt erőteljesen lekopott, jelenleg legmagasabb csúcsa nem éri el az „igazi” hegyiségek magasságát, csupán 467 m. Tőle délre helyezkedik el az *Észak-Dobrudzsai-fennsík* (Podișul Dobrogei de Nord), délebbre pedig, az országhatárig a *Dél-Dobrudzsai-fennsík* (Podișul Dobrogei de Sud).

1.1.2.4. Síkságok

A 200 m-nél alacsonyabb térségek kerülnek a síkságok csoportjába. Ilyenek csak a Kárpátokon kívüli térségben találhatóak, alapvetően az ország nyugati és déli részén. Kialakulásuk a földtörténeti fejlődés során visszahúzódó tengerek és a hegyekből érkező hordalék közös hatásának köszönhető. Jelentős mezőgazdasági területek. Bemutatásukhoz a földrajzi monográfia megfelelő kötetét használtuk fel (Geografia României 1992 és 2005).

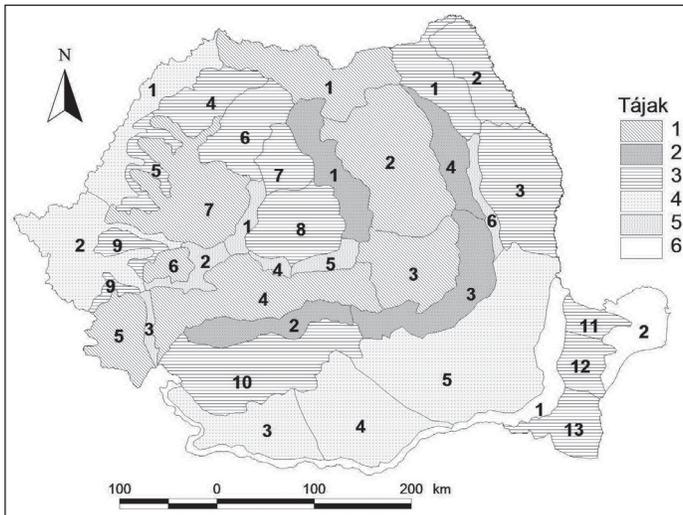
Az ország nyugati felén található a *Körösök-síksága* (Körösvidék, Câmpia Crișurilor), a térképen: *síkságok -1*. Alegységei a *Berettyó-sík* (Câmpia Barcăului), *Bihari-sík* (Câmpia Bihariei), *Váradi-kapu* (Poarta Oradei), *Nyárszegi-magassík* (Câmpia Miersigului), *Szalontai-sík* (Câmpia Salontei), *Csermői-magassík* (Câmpia Cermei) és a *Zarándi-sík* (Câmpia Zărandului). Délebbre található a *Bánáti-síkság* (Câmpia Banatului) (a térképen 2-es) amely a *Maros-hordalékküpot* (Câmpia Mureșului) és a *Temes síkságát* (Câmpia Timișului) tartalmazza.

Az ország déli részén található az egységesen Román-alföldnek (Câmpia Română) nevezett tájegység (a térképen 3, 4 és 5). Itt megfigyelhető a felszín általános É–D irányú lejtése, amely kelet felé haladva átmegy egy általános Ny–K irányú lejtésbe. Ennek magyarázata a Szeret torkolata térségében kialakult szubszi-dens, lassú süllyedést szenvedő térség. Az alföld tagolását az öt keresztező folyók segítségével valósíthatjuk meg. Az alegységek elnevezése sok esetben a történelmi régiók nevéhez kapcsolódik. Ilyen az *Olténiai-síkság* (Câmpia Olteniei), amely a Duna és az Olt között terül el. Keletre haladva következik a *Nyugat-Munténiai-síkság* (Câmpia Română Centrală), amely az Olt és az Argeș között húzódik. A legnagyobb kiterjedésű és egyben a legalacsonyabb része az alföldnek a *Kelet-Munténiai-síkság* (Câmpia Română de est), amely keleten a Dunáig és északon a Moldvai-hátság széléig húzódik. Ennek az alegysége a közismert *Bărăgan-síkság* (Câmpia Bărăganului).



1.1.2.5. Medencék, völgyfolyosók

Külön csoportba soroltuk azokat a domborzati formákat, amelyek morfológiájuk és elhelyezkedésük miatt átmenetet képeznek más tájegységek között, de nem sorolhatók az előzőek közé. A térképen a megfelelő szimbólumnál a számozás 1-től 6-ig terjed. Az első ilyen egység az *Erdélyi-hegyalja* (Culoarul depresionar Alba Iulia–Turda). Gyakorlatilag a Maros völgyét jobb oldalon kísérő dombvidékről van szó, amely átmenetet képez a Torockói-hegység és az Erdélyi-medence között. A Torockói-hegység hegylábi felszíneihez enyhe lejtéssel csatlakozó dombok ellentétben állnak a Maros bal oldalán helyenként meredeken a fennsíkhoz csatlakozó felszínnel. Így az emberi települések és a területhasznosítás is jobb feltételeket talál a Maros jobb oldalán, amihez a helyenként 5 km szélességet is elérő ártér is hozzájárul. Ennek folytatásában található a *Hunyadi-medence* (Depresiunea Hunedoara), amely gyakorlatilag három nagy tájegység találkozásánál helyezkedik el. Keleten a Déli-Kárpátok, nyugaton a Ruzska-havas, északon pedig az Érchegység határolja. A harmadik ilyen elválasztó szerepet játszó térség a **Temes–Csernaárok**, amelyet a Bisztra-árokkal együtt szoktak emlegetni (Culoarul Timiș-Cerna-Bistra). Ez választja el egymástól a Déli-Kárpátok nyugati végét a Bánáti-hegységtől, illetve a Ruzska-havastól. Az Erdélyi-medence dombvidéke és a Déli-Kárpátok között húzódik a 4-es számmal jelölt, Nagyszebent is magába foglaló *Szebeni-medence* (Depresiunea Săliște-Sibiu). Tulajdonképpen a Csindrel-hegycsoport és a Hortobágyi-fennsík között képez átmenetet. Az 5-ös számmal jelölt *Fogarasföld* (Depresiunea Făgăraș) az Olt mentén a Fogarasi-havasok lábánál húzódik. Az utolsó tájegység, amely ebbe a csoportba tartozik, a *Moldova–Szeret-völgyfolyosó* (Culoarul Siretului). Ez a szubkarpátokat választja el a Moldvai-hátság tájaitól.



1.1. ábra: Románia fontosabb domborzati egységei

Forrás: A szerzők szerkesztése

Jelmagyarázat: 1. – hegységek; 2. – szubkarpátok; 3. – dombságok; 4. – síkságok; 5. – medencék, völgyfolyosók; 6. – Duna árterülete és Duna-delta.



1.1.2.6. A Duna árterülete és a Duna-delta

A Duna mentén húzódik egy váltakozó szélességű, időszakosan elárasztott térség, amely vízfelületek és szárazulatok váltakozásával jellemezhető, ezt nevezzük *Duna-árterületnek* (Lunca Dunării). A térképen a megfelelő szimbólumnál 1-es számmal van jelölve.

Az ország legalacsonyabb és egyben legfiatalabb területe a Duna torkolata, a *Duna-delta* (Delta Dunării). A Duna három ágra bomolva közeledik a Fekete-tengerhez, közrezárva egy sajátos felszínnel, növényzettel és állatvilággal rendelkező térséget, amely teljes egészében természetvédelmi terület. Ugyancsak ehhez a – térképen 2-es számmal jelölt – térséghez soroljuk a *Razim–Sinoe-tórendszer*t (Sistemul lagunar Razim–Sinoe).

1.1.3. Éghajlati sajátosságok

A természeti környezet egyik építőköve a légköri jelenségek rendszerét leíró éghajlat, mely egyrészt rányomja bélyegét a táj jellegzetességeire, de ugyanakkor egy térség gazdasági struktúrájának kialakulásában is meghatározó tényezővé válhat.

Földrajzi helyzetének következtében, a mérsékelt égövön belül, Románia éghajlati képét¹ több éghajlattípus sajátossága határozza meg. Míg a nyugati ország-részben az óceáni, páradús légtömegek jelenléte a gyakori, keleti részében a kontinentális éghajlat dominál, délnyugati részén pedig a mediterrán klíma sajátosságai lelhetőek fel. Ezt az éghajlati szempontból átmeneti jelleget tükrözik az ország területén húzódó növényföldrajzi határok is, a Keleti-Kárpátok képezik Európában a bükkerdők elterjedésének keleti határát, valamint a sztyepp nyugati határát, és ugyancsak az ország északi részén halad át a szőlő elterjedésének északi határa.

Románia éghajlati arculatának kialakulásában fontos szerepet játszanak a térségében aktív légnyomásközpontok, melyek hatásai egyértelműen az ország időjárás helyeteit határozzák meg. Ugyanakkor e légtömegek előrehaladásban, sajátosságainak megnyilvánulásában a domborzati viszonyoknak jelentős módosító szerepük van.

A jellegzetesebb légnyomásközpontok közül az *azori anticiklonok* jelenléte egész évben érezhető, bár nagyobb gyakorisággal a nyári időszakban vannak jelen. E képződmények meleg, szubtrópusi levegőt szállítanak a térségbe, ennek következtében alakulnak ki száraz, kánikulás időszakok főként a júliusi és augusztusi hónapokban. A felmelegedés a domborzatilag homogén térségek (nagy kiterjedésű síkságok, fennsíkok, széles völgyek) esetében erőteljesebb, így érthető, hogy ilyen környezetben mérték az ország maximum hőmérsékleti rekordjait is: 1951. augusztus 10-én a Román-alföldön (Râmnicelu/Ion Sion) 44,5°C-ot, 2000. július 5-én pedig a Duna völgyében (Giurgiu) 43,5°C-ot.

Egy ugyancsak gyakori légnyomásközpont az *izlandi ciklonok* családja, melyek nyugat, észak-nyugat irányból enyhe, óceáni, páradús légtömegeket juttatnak a

1 Románia főbb éghajlati elemeinek térbeni és időbeni eloszlását az Országos Meteorológiai Ügynökség 2008-ban közzétett éghajlati közleményének (Sandu 2008) adatai alapján mutattuk be.



térségbe, jelentős csapadékokat okozva főként a téli időszakban. Az izlandi ciklonok monszunjellegéből adódóan ugyancsak jelentős csapadék alakul ki a májusi-júliusi időszakban is. E ciklontevékenységből származó csapadék területi eloszlásában meghatározó szerepet kap a domborzat. Ennek legszembetűnőbb példája az ország nyugati részén található Erdélyi-szigethegység. Az itt húzódó magas hegygerincek (Bihari-hegység, Vlegyásza-hegység) emelkedésre készítetik a nyugati irányból érkező nedves légtömegeket, így ezek nedvességük jelentős részét a nyugati lejtőken kihullatják (az 1110 m magasán fekvő Biharfüreden az évi 1631 mm csapadék egyben az ország legcsapadékosabb pontja is), míg a hegység keleti részei a leszálló légmozgások (főn szelek) következtében jelentősen kevesebb csapadékot kapnak (az 1384 m magasán fekvő Kisbányán 843 mm). Ez a hatás még megfigyelhető a Moldvai-szubkárpatók, a Géta-szubkárpatók, a Fogarasi-medence, illetve az Oravica-medence esetében is.

A téli időszakban Románia területén ugyancsak jellemző a *szibériai anticiklon* térhódítása, ennek következtében hosszabb ideig tartó, erős lehűlések alakulnak ki elsősorban az ország keleti részében, mely könnyen továbbfejlődhet dél-nyugat irányba a Román-alföldön. Gyakori eset, mikor a szibériai anticiklon kiterjedésében eléri az Európa délnyugati térségébe visszahúzódtott azori anticiklont, így egy jelentős kiterjedésű magasnyomású öv alakul ki. Ekkor az időjárás hosszabb ideig stabilá, és ennek következtében egyre szélsőségesebbé válik, jelentős lehűlésekkel. Ha ez a képződmény eléri a domborzatilag zárt Erdélyi-medencét, illetve a hegyközi medencék térségét, gyakran másodlagos anticiklonok alakulnak ki, melyek a hőmérsékleti inverziók révén nagyon fagyos időszakokat eredményeznek. Ezek az időjárási helyzetek hosszabb ideig, akár hetekig is fennmaradnak, ezt a hótakaró jelenléte is elősegíti. E jelenségnek tudható be, hogy az ország leghidegebb pontjai zárt, hegyközi medencékben alakulnak ki (Gyergyói-medence). Ilyen térségekben mérték az ország leghidegebb hőmérsékleti értékeit is: 1942. január 25-én $-38,5^{\circ}\text{C}$ -ot Bodfaluban a Brassói-medencében, illetve 1985. január 23-án $-38,4^{\circ}\text{C}$ -ot Csíkszeredában a Csíki-medencében (megjegyzendő, hogy a majdnem 1800 m-rel magasabban fekvő Omu-csúcson mért leghidegebb érték $-35,5^{\circ}\text{C}$ volt). A szibériai anticiklon peremén jellegzetes helyi jellegű szelek is kialakulnak. Ilyen az északkeleti, nagyon hideg krivec szél, mely a keleti és délkeleti országrészben érezteti hatását, 40 m/s feletti szél-*lökésekkel*. Ennek további ága a nemere, mely a Keleti-Kárpatok hágóin át főként a Háromszéki-medencében gyakori a téli időszakban, ugyancsak erős lehűlés és nagy szél-*lökések* kíséretében. A Bánságban hasonlóan érezteti hatását a kosava szél, mely ugyancsak erős szél-*lökésekkel* jár, jelentős anyagi károkat is okozva.

Egy úgyszintén gyakori légköri képződmény a déli, szubtrópusi térségből érkező *mediterrán ciklonok* családja. Jelenléte a téli időszakban enyhe, csapadékos időjárást okoz az ország déli, délnyugati részében. Ilyen időjárási helyzetekben gyakori az eső, havas eső kialakulása. Abban az esetben, ha a ezek az enyhe, párás légtömegek találkoznak az északkelet irányból előre nyomult hideg szibériai légtömegekkel, jelentős mennyiségű csapadék és viharos szelek alakulnak ki a Bánság, illetve a Román-alföld délnyugati részén. Ugyancsak ezeknek a mediterrán jellegű légtömegeknek a jelenléte okoz jelentős csapadékokat a késő nyári, kora őszi időszakban is.

Elmondható, hogy a Kárpatok vonulatának központi helyzete érezhető éghajlati eltéréseket okoz az ország keleti és nyugati, illetve északi és déli részei között.



Ennek példázataként az ország nyugati részén elterülő Nyugati-síkságon az éves hőmérsékleti ingadozás kisebb (21–24°C), bőségebb a csapadék (évi 550 mm felett), magasabb a csapadékos napok száma (120 nap felett), ugyanakkor kisebb a napsütéses órák száma (évi 2100 óra). A Kárpátoktól délre fekvő területek évi hőmérsékleti ingadozása nagyobb, mint 25°C, a csapadékmennyiség fokozatosan csökken kelet irányában, a Román-alföld keleti részén kevesebb mint 500 mm, a csapadékos napok száma kisebb, mint 115 nap/év, viszont a napsütéses órák száma eléri és meg is haladja a 2200 óra/év értéket. A Kárpátok jelenléte elsősorban a téli időszakban idéz elő jelentős éghajlati eltéréseket az ország területén. Egyrészt ekkor a szibériai hideg légtömegek akadály nélkül bejutnak a keleti, illetve déli országrészekbe, viszont nem tudnak olyan mértékbe előretörni a Kárpátok vonulata által védett nyugati és központi régiókba, így ezek időjárása enyhébb marad. Elentétes helyzet is kialakulhat, amikor is az északról érkező sarki, hideg légtömegek a Kárpát-medencébe jutnak, viszont a hegyvonulatok meggátolják, hogy ezek a légtömeg továbbjussanak az ország déli, délkeleti részeibe.

A légköri hatásközpontokra kifejtett módosító hatás mellett a domborzatnak az éghajlati elemek mozaikszerű elrendeződésében is jelentős szerepe van. Ez megnyilvánulhat a tengerszint feletti magasság, a tagoltság, valamint a kitétség következtében, létrehozva olyan topoklimatikus hatásokat, melyek akár önmagukban is képesek egyediséget kölcsönözni kisebb térségnek (pl. déli kitétségű domb-szőlőtermesztő vidékei).

Románia esetében a domborzat legmarkánsabb hatása az éghajlati elemek függőleges eloszlásában nyilvánul meg. Ezt igazolja az a tény, hogy míg az ország déli és északi síkságai között a hőmérsékleti különbség mindegy 3°C, addig a legalacsonyabb pontja (Fekete-tenger partja) és legmagasabb (2500 m körül) pontjai között ez a különbség 14°C. A domborzat hatása a csapadékeloszlásban is megmutatkozik, míg az ország síkságain az átlag éves csapadékmennyiség 600 mm (Nyugati-síkság) és 400 mm (Moldvai-síkság), addig a nyugati kitétségű hegycsúcsok esetében ez az érték 1500 mm körül van. A magasság változásával a szélmezők alakulásában is jelentős különbségek alakulnak ki, míg az alacsony, szélvédett területeken az átlag szélesség 3 m/s, addig a legmagasabb hegycsúcsok esetében ez eléri a 10 m/s-ot. A domborzat függőleges tagoltsága ugyanakkor az időjárás helyzetek változatosságában is megnyilvánul, erre példa, hogy a Román-alföld keleti részében évente átlagban 3–4 hóvihar alakul ki, viszont a Déli-Kárpátok vonulatában ez évente átlagban 50 alkalommal következik be.

A domborzati sokszínűségnek köszönhetően Románia területén megtaláljuk a magashegyvidék és hegyvidék (az ország 30%-a hegyvidék), a dombvidék és fennsíkok (37%), valamint a síkságok (33%) éghajlati zónáit. Ennek következtében a legmagasabb évi középhőmérsékleti értékek (11°C) a Duna-Deltában, a Fekete-tenger partján, Dél-Dobrudzsában, a Román-alföld déli részén és Bánság délnyugati részén alakulnak ki. 10–11°C értékek jellemzik a Román-alföld nagy részét és a Nyugati-síkságot, részben a Géta-hátságot és a Kárpátkanyar-szubkarpátokat, valamint a Nyugati-dombságot. 10–8°C-os évi átlaghőmérsékletek alakulnak ki a dombvidékek, fennsíkok és egyes hegyközi medencék, valamint részben az Észak-Dobudzsai-hátság térségében. A 6°C-os évi izoterma határolja a hegyvidéket, ahonnan a hőmérséklet fokozatosan csökken a magassággal, elérve a legmagasabb csúcsok esetében a 0°C-ot is. Az év leghidegebb hónapja a január, amikor

csak a tengerparton és a Duna-deltában húzódó keskeny sávban haladja meg az átlaghőmérséklet a 0°C-ot, de itt sem nagyobb, mint 1°C. Az ország leghidegebb és legmelegebb pontja közötti hőmérsékleti ingadozás januárban 14,7°C. Az év legmelegebb hónapja a július. A legmagasabb havi átlaghőmérséklet 23°C, amely az ország déli részén alakul ki. A nyugati országrészben ez az érték nem haladja meg a 21°C-t, a Nyugati-síkság északi részén, illetve a Nyugati-dombvidéken ez az érték 19°C, az Erdélyi-medencében 20°C körüli, az Erdélyi-peremdombság esetében 18°C alá csökken. A Moldvai-fennsíkon az átlaghőmérséklet dél-délnyugat irányából (21°C) az északnyugati irányba (kevesebb, mint 18°C) fokozatosan csökken. A hónapos hőmérsékleti ingadozás jelentősen kisebb, mint a januári hónapokban, mintegy 6,4°C.

A *napfénytartam* az év folyamán a legmagasabb értéket a Fekete-tenger partvidékén és a Duna-deltában éri el, 2300 óra/év felett. A síkságok napfénytartama elsősorban a domináló légtömegek függvényében alakul, míg a Román-alföld keleti részén 2200 óra/év, a Nyugati-síkságon ez az érték 2047 óra/év (Szatmárnémeti), 2178 óra/év (Nagyszentmiklós). A dombvidéken az érték csökken 1900 óra/év-ig, 2500 m-en már 1600 óra/év alatt alakul.

A napfénytartam alakulásával szoros kapcsolatot mutat a *felhőzet* alakulása. A síkságokon és dombvidéken a legnagyobb felhőborítottság decemberben alakul ki a gyakori ciklontevékenységek következtében. Ehhez hozzájárul még a gyakori hőmérsékleti inverziók kialakulása is, melyek kedvező feltételeket biztosítanak a rétegfelhők kialakulásához. A legkisebb felhőborítottság az augusztusi hónapban jellemző, melyet az anticiklonális helyzetek gyakori jelenléte magyaráz. Az 1000 m feletti területeken a legnagyobb felhőborítottság eltolódik az áprilisi hónapra, míg 2300 m magasság felett májusra, júniusra, mivel ezeken a területeken a nyári erős konvektív feláramlások ebben az időszakban járulnak hozzá jelentős felhőzet kialakulásához. A legkevesebb felhőzet itt az őszi hónapokban (október) jellemzőek. Az ország területén a legkisebb éves felhőborítottság (5,2 tized) a Fekete-tenger partvidékén alakul ki, ez fokozatosan nő a tengerszint feletti magassággal (Omu-csúcs 6,8 tized), bár ez a különbség alig haladja meg a 1,5 tized értéket.

A felhőborítottsággal ellentétben az ország területén mért *csapadékmennyiség* eloszlásában jelentős különbségek alakulnak ki. A sokéves átlag csapadékmennyiség legmagasabb értékei a hegyvidéken jellemzőek, meghaladva az 1000–1200 mm értéket. A Nyugati-dombságon, Erdélyi-medencében, Géta-szubkárpatokban 600–700 mm közötti értékek, a Moldvai-fennsíkon ennél kevesebb, 600 mm alatti értékek, míg a Dobrudzsa-fennsíkon 500 mm érték alatti csapadékmennyiség hull. Ez az érték a Román-alföld központi és nyugati részén 500 mm körüli, hasonlóan a Nyugati-síkságon is. A legalacsonyabb csapadékmennyiségét a Duna-delta keleti részén, Sulinán mérték, 312 mm. Az ország egész területére általánosan jellemző, hogy a csapadék mennyisége februártól június-július hónapokig fokozatosan nő, majd az év hátralévő részében csökken.

A légnyomásközpontokkal szoros kapcsolatot mutat Románia *széljárásának* alakulása is, így a domináló irány a nyugati, ez főként a magasabb hegyvidéken érvényesül, ahol a szélesebbség 11–9 m/s között alakul. A Kárpátokkal körbezárt területeken a magasság csökkenésével egyre inkább hangsúlyt kap a domborzat szerepe, amikor a tagoltság, völgyek iránya, a medencék irányultsága és nyitottsága határozza meg az uralkodó szélirányt. Ezeken a területeken a szélirány alakulása mellett

a szélsébségértékek eloszlásában is jelentősége van a domborzati sajátosságoknak, ilyen például a szélcsatornák kialakulása szélesebb völgyek mentén (Nagybányán nyugati szelek 3,6 m/s, Marosvásárhelyen északnyugati szelek 2,6 m/s, Szeben déli szelek 4,9 m/s, Csíkszereda délnyugati szelek 4,5 m/s). A Kárpátokon kívüli területeken az uralkodó szélirányt inkább a keleti és északi irányból érkező légtömegek határozzák meg, a Román-alföld keleti és központi részén az északkeleti szelek az uralkodóak (3,8–4 m/s), míg a Moldvai-fennsíkon az év nagyobb felében az északnyugati szélirány a domináns, helyenként meghaladva az 5 m/s szélsébséget is. Észak- és Kelet-Dobruzsában a domináns szélirány az északi, itt alakulnak ki az ország legnagyobb szélsébségértékei is (Konstanca – Constanța –, északi szél 6,5 m/s). A tengerparton ugyanakkor helyi légmozgások is kialakulnak főként a nyári időszakban a szárazföld és vízfelület eltérő felmelegedése következtében, így téve kellemesebbé az amúgy magasabb hőmérsékletű tengerparti klímát.

További jelentős helyi szelek alakulnak ki a nyári időszakban Olténia és Bánság térségében, éspedig a dél, délnyugat irányából fújó ausztru, mely száraz meleg levegőt juttat a térségbe, ezáltal felgyorsítva az amúgy is száraz talajok kiszáradását. Az ugyancsak nyári időszakban kialakult déli, délkeleti meleg, száraz szelek (suho-vei) Dobruzsában és a Román-alföld déli, délkeleti részén úgyszintén hozzájárulnak az itt található nagy kiterjedésű mezőgazdasági területek talajainak gyorsabb kiszáradásához.

1.1.4. Vízrajzi sajátosságok

Romániáról, földrajzi helyzetéből adódóan, amely meghatározza éghajlati viszonyait, elmondhatjuk, hogy gazdag és változatos vízhálózattal rendelkezik. Területén különböző méretű és tulajdonságú vízfolyásokat, természetes és mesterséges tavakat, mocsarakat és lápokot találunk. Vízrajzi szempontból Románia területének közel 95%-a a Duna vízgyűjtő területéhez tartozik. A fennmaradó 5% területről a vizek közvetlenül a Fekete-tengerbe ömlenek, így elmondhatjuk, hogy Románia teljes területe a Fekete-tenger vízgyűjtőjéhez tartozik. Az ország domborzata, de főleg a Kárpátok vonulatának elhelyezkedése meghatározza a vízhálózat szerkezetét. Alapvetően sugárirányúnak tekinthető, vagyis az ország belseje felől a szélék felé irányulnak a vízfolyások. A Kárpátok kanyarulatán belül elhelyezkedő Erdélyi-medence irányába minden környező hegyvidék felől érkeznek vizek, majd a Szamos és Maros segítségével távoznak a medencéből. Az Olt is elhagyja a medencét, de vízgyűjtőterületének csak kisebb része gyűjti vizeit közvetlenül a medence területéről. A hegyvonulat külső részének vizei közvetlenül vagy közvetve jutnak el a Dunába.

Általános irányuk szerint a romániai folyókat 4 csoportba szoktuk sorolni. A *nyugati csoport* azokat a folyókat foglalja magába, amelyek a Tiszába ömlenek, majd ezen keresztül jutnak el a Dunába. Ide tartozik a Máramarosi-medence vizeit elvezető Iza és Visó. A Szamos vízgyűjtője már bonyolultabb. Hosszabbik ága, a Nagy-Szamos a Radnai-havasokból ered, és összegyűjti az Erdélyi-medence északi részén található dombságok vizeit is. A Kis-Szamos a Gyalui-havasokból ered, magába gyűjti a Mezőség északnyugati és a Szamos-hátság majdnem összes vizét. Egyesülésük után a Szamos a Szilágysági-dombvidék északi részének vizeit is összegyűjti.

A Szigethegységből erednek és ennek nyugati oldaláról gyűjtik vizüket a Körösök. Északról dél felé haladva a Sebes-Körös – melynek mellékfolyója a Berettyó is –,

a Fekete- majd a Fehér-Körös. A Tisza legnagyobb Romániából érkező mellékfolyója a Maros. Forrása a Keleti-Kárpátokban, a Gyergyói-medence déli csücskében van. Miután áthalad a medencén és látványos völgyoszorost alkotva kiszabadul a Kelemen-havasok és a Görgényi-havasok szorításából, begyűjti a Mezőség déli részének vizeit. Jobb oldalról csatlakozik hozzá az Aranyos, amely a Sziget-hegység északkeleti részének vizeit szállítja. Közvetlenül csatlakoznak a Maroshoz a Torockói-hegység vizeit szállító folyók, majd balról érkeznek a Küküllők, amelyek az azonos nevű dombság vizeit gyűjtik össze. Mielőtt újabb szűkületen küzdené át magát, még a Déli-Kárpátokból is gyűjt vizeket a Sebes és Sztrigy folyókon keresztül. Az Alsó-Maros-áttörésnél vízgyűjtője elkeskenyedik. Itt jegyezzük meg, hogy a Maros az egyetlen olyan hazai folyó, amely mindhárom Kárpáti csoportból szállít vizeket. A Marostól délre a Bega az utolsó folyó, amely a Bánáti-síkság vizeit szállítja közvetlenül a Tiszába. Ugyancsak ebben a térségben van még néhány rövid folyó, amely közvetlenül a Dunába ömlik, de az ország területén kívül. Ezek a Temes, a Karas és a Néra. Ők mintegy átmenetet képeznek a folyók déli csoportja felé.

A *déli csoport* azokat a folyókat foglalja magába, amelyek a Dunába ömlenek, de már az ország területén belül. Túlnyomó többségük a Déli-Kárpátok valamelyik csoportjából ered. Nyugatról kelet felé haladva mutatjuk be a fontosabbakat. Az első a Zsil, amely keresztezi a Géta-szubkárpatok és a Géta-fennsík területét is. Az Olt máris kivételt képez az előbb megfogalmazott kitétel alól, hiszen a Maros „testvéreként” szintén a Keleti-Kárpátokból ered, majd végig a hegyek lábánál haladva átvágja magát a Déli-Kárpátok vonulatán, majd gazdagítva hozamát, a szubkárpatok és a Géta-fennsík területén a Dunába ömlik. Innen kezdve a csoport folyói egyre inkább kelet felé fordulnak, követve a felszín általános lejtését. Előbb az Arges halad délkeleti irányba, majd a Ialomița már teljesen kelet felé fordulva éri el a Dunát. Ebben a csoportban találunk néhány kisebb folyót, amelyek nem a hegyekből, hanem a szubkárpatok, a fennsíkok vagy akár a magasabb síkságok térségéből erednek így ezek vízhozama sokkal kisebb. Ilyenek a Mostiștea és a Calmatui.

A *keleti csoporthoz* azok a folyók tartoznak, amelyek a Szeretbe, illetve a Prutba ömlenek. Amint a csoport neve is elárulja, főleg a Keleti-Kárpátok keleti oldalának vizeit gyűjtik össze, valamint a keleti országrészben lévő fennsíkok vizeit. Megjegyezzük, hogy a Szeret rendelkezik a legnagyobb vízgyűjtő területtel a hazai folyók között, a Prut vízgyűjtője nagyon keskeny, kevés a mellékfolyója. Északról dél felé haladva a Szeret Kárpátok felőli mellékfolyói a Szucsáva (Suceava), a Moldova, a Beszterce, a Tatros és a Buzau. Ebben a térségben a folyók mind nagy hordalék-mennyiséget szállítanak, ez a hegység üledékes szerkezetével magyarázható. Bal oldalról legjelentősebb mellékfolyója a Barlad, amely az azonos nevű fennsík vizeit szállítja. A Prut egyetlen említésre méltó mellékfolyója a Jijia, amely a Moldovai-síkság vizeit gyűjti össze.

Külön csoportot képeznek azok a kisméretű folyók, amelyek közvetlenül a Fekete-tengerbe, illetve a partján lévő lagúnákba ömlenek. Ezek közül megemlítjük a Telita, Taita, Slava és Casimcea folyókat.

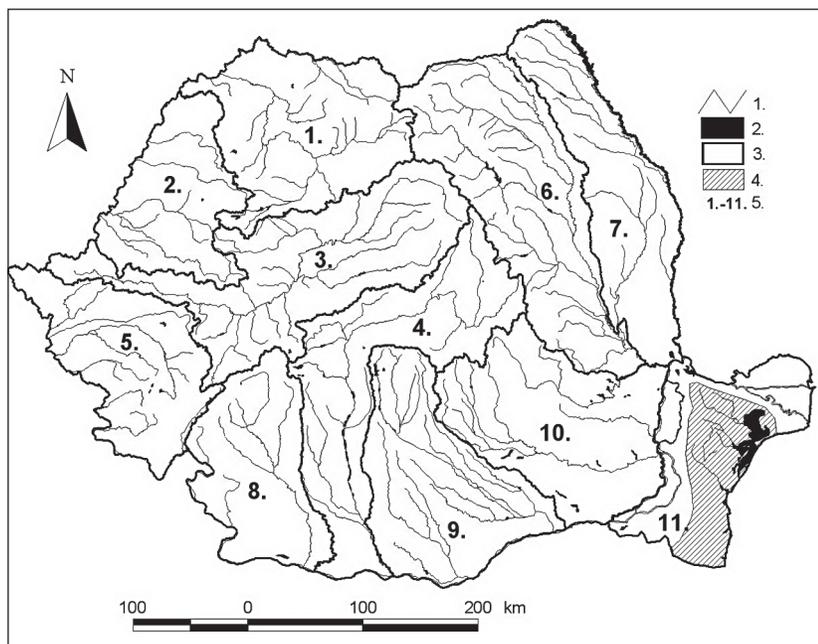
A folyók vízjárását az éghajlat határozza meg, általánosságban megfigyelhető egy tavaszi és egy őszi maximum, bár az utóbbi években sokszor előfordultak eltérések a szélsőséges hozamok időpontja tekintetében.

A tavak szempontjából is gazdagnak tekinthető az ország. A természetes tavak közül meg kell említenünk a legmagasabban fekvő hegységekben az eljegesedések

nyomán kialakult „tengerszemeket”. Ezek közül a legtöbb a Fogarasi-havasokban és a Retezat-hegységben van. Vannak különleges tavaink is, mint például a vulkáni kráterben kialakult Szent Anna-tó, a természetes elgátolás által kialakult Gyilkos-tó, valamint a heliotermia tulajdonságával rendelkező Medve-tó. A dombvidékeken is találunk tavakat, bár ezek kialakulása többnyire kapcsolatba hozható az emberi tevékenységgel. A régi sóbányák beomlása által sóstavak keletkeznek. Ilyeneket találunk, a teljesség igénye nélkül, Szováta, Vízakna és Kolozs településeken. Szintén az emberi tevékenységhez kapcsolhatók azok a tavak, amelyek a Mezőségeen és a Moldovai-síkságon találhatók. Ezeket egyrészt a vízkészletek kiegészítése céljából és a haltenyésztés miatt hozták létre. A síkságok térségében meg kell említenünk a Duna és a nagyobb folyók árterületén kialakuló limánokat, valamint a tengerpart közelében kialakult lagúnákat.

Elsődlegesen energiatermelés céljából hozták létre a főleg a hegyvidéken található mesterséges tavakat, amelyek vízszabályozási szerepük mellett jelentős turisztikai funkciót is betöltenek. A legjelentősebb energetikai tavak a Beszterce, a Kis-Szamos, a Sebes, a Lotru, valamint az Arges völgyében vannak. Ugyancsak energetikai célból épült völgyzáró gát a Dunán is.

Külön említést érdemel a Duna-delta térsége, ahol a vízfelületek, az úszó szigetek és a hordalékból kialakult szárazulatok együttese gazdag madárvilágnak nyújt élelteret (Geografia României 1983).



1.2. ábra: Románia vízrajza

Forrás: A szerzők szerkesztése

Jelmagyarázat: 1. – vízfolyások; 2. – tavak; 3. – vízügyi igazgatóságok területe; 4. – a Fekete-tenger közvetlen vízgyűjtőterülete; 5. – medencék sorszáma.

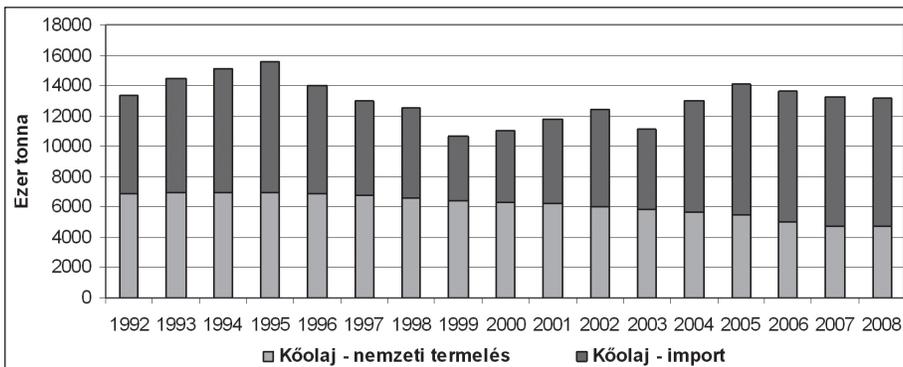


A mellékelt térképen (1. 2. ábra), az egyszerűség kedvéért, a fontosabb vízügyi igazgatóságok területe szerint mutatjuk be a vízrajzot. A számok jelentése: 1. – Szamos–Tisza; 2. – Körösök; 3. – Maros; 4. – Olt, 5. – Bánát; 6. – Szeret; 7. – Prut; 8. – Zsil; 9. – Arges-Vedeá; 10. – Buzau–Ialomita; 11. – Dobrudzsa és tengerpart.

1.2. Energiatartalékok

A gazdasági fejlődés fő mozgatórugója az energia. A napjainkban tapasztalt növekedő energiaigény mellett az EU energiapolitikájának egyik fő irányelve a biztonságos energiaellátás, mely az államok energiaimporttól való egyre nagyobb függetlenedését feltételezi. Ennek megvalósítása azonban a kedvező természeti adottságok mellett a gazdaságosan alkalmazott technológiák, valamint egy megfelelő nemzeti energiapolitika kidolgozását teszi szükségessé. Románia természetföldrajzi adottságainak köszönhetően változatos, bár mennyiségileg korlátozott energiaforrással rendelkezik: kőolaj, földgáz, szén, uránium, valamint megújuló energiák (víz, szél, nap, bioenergia, geotermális energia).

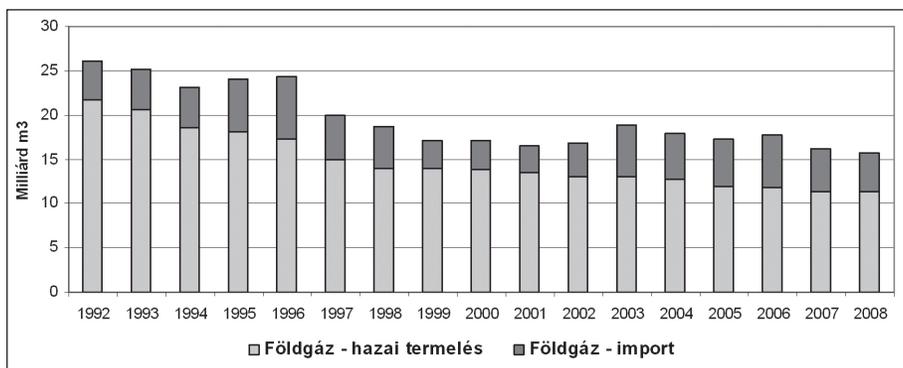
Az ország kőolajtartalékai becslések szerint 73,7 ezer tonna (2007), évi kitermelése 1976-ban érte el a csúcspontot, 14,7 ezer tonna, ezt követően fokozatosan csökkent, 2008-ban mintegy 4719 tonna volt (1.3. ábra). A földgáz kitermelés az 1990-es évek után jelentős csökkenést mutatott, a mai tartalékokat 184,9 milliárd m³-re becsülik, míg a 2008-os évben a kitermelés 11,2 milliárd m³ volt. Ez a mennyiség az ország földgázfogyasztásának 71%-át tette ki (1.4. ábra). A jó minőségű feketeszen-tartalékokat 755 millió tonnára becsülik, melyből 105 millió tonna bányászható ki koncesszió alapján. A lignitkészletek becsült mennyisége 1490 millió tonna, ebből 445 millió tonna bányászható ki. Az 1992–2008 időszakban kibányászott szénmennyiségeket a 1.5. ábra szemlélteti.



1.3. ábra: A kőolaj kitermelésének és importjának éves alakulása Romániában az 1992–2008-as időszakban

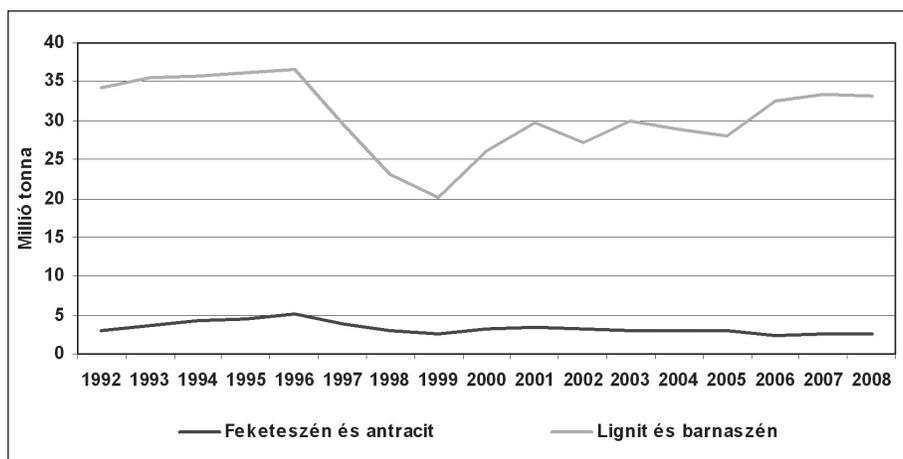
Forrás: Országos Statisztikai Hivatal





1.4. ábra: A földgáz kitermelésének és importjának éves alakulása Romániában az 1992–2008-as időszakban

Forrás: Országos Statisztikai Hivatal

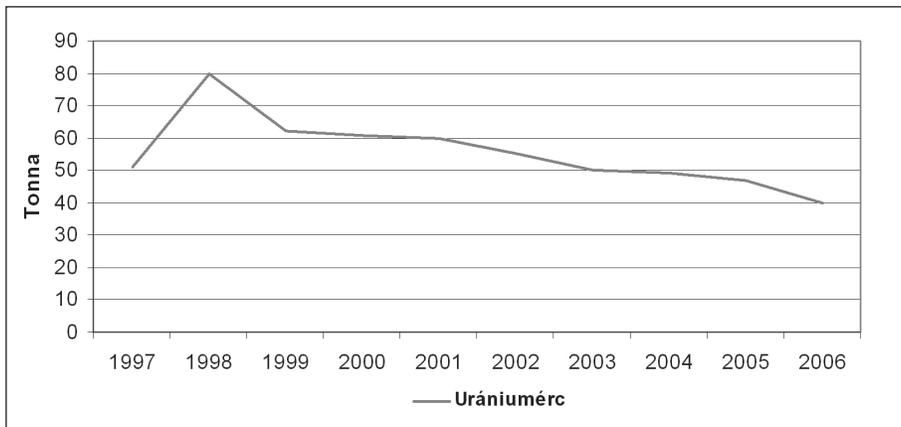


1.5. ábra: A szén kitermelésének éves alakulása Romániában az 1992–2008 időszakban

Forrás: Országos Statisztikai Hivatal

Az ország kitermelhető urániumérc tartalékai várhatóan még 2017-ig tudják biztosítani a nyersanyagot a cernavodai két atomreaktor működéséhez (1.6. ábra). A további tartalékok feltárása sem javítaná sokkal jobban ezt a helyzetet, a nukleáris energiatermelés esetében így új stratégiák alkalmazására lesz majd szükség.

A fosszilis tüzelőanyagok korlátozott mennyisége láthatóan nem tudja teljes mértékben fedezni az ország energiaigényét, ez a jövőben is csökkenő tendenciát mutat a növekedő energiaimporttal párhuzamosan. Ugyanakkor ezeknek az energiaforrásoknak a felhasználása jelentős környezeti károsodásokkal is jár, mind a kitermelés, mind pedig a feldolgozás során. A rendelkezésre álló erőforrások minél hatékonyabb kiaknázása mellett Románia jelentős lépéseket tett a megújuló energiák felhasználása terén. Az 1.1 táblázat az ország megújuló energiaforrásainak potenciálját mutatja be.



1.6. ábra: Az urániumberc kitermelésének éves alakulása Romániában az 1997–2006-os időszakban

Forrás: Gazdasági és Kereskedelmi Minisztérium

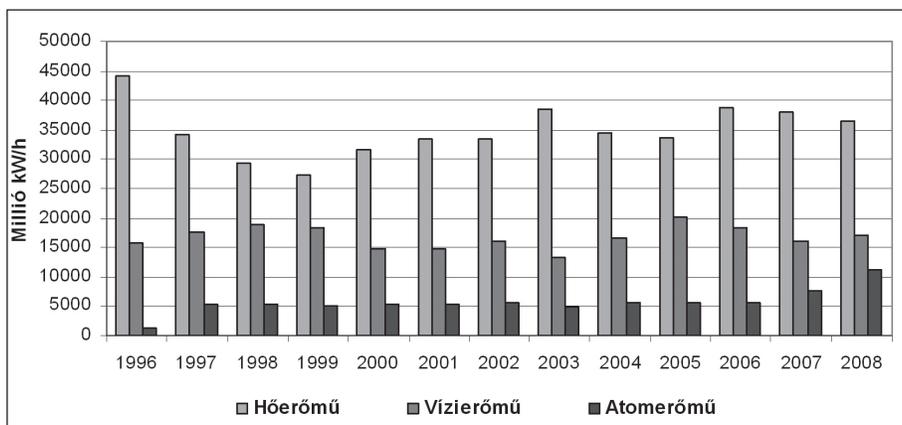
1.1. táblázat: A megújuló energiaforrások potenciálja Romániában

| Megújuló energiaforrás | Kitermelhető energia | Termelt energia típusa |
|------------------------|----------------------|------------------------|
| Napenergia | 60 PJ | Hőenergia |
| | 1,2 TWh | Villamos energia |
| Szélenergia | 23 TWh | Villamos energia |
| Vízenergia | 36 TWh | Villamos energia |
| Vízenergia 10 MW alatt | 3,6 TWh | |
| Biomassza és biogáz | 318 PJ | Hőenergia |
| | | Villamos energia |
| Geotermális energia | 7 PJ | Hőenergia |

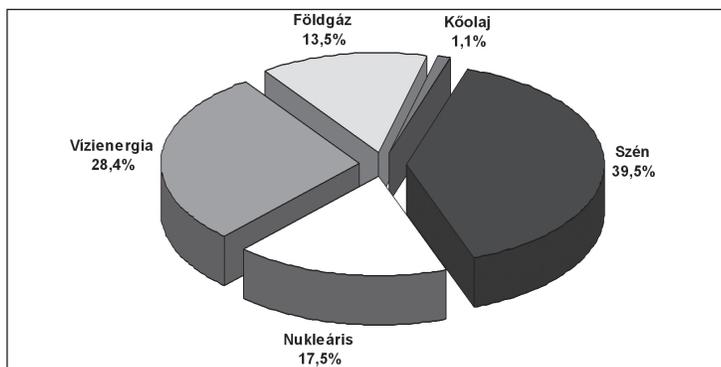
Forrás: ICEMENERG

Az 1996–2008-os időszakban az ország elektromosáram-termelését hőerőművek (59,7%), vízi erőművek (29,5%) és a cernavodai atomerőmű (10,6%) biztosította (1.7. ábra). A 2008-as évben a villamos energia termelésében legnagyobb százalékban a szén, a vízi energia, majd a földgáz és atomenergia vett részt (1.8. ábra).





1.7. ábra: Éves villamosenergia-termelés Romániában az 1996–2008-as időszakban
 Forrás: Országos Statisztikai Hivatal



1.8. ábra: A fogyasztókhöz eljuttatott villamosenergia-termelésben részt vett különböző energiaforrások százalékos megoszlása, 2008
 Forrás: Nemzeti Energiaügynökség, ANRE

A további megújuló energiaforrások által termelt energia kis részaránya miatt még nem jelenik meg az ország összenergia-termelésében (1.2. táblázat).

1.2. táblázat: Energiatermelés megújuló energiákból Romániában, 2007

| | Biomassza | Biogáz | Geotermális energia | Nap-energia | Vízi energia | Szél-energia |
|------------------------|-----------|--------|---------------------|-------------|--------------|--------------|
| Villamos energia (GWh) | 33 | 2 | - | 0 | 15 966 | 3 |
| Hőenergia (TJ) | 741 | 10 | 202 | 1 | - | - |

Forrás: Nemzetközi Energia Ügynökség (IEA)



A megújuló energia alkalmazására regionális szinten történtek már beruházások a helyi adottságoknak megfelelően. Biomassza felhasználását célzó beruházások főként az Északkeleti Fejlesztési Régióban (Vatra Dornei városi hőközpont, Radauti ipari céllal felhasznált biomassza, biodiselgyártás Suceava megyében), a Közép Fejlesztési Régióban (Csíkszereda pelletgyártás) és a Délnyugati Fejlesztési Régióban (biodisel gyártása Vâlcea megyében) vannak.

Szélenergia-beruházásokra vonatkozó tervezetek elsősorban a Délkeleti Fejlesztési Régióban (Konstanca – Constanta – megyében), az Északnyugati Fejlesztési Régióban és a Közép Fejlesztési Régióban születtek.

A Délnyugati Fejlesztési Régióban és a Nyugati Fejlesztési Régióban elsősorban a geotermális energia fűtésre való felhasználására vannak példák (Călimănești, Nagylak, Nagyszentmiklós, Zsombolya, Nagyvárad). A napenergia felhasználására előkészített tervezetek a Közép Fejlesztési Régióban, valamint Bukarest és Ilfov Fejlesztési Régióban vannak.

Általánosan elmondhatjuk, hogy Románia nagyon változatos természetes erőforrásokkal rendelkezik, bár fosszilis energiaforrásai világviszonylatban a minőségileg alacsonyabb kategóriába tartoznak, és a korszerűtlen kitermelési technológiáknak köszönhetően a kitermelhetőség 5–12-szeresével kisebb.

1.3. A környezet állapota

Románia általános környezeti terhelése hasonló a Közép-Kelet-Európai blokk jellegzetes környezeti állapotához. Az Európai Unió direktívák és nemzetközi egyezmények vállalásai nyomására látványosan fejlődik a környezeti monitoring rendszer, az integrált adatgyűjtés és továbbítás. A környezeti adatokhoz való hozzáférés csak most kezd igazán valósággá válni. A nagy szennyezők rendszeres követése, az IPPC-elvek gyakorlatba ültetése, a szennyezés emissziós forrásánál való kezelése mind újkeletű elvek, amelyek állandósulni látszanak, és országos szinten elterjedté válnak.

Ebben a fejezetben az általános szennyezési lajstromot követően külön foglalkozunk a vizek állapotával, a közműolló kérdéssel, a városi levegőszennyezéssel, a hulladékgazdálkodás jellemzőivel. Kitérünk a zajtérképek készítésének irányelveire, majd az éghajlatváltozás regionális sajátosságaival fejezzük be.

1.3.1. Kiemelt szennyeződések és okaik

A művelt területek. Az ország területének használati megoszlása alapján 14,7 millió hektár mezőgazdasági művelés alatt álló terület van. A termőterületek termékenységét korlátozó terhelések közül kiemelnénk a következőket: szárazság, árvizek, ideiglenes víztelítettség, szerkezetromlás, szikesedés, talajtömörödés, kérésedés, humusztartalom-vesztés. A szántók legnagyobb hányada a II-es és III-as osztályba, a kaszálók, legelők, gyümölcsösök és szőlősök legnagyobb hányada a III-as és IV-es talajminőségi osztályba tartozik. Mindez nem kedvez a hatékony élelmiszer-termelésnek, fenntartható állattartásnak. A talajjavítás alá bevont területek nagyságrendekkel elmaradnak a pusztuló talajokkal jellemzett területek mellett (Forrás: Országos Talajtani hivatal – ICPA 2009).



A fekete-tengeri halászat az elmúlt négy évben drasztikusan lecsökkent. A 2001-ben regisztrált 2431 tonna összfogáshoz képest 2009-ben csupán 331 tonnát halásztak a román felségvizekben. Az iparban tapasztalt ellenőrizhetetlen szennyezés csökkentésére dolgozta ki az Európai Unió az IPPC-direktívát. Az IPPC (Integrált szennyezésmegelőzés és kontroll) egy bonyolult engedélyezési rendszer, amely azokra az ipari (és más ipari rendszerben folyó, például mezőgazdasági) tevékenységekre koncentrálódik, ahol a legnagyobb a valószínűsége a szennyezésnek, a környezeti károkozásnak. A Romániában 2009-ben regisztrált és engedélyezett 765 IPPC-egység közül több mint fele (340) intenzív állattartó telep, 99 vegyipari egység, 83 fémfeldolgozó, 66 hőerőmű, 54 hulladék- és 48 bányatelep sorakozik. A fennmaradóak vágóhidak, felületkezelő egységek, cellulóz- és papírgyártó, bőrcserző és textilkezelő egységek.

A vizek jutó nehézfém-szennyezés okát általában az ipari egységeknél keressük. Paradox módon a leggyakoribb nehézfém- és nitrogénterhelés esetében a legnagyobb vízszennyezést a városi, részben vagy nem tisztított szennyvizek jelentik. A vizekbe juttatott króm, cink, nikkel, kadmium szennyezéséért elsősorban a városi szennyvizek okolhatók, és csak másodsorban a fémfeldolgozó ipar (*Románia környezeti állapotjelentése, 2009*).

Érdekes eloszlást mutatnak az 1.3. táblázatban a fokozottan veszélyes higany-tartalékok. Az adatok azt mutatják, hogy nem egységes még az összeírási módszer. Az egyes kategóriák egyik évről a másikra való drasztikus csökkenése is csak becslési módszerek különbözőségének tulajdonítható.

1.3. táblázat: Az országban lévő higany jelenléte különböző közegekben, 2005–2008-as összeírás

| A higanytartalék formája | Mennyiség 2005 (tonna) | Mennyiség 2007 (tonna) | Mennyiség 2008 (tonna) |
|--|------------------------|------------------------|------------------------|
| Importált higany | 10 | 38 | 2.3 |
| Raktáron lévő készlet | 206 | 250 | 264 |
| Felhasznált higany | 11 | 11 | 276 |
| Higanyemisszió vizekbe jutva | 104 | Na | na |
| Higanyemisszió talajokba jutva | 141 | Na | na |
| A hulladékokban lévő higany (zagyártó- zók és ülepítőkön kívül) | 2677 | 174 | 93 |
| Műszerekben, berendezésekben lévő higany | 10 | 2.5 | 2.6 |

Forrás: Románia környezeti állapotjelentése, 2009

A montreali egyezmény a sztratoszférikus ózont károsító anyagok (ODS) gyártásának beszüntetését, illetve használaton kívül helyezését tűzte ki célul. Globális szinten ez sikertörténet, ugyanis hatalmas nemzetközi vállalással sikerült nagymértékben visszaszorítani az ODS-anyagok (klorofluoro-karbonok és egyéb halogénezett klórvegyületek) használatát, és ezzel együtt az ózonritkulás jelensége számunkra kedvező módon kezdett visszaszorulni.

A nemzetközi vállalások ellenére láthatjuk, hogy országunkban még használnak klasszikus CFC-eket is a hűtőberendezésekben, de ugyanakkor törekednek a környezetbarát helyettesítőik használatára is. Az 1.4. táblázat azt is elárulja, melyek azok a doméniumok, amelyekben még Románia ODS-eket használ.

**1.4. táblázat:** Románia ODS-fogyasztása (ózonot károsító vegyületek) 2009-ben

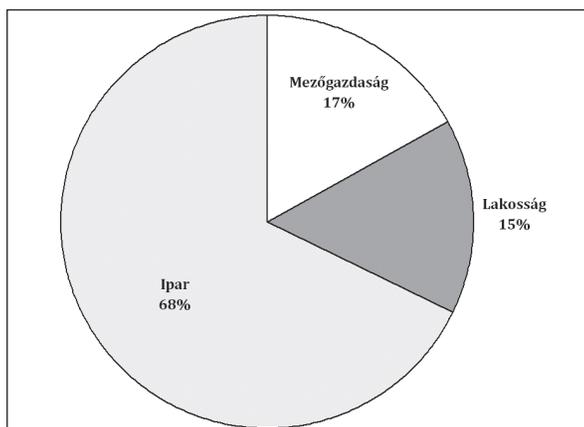
| Megnevezés | Mennyiség (kg) | Felhasználás |
|----------------------|----------------|-------------------------------------|
| CFC | 96 | Hűtőközeg |
| HCFC | 159 423 | Hűtőközeg és légkondicionálás |
| HFC (alternatív) | 182 979 | Hűtőközeg és légkondicionálás |
| HFC | 162 | Habképzés |
| Halogének | 6 890 | Repülőgépek tűzoltó-berendezései |
| Klórozott oldószerek | 161 215 | Helyettesíti a CCl ₄ -et |

Forrás: Románia környezeti állapotjelentése, 2009

A radioaktivitás mérésére Románia létrehozta a 37 mérőpontból álló mérőhálózatát, amely napi rendszerességgel szolgáltat adatokat egyenesen az európai megfigyelő hálózat adatbázisába. Veszély vagy katasztrófa esetén a rendszer az adatszolgáltatást órák gyakorisággal is képes végezni. A 2009-es mérések alapján nincsen radioaktív szennyezés az országban, a mért értékek mind a vizekben, csapadékokban, mind a talajban és a levegőben határértéken belül maradtak. A csernobili Cézium-137-es bomlástermékei különböző koncentrációkban jelen vannak az ország egész területén, és a szennyezés mértéke függ a baleset utáni közvetlen ülepedéstől és az azóta eltelt időszak talajeróziós tevékenységeitől. Az antropikus nukleáris tevékenység eredményeként jelen van a trícium is, kissé magasabb koncentrációkban a Csernavoda és Kozloduj (BG) környéki területeken, de mindkét esetben jóval a határértéken belüli adatok láttak napvilágot (Forrás: *Románia környezeti állapotjelentése, 2009*).

1.3.2. A vizek állapota

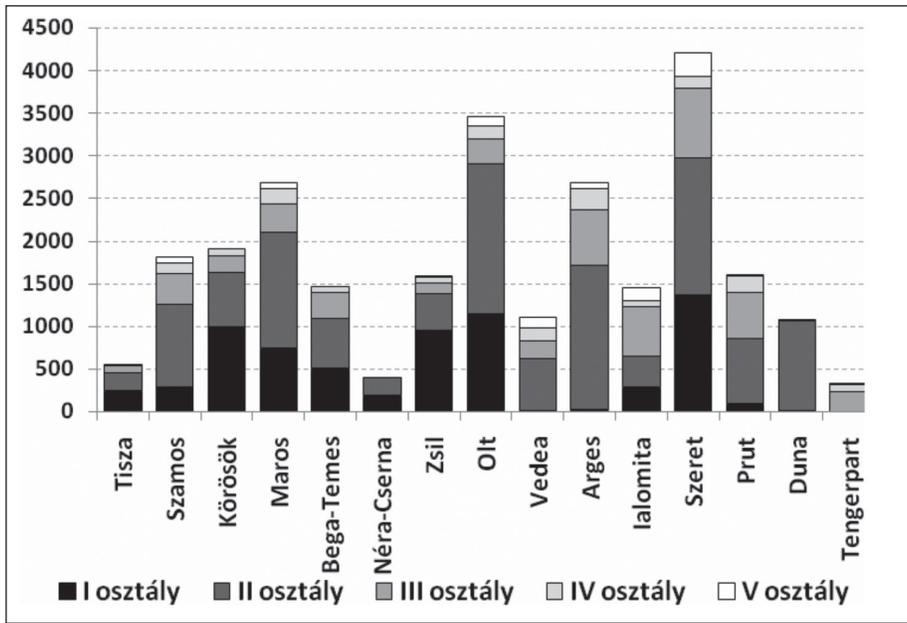
A 1.9. ábra a 2009-es év felszíni és felszín alatti vízbázisokból történt nyersvízkivétel megoszlását tükrözi, milliárd köbméterben.

**1.9. ábra:** A 2009-es év felszíni és felszín alatti vízbázisokból történt nyersvízkivétel

Forrás: Románia környezeti állapotjelentése, 2009



A felszíni vizek összesen 78 905 km-es hálózatot alkotnak, amelyből 26 367 km-t figyel a vízminőségi mérőhálózat. Az öt vízminőségi kategória megoszlását tükrözi az 1.10. ábra:



1.10. ábra: A vízgyűjtőnként megfigyelt folyóhosszak (km) vízminőségi megoszlása 2009-ben
 Forrás: Románia környezeti állapotjelentése, 2009

Aggasztó, hogy egyes vízgyűjtőkben egyáltalán nem található már I. osztályú vízminőségű folyószakasz. A Duna majdnem teljes hossza a második osztályba tartozik, ám a Duna-delta minden mutató esetében rosszabb vízminőségi osztályba degradálódott.

A legfőbb szennyező forrás a felszíni vizek esetében a települési szennyvíztisztítók által visszavezetett részben, vagy egyáltalán nem tisztított szennyvíz, amely nemcsak a szerves terhelését adja a folyóvizeknek, hanem ez felelős a nehézfém-szennyezés oroszlánrészéért is.

A felszín alatti vizek minőségét is jól kiképzett megfigyelő hálózatban regisztrálják. Az országban 142 víztestet különítettek el, melyeket megfelelő vagy rossz minőségi kategóriákba soroltak. 2009-ben ezek közül 109 víztest megfelelő minőségű, 33 pedig rossz minőségű. A leggyakoribb határérték-túllépés a következő mutatóknál észlelhető: nitrát, nitrit, szulfát, ammónium, ólom, arzén, amelyekért a vidéki települések szigetelés nélküli szennyvízgödrei, istállótrágya-halmi, az intenzív állattartó telepek, a kőolajfeldolgozó és üzemanyag-tároló egységek, illetve a nagyipari monstrok okolhatók. A vidéki térségek és települések szerves nitrogénterhelésének csökkentésére lépett életbe 2010-ben a Nitrát-szennyezésre érzékeny területek akcióterve.



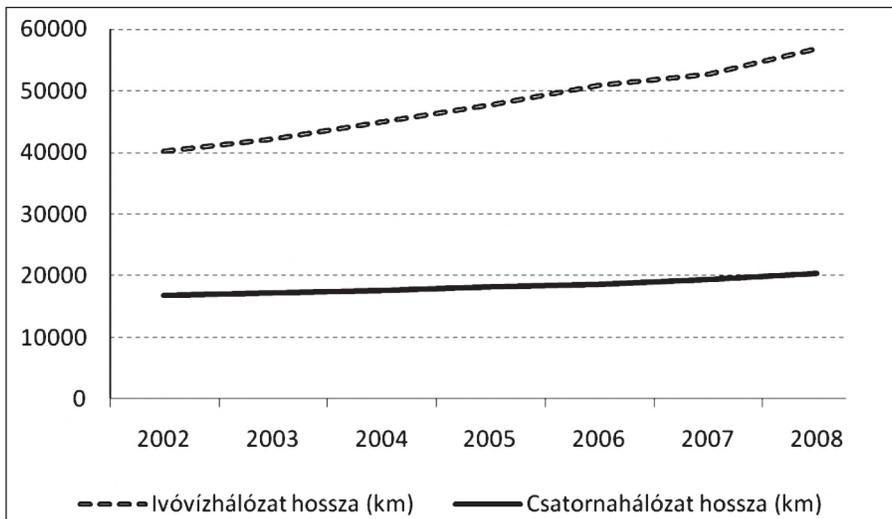
1.3.3. A közművesítés

A közművesítés terén nagy hátránnyal csatlakozott Románia az Európai Unióhoz. Bár a csatlakozás előtt és után is kiemelt fontossággal bírt az ivóvízhálózat és a csatornahálózat kiépítése, jelenleg az ország lakosságának csupán 54%-a rendelkezik teljes közművesítéssel, 30% csak ivóvízhálózattal, 16% egyikkel sem.

A települési szennyvizek tisztítási fokát vizsgálva szembesülünk a harmadik közművesítési valósággal: a 2009-ben termelt szennyvíz csupán 23,6%-a megfelelően tisztított, 44,2%-a részben tisztított (általában csak mechanikai lépcső) és 32,3% egyáltalán nem tisztított.

Uniói fejlesztések eredményeként valósult meg számos csatornahálózat és szennyvíztisztító, azonban a működtetési nehézségek, az állami-önkormányzati szférában befagyasztott állásoknak köszönhetően sok esetben infrastruktúra működésképtelen.

Mindezek eredményeként válnak a települési szennyvizek a felszíni vizek legfőbb szennyezőivé országszerte.



1.11. ábra: A közműhálózat-hosszúság szempontú ábrázolása a 2002–2008-as időszakra

Forrás: A romániai települési szennyvizek és szennyvíziszap állapota, 2008

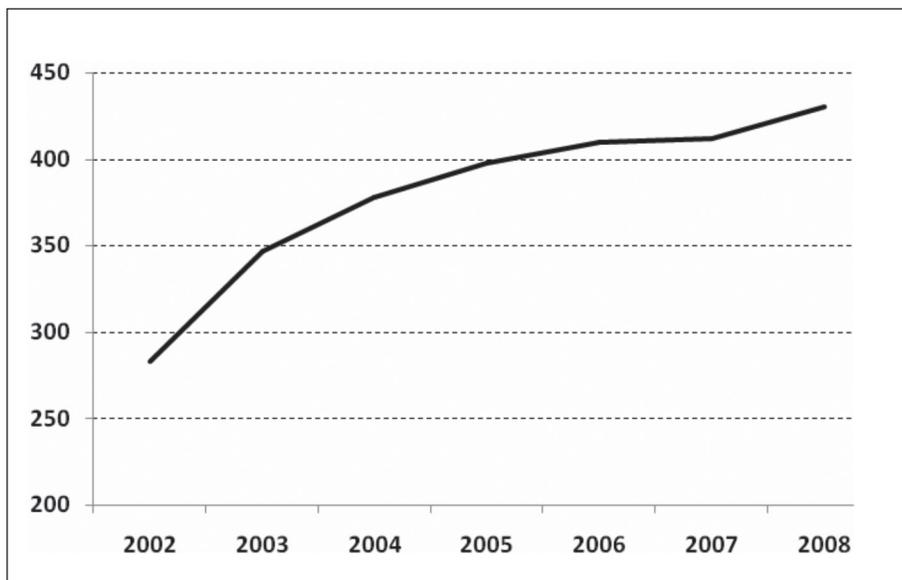
1.3.4. A hulladékgyűjtés

A hulladékgyűjtés elméleti prioritási sorrendje Kerényi (1995) szerint: 1. Hulladékképződés megelőzése. 2. Többszöri használat 3. Újrahasznosítás 4. Égetés 5. Tárolás. Ha a romániai gyakorlatot nézzük, az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt dominált a tárolás, kismértékben jelen volt az égetés és az újrahasznosítás, azaz a prioritási lista fordított sorrendje volt jellemző. Az EU-s csatlakozásnak a prioritási lista valódi sorrendjét kellett volna eredményeznie, de az elvárások és intézkedések kimerültek a következőkben: a szigetetlen hulladéktárolók bezárása, új, szigetelt regionális hulladéktárolók létrehozása, melyeket transzfer- és



sűrítőállomások segítik, a szelektív gyűjtés részleges megszervezése, égetők építése. Nagyobb hangsúlyt kapott az elektronikai veszélyes hulladékok begyűjtése, fokozottabb figyelemmel kísérik az olajszármazékok, PCB-k sorsát. Ezek az intézkedések egyike sem törekedik arra, hogy a hulladékképződést megelőzze, a meglévők gazdálkodására hivatottak megoldásokat javasolni. Ameddig hulladéktárolókat és égetőket építünk, addig a valódi hulladékprobléma megoldását csupán elodázzuk.

A környezeti nevelés hiányát, a fogyasztói társadalom szokásait tükrözi az 1.12. ábra:



1.12. ábra: Az egy főre jutó kommunális hulladéktermelés Romániában a 2002–2008-as periódusra (kg/fő év)

Forrás: Románia környezeti állapotjelentése, 2009

Jelenleg az országban nem működik kommunális hulladékégető, ugyanis a hulladék összetétele, nedvességtartalma miatt nem alkalmas az égetésre. Az ipari hulladék égetésére lehetőség van nyolc ipari égetőben. A veszélyes hulladékokat tíz, magánkézben lévő égetőben is el lehet égetni. Hét cementgyár égetőkemencéit is használják különböző veszélyes hulladékok égetésére.

A kommunális szennyvíztisztítóknál termelt *szennyvíziszap* mezőgazdasági használatára több uniós direktíva is felszólít. A romániai kommunális szennyvíziszapokat nem lehet és nem szabad használni termőföldek trágyázására, ugyanis számos nehézfémmutató meghaladja a megengedett értékeket. Ez annak tulajdonítható, hogy sok ipari egység a kommunális csatornahálózatba önti szennyvizét, illetve annak, hogy a lakosság számos vegyszert használ mindennapi tevékenységei során. Erre hatványozottan jelentkezik az előbbi fejezetben vázolt alacsony szennyvíztisztítási hatások, így a szennyvíztisztító telepek is nagymértékben hozzájárulnak mind a felszíni vizek szennyezéséhez, mind a hulladékmennyiség növeléséhez.

A szelektív gyűjtés és újrahasznosítás nehézségeire, költségeire hívják fel a figyelmet a DEEE-kampány mutatószámai (az elektronikai és elektromos hulladék gyűjtése kampányszerűen történik, adott gyűjtőcégek részvételével): 2008-ban 245 000 tonna DEEE volt piacra dobva az országban, és csupán 21 718 tonna DEEE-hulladékot gyűjtöttek be. Ennek csupán 36,4%-a került feldolgozásra, újrahasznosításra, ebből is csupán 1/3-a Romániában, a többi külföldön. A fel nem dolgozott mennyiség a begyűjtőknél raktározódik. (forrás: *Románia környezeti állapotjelentése, 2009, Hulladékgazdálkodási akcióterv*)

1.3.5. A levegő állapota

Napjainkban az emberi tevékenységek tömörüléseinek színhelyein, mint például városi környezetben, a légkörbe kibocsátott szennyezőanyagok aránya számottevően megemelkedett. Mivel ezek a térségek egyben a népesség nagy részarányának közvetlen életterét is jelentik, a természetes és épített környezet károsodása mellett kiemelkedő fontossággal bír a légszennyezés emberi egészségre gyakorolt káros hatásának vizsgálata is. A légszennyezés csökkentését előidéző intézkedések, valamint a légkör minőségének folyamatos ellenőrzése az Európai Unió minden tagállamának kötelessége, ezt az EU-direktívák (2001/81/CE direktíva) alapján kidolgozott nemzeti törvényrendeletek írják elő (Ordin nr. 592 din 25 Iunie 2002 pentru aprobarea Normativului privind stabilirea valorilor limită).

A légkörbe jutott légszennyező anyagok összetételük függvényében hozzájárulhatnak a légkör savasodásához (kén-dioxid, nitrogén-oxidok, ammónia), befolyásolhatják a légkör energiaháztartását az üvegházhatás erősítése (szén-dioxid, metán) vagy éppen a sztratoszférikus ózon csökkentése révén (halogénezett szénhidrogének), illetve mérgezőek lehetnek az élő szervezet számára (szén-monoxid, ólom, kadmium, ózon).

A légszennyező anyagok osztályozását leggyakrabban azok tér- és időbeni eloszlásuk alapján végezzük, mivel hatásaik is a forrás és a koncentráció függvényében vizsgálhatóak. Ilyen módon beszélhetünk lokális légszennyezésről, mint például a nagyvárosok, ipartelepek kibocsátásai, amikor a szennyező anyagok érintik a közvetlen természetes és épített környezetet. Beszélhetünk regionális léptékű légszennyezésről, amikor a szennyező anyagok a légmozgások révén nagyobb térségbe jutnak el, és gyakran mint másodlagos szennyeződések vannak jelen, mint például a savas ülepedés. Végül pedig beszélhetünk globális légszennyezésről, amelyet a hosszú tartózkodási idejű szennyező anyagok okoznak, mint például az üvegházhatású gázok vagy a halogénezett szénhidrogének.

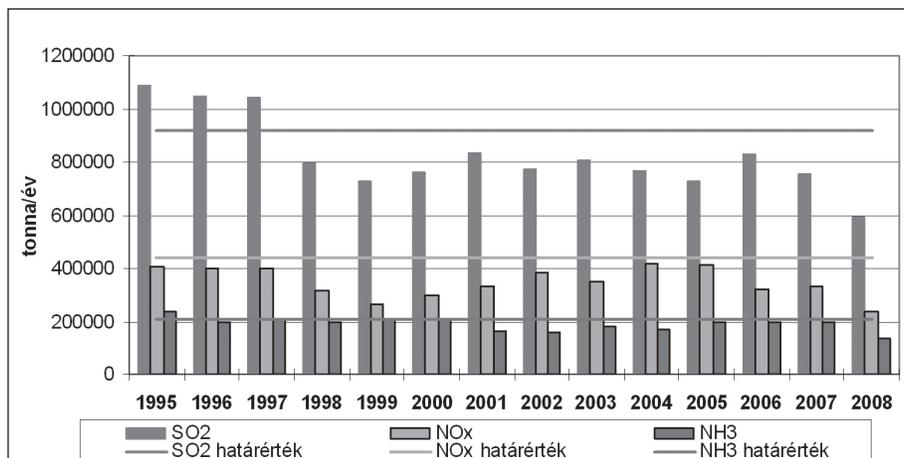
A légköri savasodást előidéző szennyeződésekkel szemben, a megengedett határértéket a SO_2 kibocsátása haladta meg az 1995–1997 időszakban. Ezt követően hirtelen csökkenés volt tapasztalható, elsősorban a nagy kibocsátó ipari egységek csökkentett üzemmódba helyezése vagy bezárása következtében, majd lassú növekedés. A SO_2 fő kibocsátója az energiaipar, ezt követi a feldolgozóipar, a lakossági fűtőrendszerek, valamint a közúti közlekedés. 2008-ban a SO_2 -koncentráció emberi egészségre káros órák határértékének ($350 \mu\text{g}/\text{m}^3$) 24 óránál hosszabb ideig való fennmaradását Nagyváradon, Kiskapuson és Medgyesén mérték. A SO_2 -koncentráció riadósintet ($500 \mu\text{g}/\text{m}^3$) minimum 3 óráig meghaladó értékeit az

alábbi állomásokon rögzítették: Rovinari (4 nap), Craiova (2 alkalom azonos napon), Kiskapus (2 nap) és Medgyes (1 nap).

Az NO_x vegyületek fő kibocsátója az energiaipar, illetve a közlekedés. A 1.13. ábrán látható, hogy a NO_x kibocsátások közel megduplázódnak a nagyobb forgalmi csomópontok mentén. Az utóbbi években tapasztalt csökkenő kibocsátási értékeket elsősorban az ipari berendezések modernizálása, illetve az ország autóparkjának felújítása eredményezte.

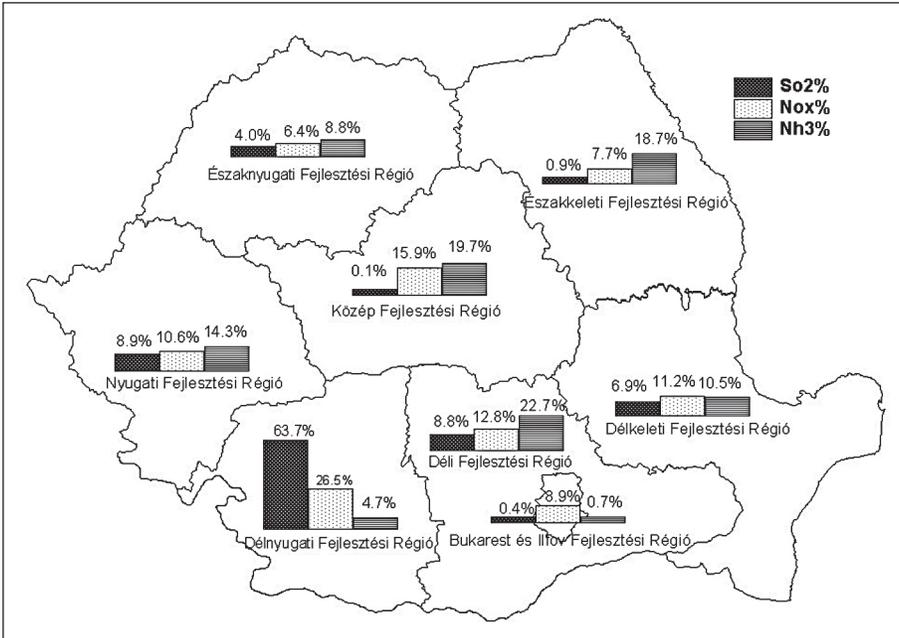
A 2008-as évben a NO_2 -koncentráció emberi egészségre káros éves értékét városi környezetben lépte túl, éspedig Bukarest, Brassó és Konstanca (Constanța) esetében. A Bukarest különböző pontjain mért adatok alapján a megengedett határértéket ($233 \mu\text{m}^3$) a városi környezetben 5 órát, az ipari zónában 85 órát, a közlekedési csomópontokban 155 órát, míg az elővárosi környezetben 5 órát haladta meg. A maximálisan megengedett évi 18 óránál hosszabb időszakot Bukarestben (közlekedés és ipari zóna), illetve Temesváron, városi környezetben mérték az országban.

Az ammónia fő kibocsátója a mezőgazdaság (82,5%), de jelentős mennyiségű ammóniát juttat a légkörbe a feldolgozóipar (8,4 %) és a hulladéktárolók (7,9%). A napi átlag $0,1 \text{ mg/m}^3$ határértéket meghaladó NH_3 -koncentrációt 2008-ban Dolj, Maros és Prahova megyékben mérték.



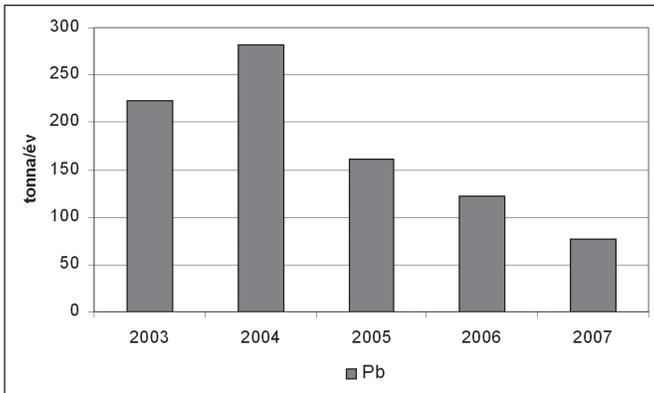
1.13. ábra: Az SO_2 , NO_x és NH_3 éves kibocsátása Romániában az 1995–2008-os időszakban
 Forrás: Országos Környezetvédelmi Hivatal

Regionális szinten az ország nyolc fejlesztési régiója által 2008-ban kibocsátott SO_2 és NO_x kibocsátásáért elsőként a Délnyugati Fejlesztési Régió a felelős (1.14. ábra). Amint láttuk, itt regisztráltak a legtöbb határértéknél magasabb óras koncentrációkat is. Ez a magas kibocsátás elsősorban a régióban működő három nagy teljesítményű hőerőmű-komplexumnak (SC. CE Craiova SA, SC CE Rovinari SA, SC CE Turceni SA) tulajdonítható, melyek együttesen az ország villamosenergia-termelésének mintegy 30%-át adják.

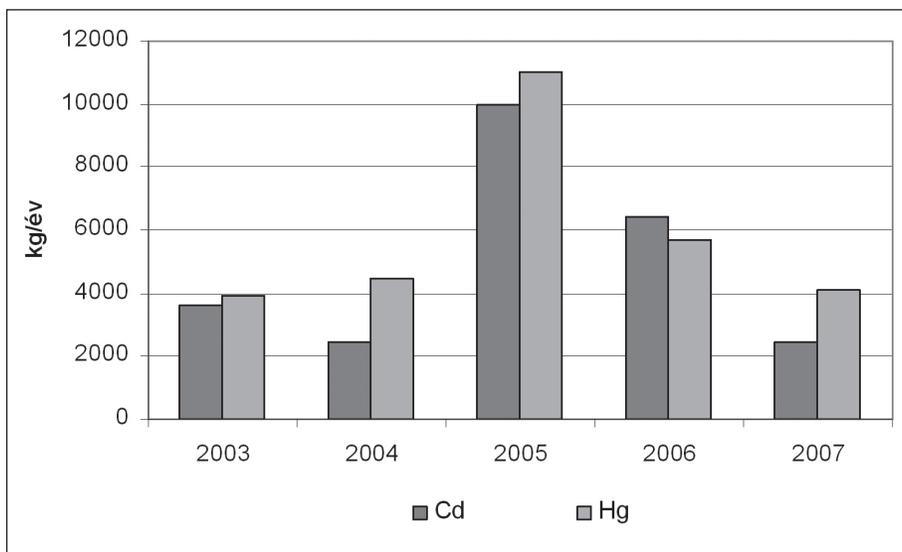


1.14. ábra: A SO₂, NO_x és NH₃ éves kibocsátásának regionális különbségei 2008-ban
 Forrás: Regionális Környezetvédelmi Hivatalok

A nehézfémzennyezés keretében az emberi szervezetre legkárosabb elemek a Pb, a Cd és a Hg. Ezek országos kibocsátásának alakulását a 1.15. és 1.16. ábrán követhetjük a 2003–2007-es időszakban. Az ólomkibocsátás országos szinten csökkenő tendenciát mutat. Az adatok jól tükrözik az ólommentes üzemanyagra való áttérés (2005) pozitív hatását a környezetre. A Cd- és Hg-kibocsátások kiugró értéket mutatnak 2005-ben, melyet fokozatos visszaesés követ. Az értékek jelentős kiugrását a nagy mennyiségű ipari hulladék megsemmisítése (égetése) okozta az adott évben.



1.15. ábra: Az ólom kibocsátásának éves alakulása Romániában, 2003–2007
 Forrás: Országos Környezetvédelmi Hivatal



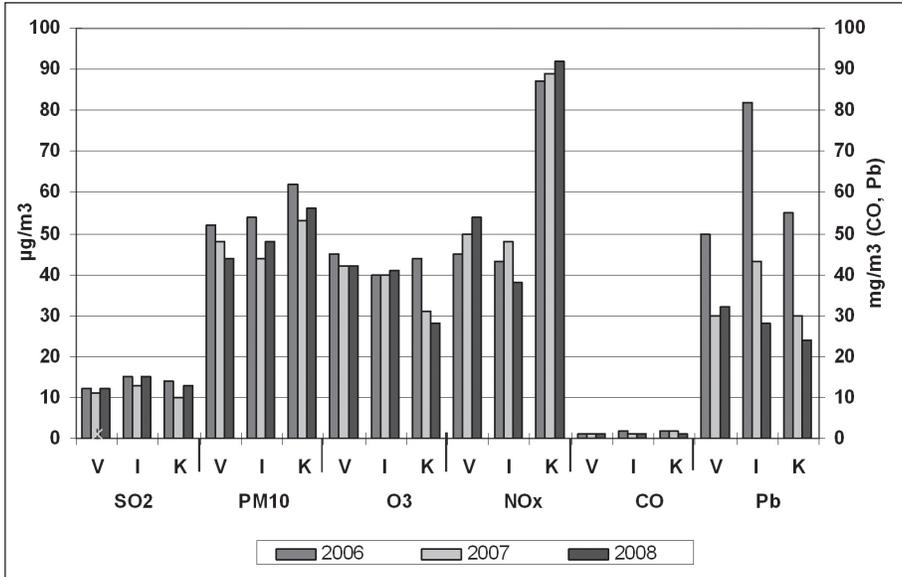
1.16. ábra: A kadmium és higany kibocsátásának éves alakulása Romániában a 2003–2007-es időszakban

Forrás: Országos Környezetvédelmi Hivatal

A legmagasabb nehézfém-koncentrációkat a 2008-as évben Máramaros (Nagybánya) és Szeben (Kiskapus és Medgyes) megyékben mérték. A nehézfém fő kibocsátói a színesfémipar és a vegyipar. Nagybánya esetében jelentős mennyiségű szennyeződés kerül a levegőbe az ülepítő medencékből felszálló aeroszolok révén. A 2008-as évben mindhárom település esetében az ólomkoncentráció meghaladta az évi megengedett, emberi egészségre káros határértéket ($0,5 \mu\text{g}/\text{m}^3$). Ehhez hasonlóan a Cd-koncentráció is e három településen haladta meg a megengedett éves határértéket ($5 \text{ng}/\text{m}^3$).

Az emberi egészségre szintén nagyon káros troposzférikus ózonkoncentráció 2008-ban az ország minden mérőállomásán a megengedett éves határérték alatt maradt, viszont a $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$ órás határérték 21 állomáson a megengedett 25 alkalomnál több esetben fordult elő, legtöbb alkalommal (több mint 80 alkalom) Konstanca (Constanța), Arges, Brassó és Dolj megyékben.

A 1.17. ábrán egyes légszennyező anyagok koncentrációjának alakulását hasonlíthatjuk össze az ország nagyobb városaiban. A méréseket a városon belül különböző környezetekben végezték, éspedig belvárosban (V), ipari övezetekben (I) és közlekedési csomópontokban (K). Megfigyelhető, hogy a SO_2 koncentráció magasabb értékeket mutat az ipari övezetekben, a porkoncentráció (PM10) mindhárom esetben meghaladta a megengedett határértéket ($40 \mu\text{g}/\text{mc}$). A közlekedésnek nagy szerepe van az NO_x -kibocsátásban, itt majdnem megduplázódik az értéke.



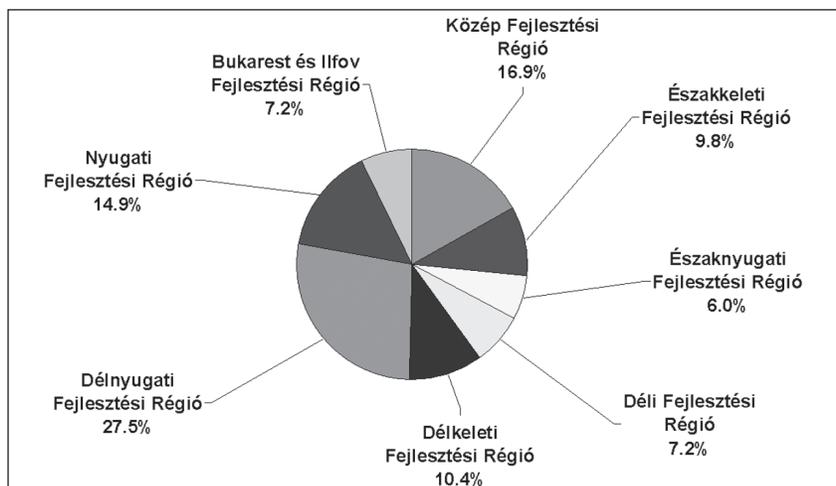
1.17. ábra: Városi környezetben (V – belváros, I – ipari övezet, K – közlekedési csomópont) mért légszennyező anyagok koncentrációjának alakulása Romániában a 2006–2008-as időszakban

Forrás: Országos Környezetvédelmi Hivatal

Romániában légszennyezés szempontjából a következő szennyezett zónákat különíthetjük el:

- Kiskapus, Nagybánya – nehézfém-szennyezés (Cu-, Pb-, Cd-), SO₂ és porszenyyezés
- Vajdahunyad, Pusztakalán, Galac (Galați) – vas-oxidok, vastartalmú fém-szennyezés, porszenyyezés
- Râmnicu Vâlcea, Onești, Săvinești, Stolnicei, Ploiești – sósav-, klór- és VOC- (szerves illóanyagok) szennyezés
- Marosvásárhely, Arad, Işalnița – NH₃, NO_x-szennyezés
- Brăila, Suceava, Dês, Săvinești, Borzești – SO₂, szén-diszulfid, kénszennyezés.

Az üvegházhatású gázok koncentrációjának növekedése révén módosulnak a légkör energiaátviteli folyamatai, vízkörforgalma, megbontva ezáltal az éghajlati rendszer stabilitását. A Kiotói Jegyzőkönyv elfogadásával Románia felvállalta, hogy 2008–2012 között csökkenti az üvegházhatású gázok kibocsátását 8%-al (az 1989-es év kibocsátásához képest). A fő kibocsátók az energiaipar, feldolgozóipar, különböző oldószerek használata, mezőgazdaság és hulladéktárolás. A rendszer-váltást követően a gazdasági tevékenységek visszaesése, a fő kibocsátóegységek bezárása, illetve csökkentett üzemeltetése következtében az üvegházhatású gázok koncentrációja már a 2007-es évben 44,8 %-kal kevesebb volt a referencia-időszakhoz képest. Ily módon Románia tudja teljesíteni a felvállalt csökkentést anélkül is, hogy külön intézkedéseket hozna e téren. A 1.18. ábra szemlélteti a 2008-as évben kibocsátott üvegházhatású gázok (120216 CO₂ Eq) megoszlását fejlesztési régiók szintjén. A nagy kibocsátórégiók egybeesnek az energiaipar (Délnyugati Régió) és feldolgozó iparágak (Nyugati Régió, Közép Régió) tömörülésével.



1.18. ábra: Az üvegházhatású gázok kibocsátásának regionális különbségei Romániában, 2008
 Forrás: Regionális Környezetvédelmi Hivatalok

Az elmúlt húsz évben Romániában a levegő minőségének általános javulását tapasztalhattuk, főként a rendszerváltást követő gazdasági tevékenységek csökkenésének következtében. Az ezredfordulótól a gazdasági fellendülés révén lassú emelkedő tendencia jellemző, ez a növekedés viszont korlátozott a környezetbarát technológiák alkalmazása, valamint a környezetvédelmi szervek egyre erősödő ellenőrzése révén.

1.3.6. Zajártalmak

A városi környezet egyik jellemző szennyezése a zajszennyezés, az ennek való tartós kitétség pszichés majd szomatikus megbetegedésekhez vezethet. A városi zaj legfőbb forrásai a közúti közlekedés, a vasúti közlekedés (vonatok és villamosok), az ipari telepek, a repülőterek, illetve az éjszakai szórakozóhelyek, fesztiválok.

1.5. táblázat: Zajszennyezés regionális különbségei Romániában, 2008

| Régió | Mérések száma | Legnagyobb mért érték (dB) | Megengedett határértéket meghaladó zajszint (%) |
|----------------------------------|---------------|----------------------------|---|
| Északkeleti Fejlesztési Régió | 1438 | 91,2 | 36,1 |
| Délkeleti Fejlesztési Régió | 1908 | 96,9 | 30,0 |
| Déli Fejlesztési Régió | 3035 | 106,2 | 32,7 |
| Délnyugati Fejlesztési Régió | 1023 | 102,7 | 34,7 |
| Nyugati Fejlesztési Régió | 1842 | 100,3 | 40,1 |
| Északnyugati Fejlesztési Régió | 3677 | 100,7 | 63,2 |
| Közép Fejlesztési Régió | 2598 | 101,1 | 78,0 |
| Bukarest-Ilfov Fejlesztési Régió | 107 | 89,9 | 92,5 |

Forrás: Országos Környezetvédelmi Hivatal



Egy országos projekt keretében véglegesítették a nagyvárosok zajtérképeinek kivitelezési módszertanát. A komplex, számos tényezőt figyelembe vevő modellek végtermékei olyan zajtérképek, amelyek képesek zajforrás szerint ábrázolni a terhelést (közúti forgalom, vasúti forgalom függvényében, ipari tevékenység szerint), ugyanakkor ezeket halmozni is képesek, illetve nappali-éjjeli különbséget is tesznek (forrás: *Zajt érintő direktívák gyakorlatba ültetése projekt. Végső beszámoló. 2007*). A zajtérképek a világhálóról letölthetőek. Ezek nagyban segítik az urbanistákat, környezeti szakembereket, területfejlesztőket, tervezőket a döntéshozatalban.

1.4. Az éghajlatváltozás regionális sajátosságai

Az éghajlatváltozás napjaink egyik legnagyobb globális problémája, melynek hatásai a mindennapi élettől a gazdaságig számos területen jelentkeznek. A klímaváltozás kutatása egyre fontosabbá válik. Világszinten több klímamodellt fejlesztettek ki az éghajlatváltozás mértékének előrejelzése érdekében.

Az évszázad közepéig Románia klímájában végbemenő változásokat a REMO5.7 klímamodell² segítségével becsültük meg, amelyhez az úgynevezett A1B CO₂ kibocsátási szcenárió³ társul.

A modell szerint az átlaghőmérséklet változása Romániában a 2021–2050-es periódusban az 1961–1990-es időszak⁴ átlagához képest 1,5 °C-os növekedést mutat, az átlagos csapadékmennyiséget illetően viszont 3,8 % -os csökkenés várható.

A hőmérséklet- és csapadékváltozás nagysága azonban eltér az év különböző időszakaiban. A legnagyobb felmelegedés Romániában az év első hónapjaiban, valamint szeptemberben és októberben várható. Mérsékeltbb növekedésre számíthatunk áprilisban, májusban és novemberben.

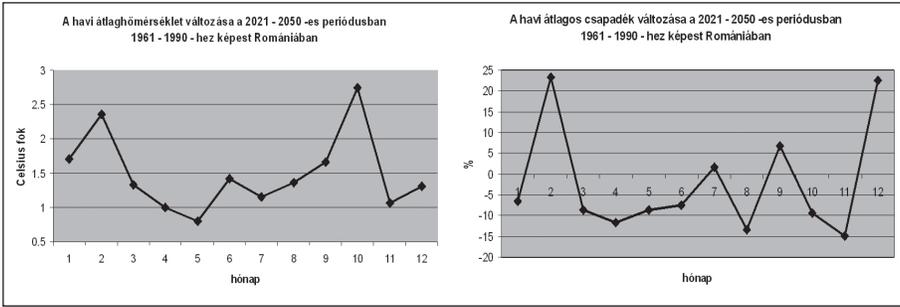
A csapadékmennyiség változását tekintve a legnagyobb csökkenés augusztusban és novemberben várható, és kevesebb lesz a csapadék a tavaszi időszakban, valamint januárban, júniusban és októberben.

2 A modellből származó átlaghőmérséklet- és átlagos csapadékmennyiség-adatok forrása a CLAVIER, az Európai Bizottság által finanszírozott, a Hatodik Keretprogramba tartozó kutatási projekt. A CLAVIER – Climate Change and Variability: Impact on Central and Eastern Europe – projekt 2009-ben zárult le, 6 ország kutatói (meteorológusok, hidrológusok, környezetmérnökök, közgazdászok és más területek kutatói) vettek részt benne. A REMO5.7-szimulációt Daniela Jacob felelőssége alatt a németországi Max Planck Meteorológiai Intézetben dolgozták ki (a szimulációhoz alkalmazott hibajavítási módszert lásd: Themeßl et alii 2010).

3 A CO₂ kibocsátási szcenáriókat az IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) dolgozta ki. Az A1 alapszcenárió és a hozzá tartozó alszcenáriók dinamikus gazdasági növekedést feltételeznek és gyors népességnövekedést jeleznek elő, mely a 21. század közepére éri el maximumát, majd ezt követően csökkenni kezd. Feltételezi továbbá, hogy új, hatékony technológiák kerülnek bevezetésre, és egyre több kulturális kölcsönhatás érvényesül a különféle társadalmak között, melyek a különböző földrajzi régiók közötti eltérések mérsékléséhez járulnak hozzá. Ez a szcenárió három csoportot különböztet meg: A1FI, A1T, valamint A1B, fosszilis, megújuló, illetve kiegyensúlyozott energiaforrás-használatot feltételezve a technológiai változás irányai alapján. (IPCC 2001)

4 A Meteorológiai Világszervezet által megállapított referenciaidőszak.



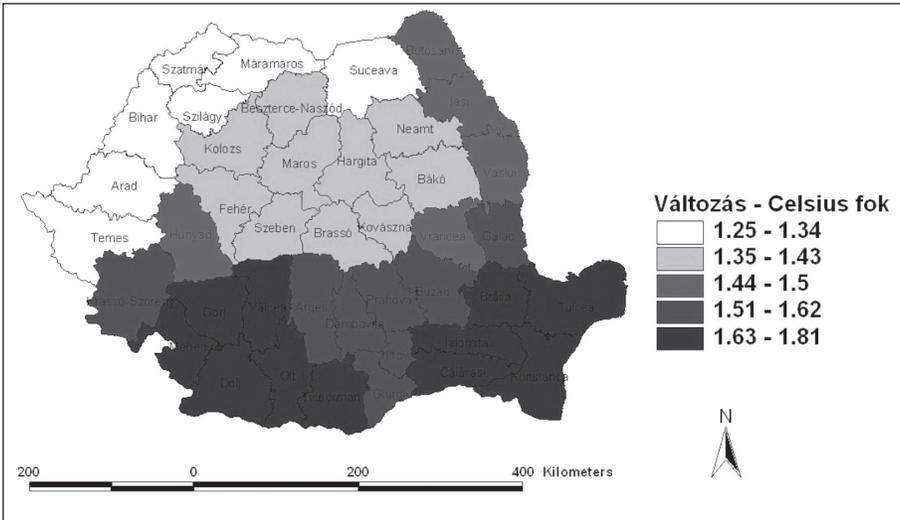


1.19. ábra: A havi átlaghőmérséklet és a havi átlagos csapadékmennyiség változása a 2021–2050-es periódusban 1961–1990-hez képest Romániában

Forrás: Saját számítások a CLAVIER-projekt adatbázisa alapján

Az ország különböző részeit különböző módon érinti a klímaváltozás. Bár a modelleredmények alapján átlagosan minden megyében hőmérsékletnövekedés és csapadékcsökkenés várható, léteznek fontos területi különbségek.

A legnagyobb felmelegedés az ország Délkeleti, Déli és Délnyugati Régiójában, valamint Krassó-Szörény megyében jelentkezik. Mérsékeltebb lesz az átlaghőmérséklet növekedése az Északnyugati és Közép régióban, valamint a Nyugati Régióból Temes, Arad, az Északkeletiből pedig Suceava, Neamț és Bákó (Bacău) megyékben.



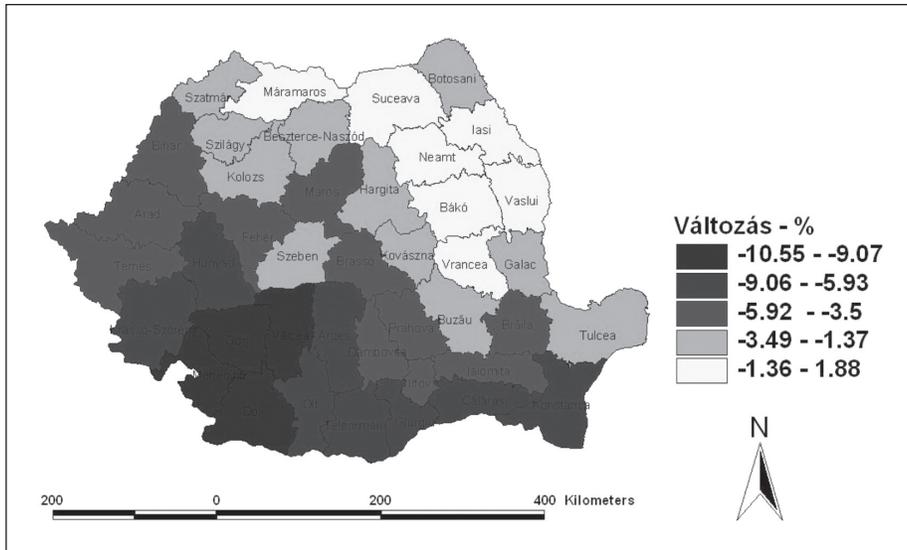
1.20. ábra: Az évi átlaghőmérséklet változása a 2021–2050-es periódusban 1961–1990-hez képest Romániában

Forrás: saját szerkesztés a CLAVIER-projekt adatbázisa alapján

Az évi átlagos csapadékmennyiség változását tekintve a legnagyobb csökkenés az ország Délnyugati és Déli Régiójában, illetve Hunyad, Krassó-Szörény és Konstanca (Constanța) megyékben várható. Mérsékeltebb csökkenésre számíthatunk



átlagosan az Északkeleti Régióban, az Északnyugati Régióban, a Közép régióból Hargita, Kovászna és Szeben megyékben, valamint a Délkeleti Régióból Vrancea, Galac (Galați), Buzău és Tulcea megyékben.



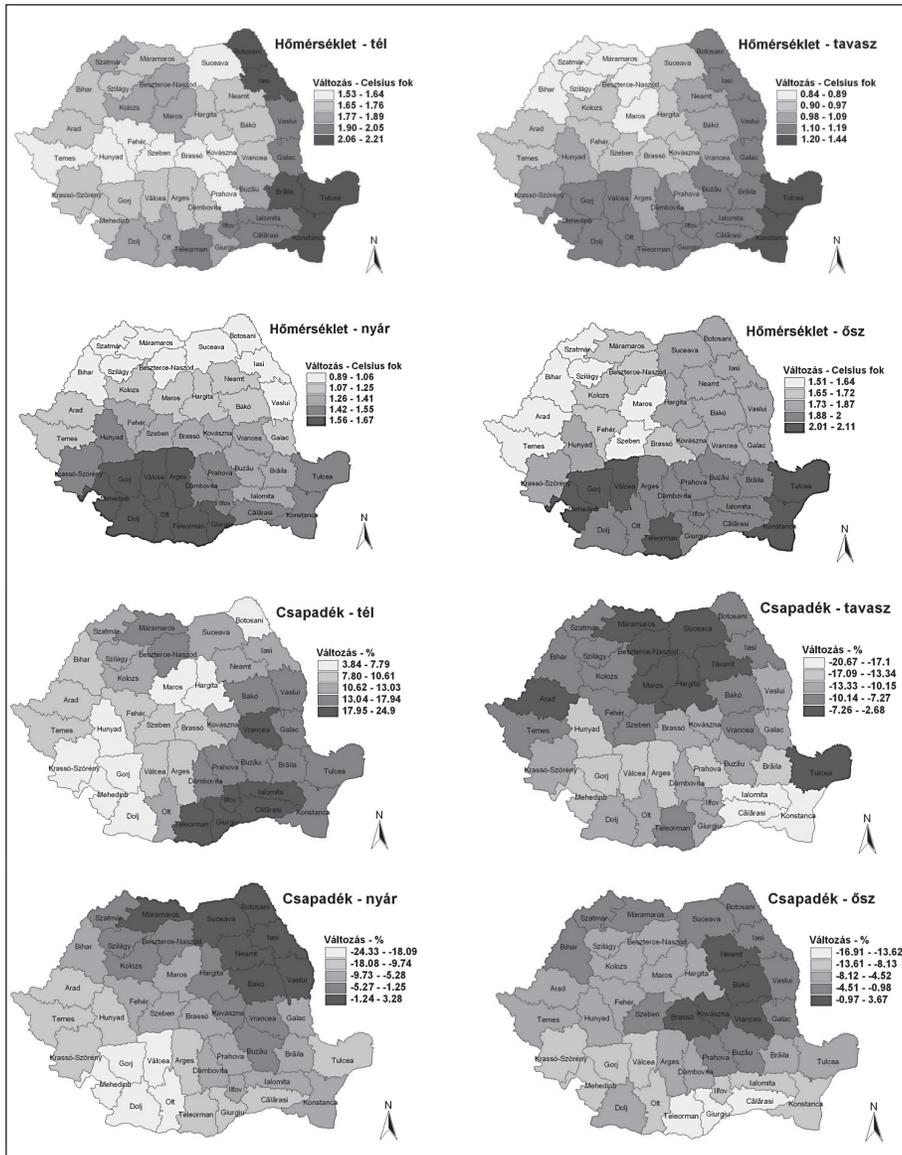
1.21. ábra: Az évi átlagos csapadékmennyiség változása a 2021–2050-es periódusban 1961–1990-hez képest Romániában

Forrás: saját szerkesztés a CLAVIER-projekt adatbázisa alapján

Az átlaghőmérséklet évszakonkénti változását vizsgálva észrevehetjük, hogy országos szinten a legnagyobb növekedés télen és ősszel várható. Télen főleg az Északkeleti és Délkeleti Régióban, míg ősszel főleg a Délnyugati, Déli és Délkeleti Régiókban számíthatunk felmelegedésre.

A téli csapadékmennyiség megnövekszik az ország minden részén, de főként a Déli és Délkeleti Régióban. A legnagyobb csapadékcsökkenés általában nyáron várható a Nyugati, a Délnyugati és a Déli Régió megyéiben.





1.22. ábra: Az átlaghőmérséklet és az átlagos csapadékmennyiség változása évszakonként a 2021–2050-es periódusban 1961–1990-hoz képest Romániában

Forrás: saját szerkesztés a CLAVIER-projekt adatbázisa alapján



Szakirodalom

Diagnoza zonelor vulnerabile la poluarea cu nitrati – 2009

2010 *Program de acțiune pentru zonele vulnerabile la nitrati din surse agricole*. Institutul de Institutul național de cercetare-dezvoltare pentru pedologie, agrochimie și protecția mediului –ICPA, București

Geografia României

1987 *Carpații Românești și Depresiunea Transilvaniei, vol. III*. Editura Academiei RSR, București

Geografia României

1992 *Regiunile pericarpatic, vol. IV*. Editura Academiei Române, București

Geografia României

2005 *Câmpia Română, Dunărea, Podișul Dobrogei, Litoralul românesc al Mării Negre și Platforma Continentală, vol. V*. Editura Academiei Române, București

HAJDÚ-MOHAROS J.

1999 *A kárpát-pannon térség tájtagolódása*. Pannon Enciklopédia, Magyarország földje, Kertek 2000, Budapest, (CD-ROM)

HORVÁTH GY. (szerk.)

2006 *Északnyugat-Erdély. A Kárpát-medence régiói*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs

HORVÁTH GY. (szerk.)

2009 *Dél-Erdély és Bánság, Kárpát-medence régiói*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs
IPCC

2001 *Climate Change 2001. The Scientific Basis. Contribution of Working Group I to the Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)*. Cambridge University Press, Cambridge, UK

KERÉNYI A.

1995 *Általános környezetvédelem*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged

Ordin nr. 592 din 25/06/2002 – Emitent: Ministerul Apelor și Protecției Mediului
Intrare in vigoare: 21/10/2002

Planul national de gestionare a deseurilor

2007 ANPM/MAPM, București

Raport privind starea factorilor de mediu în România

2009 Agentia Natională pentru Protecția Mediului, București

Raport final proiect: Întărirea capacității instituționale pentru implementarea și punerea în aplicare a directivelor privind zgomotul

2007 Bucuresti, Proiect Phare nr.: 2004/016-772.03.03/02.02

SANDU, I. (ed.)

2009 *Clima României [România éghajlata]*. Editura Academiei Române, București
Situația în România a apelor uzate urbane și a nămolului provenit din stațiile de epurare

2008 MMDD, București

THEMESSL, M., J. – GOBIET, A.

Downscaling and Error Correction of Daily Precipitation from Regional Climate Models, International Journal of Climatology, online publikáció: Wiley InterScience, (www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/joc.2168.

<http://www.clavier-eu.org> A CLAVIER projekt honlapja

http://www.wmo.int/pages/index_en.html. A Meteorológiai Világszövetség honlapja



>> II. FEJEZET

Geopolitikai helyzet és közigazgatási földrajz

Kovács Csaba

2.1. Geopolitikai helyzet és közigazgatási földrajz. Az államterület kialakulása

A modern Románia kialakulására és fejlődésére, valamint közigazgatására a belső társadalmi-gazdasági fejlődés mellett mindig nagy hatással voltak azok a nemzetközi politikai tényezők, amelyek Európa délkeleti részének egészét is nagymértékben befolyásolták. A szélesebb értelemben vett geopolitikai környezet meghatározó szerepet játszott az államok kialakulásában és fennmaradásában, a modern nemzetállamok esetében pedig a nemzetközi hatalmi viszonyok és folyamatok elemzése egyenesen nélkülözhetetlen nemcsak az államterületek fejlődésének, hanem az országok belső térbeli struktúrái kialakulásának megértéséhez is.

A hidegháború éveiben és annak hatására a történészek, illetve politikai szakértők között kialakult egy olyan vélemény, mely szerint a kis államok (köztük Közép-Kelet-Európa államai) történetét lényegében a nagyhatalmi politika határozta meg, és az itt élő népeknek nemigen volt beleszólásuk az események és a saját sorsuk alakulásába. Ebben nyilván van némi igazság, hiszen ez a térség évszázadokon át ütközőzónát képezett a szomszédos birodalmak között. A valóság azonban ennél sokkal árnyaltabb: ha jobban odafigyelünk nemcsak az események egyre gyorsabban pergő sorozatára, hanem ezek hátterére és összefüggéseire, akkor rá kell jönnünk, hogy a geopolitikai környezet mellett a régió népeinek és különösen a helyi eliteknek a magatartása nagyon is fontos szerepet játszott, amikor a további folyamatok alakulásáról volt szó, a kis országok így nem csupán tárgyai, hanem alanyai is voltak a történelemnek.

Gyakran nehéz megállapítani, hogy melyek voltak azok az események és folyamatok, amelyek az államok jelenlegi állapotára nézve a legfontosabb szerepet játszották, és ha teljes képet akarunk kapni, akkor akár a legrégebb időkre is vissza kell mennünk. Itt azonban elsősorban a nemzetállam területének kialakulását, illetve annak belső szervezését vizsgáljuk, és erre vonatkozóan nyilván az újkori folyamatok voltak a legnagyobb hatással, ezért e tanulmányban főleg az elmúlt



kb. három és fél évszázad fontosabb jelenségeivel foglalkozunk. Ezt az is indokolja, hogy a 17. század derekától Európa új korszakba lépett: ekkor alakult ki az országok gazdasági egymásrautaltságán alapuló politika, melyhez ugyanakkor számtalan érdekellentét, konfliktus vagy közös hatalmi igény érvényesítése társult. Ennek az új nemzetközi rendszernek az alapját az egész kontinensre érvényes munkamegosztás képezte: a fejlettebb Nyugat országai az ipari termelést sajátították ki, de megnyitották piacukat a kelet-európai mezőgazdasági termékek előtt. Románia területére vonatkozóan ugyanebben a században alakult ki az Erdély és a két román fejedelemség (Havasalföld és Moldva) közös eredetére vonatkozó elmélet, amely később a modern nemzetállam létrehozásának geopolitikai-ideológiai alátámasztását szolgálta.

Délkelet-Európában az elmúlt három és fél század alatt általában váltották egymást a viszonylag stabil, már-már stagnáló időszakok a politikai instabilitás és a gyors társadalmi változások periódusaival. Utóbbiakra a folytonos konfliktusok és a jelentős területi változások nyomták rá a bélyegüket: a 17. század közepétől 1711-ig Erdély és a román fejedelemségek is nemcsak belesodródtak, hanem helyszínei is voltak a birodalmak folytonos harcának. Ezt a 18. században a békésebb fejlődés ideje követte, utána az európai polgári forradalmak eszméi hozzánk is eljutottak, és a Kárpát-medence, ill. a Balkán népei a nemzetté válás útján indultak el. A hosszú 19. század második felétől újra a viszonylagos stabilitás volt jellemző Európára és térségünkre egyaránt, hogy aztán a 20. század első felében minden gyökerestől felforduljon. A második világhégest követő megosztott világban a Vasfüggönytől keletre uralkodó szovjet típusú rezsimek, bár a gyors társadalmi átalakulást hirdették és helyenként heves ellenállásba is ütköztek, a fejlett világhoz képest stagnálást és apátiát hoztak, hogy aztán 1989-től a dominószzerű összeomlást a gyors rendszerváltozás, a társadalmi és etnikai konfliktusok, valamint a globalizálódó gazdaság megrázkódtatásai kövessék.

2.1.1. Hanyatló régi és feltörekvő új birodalmak közt: 1661–1711

Európa újkori fejlődését a harmincéves háborút követő időszakban korántsem a stabilitás jellemezte, mint ahogy az várható lett volna. A vesztfáliai békével létrehozott kontinentális egyensúly nagyon is törekeny volt, amit továbbra is a Francia Királyság hegemoniára való törekvése és a vele szemben álló Habsburgok küzdelme határozott meg, miközben a Német-Római Birodalom és a katolikus egyház politikai hatalma egyaránt megtört. Bár a folytonosan változó szövetségek nem tették lehetővé két világosan elkülönülő tábor kialakulását, a szembenálló nagyhatalmak harca diplomáciai és katonai téren egyaránt nagy befolyással volt a kelet-európai népek sorsára is. Az oszmán állam és vazallusai rovására való terjeszkedés kulcskérdés volt mind a Habsburg, mind az orosz, sőt a lengyel állam számára is, ugyanakkor a nyugati hatalmak nem voltak érdekeltek a Török Birodalom teljes felszámolásában, mivel ez a keleti riválisaik túlzott megerősödését jelentette volna.

Ha egy politikai pillanatképet próbálnánk összeállítani Európáról 1661 vége felé, akkor azt látnánk, hogy a kontinens első nagyhatalma Franciaország, a fiatal Napkirály abszolutista rendszerének elején, egyben országa hatalmának csúcán áll, amit még mintegy másfél évtizedig fog tudni érvényesíteni Európában:



a *pireneusi szerződéssel* (1659) sikerült úrrá lenni Spanyolország fölött, az *olivai békével* (1660) pedig stabilizálni Európa északi felét. Angliában a polgári forradalmat 1660-ban a Stuart-ház restaurációja követte, de már nem abszolút, hanem a világ első parlamentáris monarchiájaként. Ekkor jelenik meg Európa térképén a protestáns német államok későbbi vezére is, Poroszország. A Habsburgok nem csak Spanyolország és külbirtokai, hanem az osztrák örökös tartományok, Csehország és a Magyar Királyság maradéka fölött is uralkodnak. Bár a magyar örökségért közel másfél évszázada harcban állnak az Oszmán Birodalommal, a döntő összecsapásra még várni kell. Az Alföld és a Balkán-félsziget teljes egészében török kézen vannak.

Európa keleti részén a kozákok mozgalma nyomán elindult láncreakció valóságos keleti harmincéves háborút robbantott ki. Tőlünk északra a még mindig hatalmas kiterjedésű lengyel–litván állam, bár le kellett mondania a balti terjeszkedésről, 1659 óta Ukrajna birtoklásáért küzd Oroszországgal és a dnyeperi kozákokkal. Oroszország e században terjedt kelet felé a leggyorsabban, elérve Kínát az Amur folyónál és a Csendes-óceánt is. Erdélyben II. Rákóczi György szerencsétlenül végződött lengyel hadjáratát követően, majd a pontosan 350 éve zajlott szászfenesi csata után a rendek török nyomás alatt utolsó előtti fejedelmüket, Apafi Mihályt választották meg, miközben az ellenfejedelem (Kemény János) még a nagyszöllősi csatára készül. A fejedelemség területe Várad eleste után tovább csökkent, mivel a korábban Partiumhoz tartozó Bihar és Arad vármegyék helyén török pasaságot hoztak létre. A szintén török vazallus két román vajdaságban Matei Basarab és Vasile Lupu vajdák virágkora után a bojári pártharcok korszaka következik.

Ha a mostani Románia határait rajzoljuk a térség 1661-beli térképére, akkor látszik, hogy a szűkebben értelmezett három fejedelemség mellett további jelentős területek is a jelenkori határokon belül találhatóak: a Partium 1660 után megmaradt területe (Zaránd, Kraszna, Közép-Szolnok vármegyék, Kővár vidéke és Máramaros), a váradi és a temesvári vilajetek nagyobbik része, valamint Szatmár vármegye (Felső-Magyarország része) kb. háromnegyede. Erdély korabeli közigazgatásában a középkori Magyar Királyságtól örökölt egységek figyelhetők meg: a hét királyi vármegye (Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda, Fehér, Küküllő, Hunyad), továbbá a székely és a szász székek, melyekhez az említett partiumi területek is kapcsolódnak. A Kárpátokon túl a Moldvai fejedelemség területe a Prut folyótól keletre (Besszarábiára) is kiterjedt, bár délkeleti részét (a Budzsáki kánság v. Ó-Besszarábia területét) a tengeri kijáráttal együtt már korábban elveszítette (1484-ben Kilia és Akkerman, 1538-ban Budzsák és Bender jutottak török kézre). A Dunától keletre Dobrudzsa már 1417 óta a Török Birodalom (és ezen belül a Szilisztrai Pasaság) része.

A fejedelemségek közigazgatásában a magyar vármegyékhez hasonló vidékek (*ținuturi*) voltak a legjellemzőbb területi egységek, élükön a várispánnak megfelelő porkolábbal (*pârcălab*). Ezek bíraskodási funkciókat is elláttak (innen a Havasalföldön használt *judet* elnevezés). Mindkét fejedelemség területén a megyék két nagyobb adminisztratív régióba (*Țara de Sus* és *Țara de Jos*) tömörültek, egy-egy országbíró (*mare vornic*) vezetése alatt. Moldvában a két régió már a 16. században elkülönült, Dimitrie Cantemir fejedelem idején (1711-ben) az északi régió (*Țara de Sus*) székhelye Dorohoi város volt és hozzá tartoztak Hotin, Dorohoi, Hârău, Cernăuți, Suceava, Neamț és Bákó (Bacău) megyék. A Déli Régió (*Țara*



de Jos) székhelye Bârlad volt, a hozzá tartozó megyék pedig Iași, Cârliigătura, Románvásár, Vaslui, Tutova, Tecuci, Putna, Covurlui, Lăpușna, Orhei és Soroca. Besszarábia déli részén a budzsáki török pasaságban további négy megye volt: Bugeac, Cetatea Albă (Akkerman), Chilia és Ismail. Havasalföldön a két régió és a hozzá kapcsolódó országbírói méltóság csak a 17. század derekán vált ketté, a következő században a nyugaton fekvő *Țara de Sus* részét képezték Argeș, Dâmbovița, Ilfov, Olt, Teleorman és Vlașca megyék, a keleti *Țara de Jos*hoz pedig Buzău, Focșani, Ialomița, Muscel, Prahova és Săcuieni megyék tartoztak. Egy harmadik régiót képezett a néhai Szörényi Bánság (Olténia) területéből kialakult Krajovai bánság (*Marea Bănie* a Țării de peste Olt), melynek vezetői funkciója (bán) a fejedelem után a legmagasabb rangú méltóságot és egyben helytartói szerepet jelentette. A krajovai bán alá tartozó megyék Dolj, Gorj, Mehedinți, Romanati és Vâlcea voltak (Nistor 2000).

Szomszédaink három oldalról is a Török Birodalom birtokai, északon a Habsburg–Magyar Királyság és Lengyelország. Ezek a határok azonban nemsokára megváltoztak, ugyanis ez az az időszak, amikor a térség két hanyatló nagyhatalma (Lengyelország és a Török Birodalom) még jelentős erőt tudott felvonultatni, ezúttal egymás ellen is. A törökök 1663-ban Érsekújvárt is elfoglalják a Habsburgoktól, és bár Szentgotthárdnál 1664-ben vereséget szenvednek, a nemzetközi helyzetet kihasználva Vasváron előnyös békét tudnak kötni. Kamieniec várának eleste után 1672-től 1699-ig Podólia is török fennhatóság alá kerül. Felső-Magyarországon a francia–török támogatással zajló kuruc felkelés nyomán 1682-ben Thököly Imre egy újabb oszmán hűbéres államot hoz létre, bezárva ezzel a török gyűrűt a fejedelemségek körül. 1683 szeptemberében azonban már Sobieski János lengyel király csapatai mentik meg a törökök által ostromlott Bécsset, amit a császári csapatok ellentámadása követ: 1686-ban Buda várát, 1688-ban pedig Nándorfehérvárt (Belgrádot) is felszabadítják.

A további események nyomán kialakult helyzetben a törökök nem tudják megakadályozni Erdély Habsburg megszállását, azonban 1691-ben Bethlen Miklós közvetítésével a rendeknek sikerül kompromisszumot kötniük a császárral, amely a *Diploma Leopoldinum*-ban ölt testet. A diploma biztosította a fejedelemség belső kormányzásának önállóságát, s a katolikusok befogadásával kibővített vallásszabadságot. Garantálta, hogy a kiskorú fejedelem felnövekedéséig a kormányzót (gubernátort) és a főtisztviselőket a rendek választják és a császár erősíti meg. Lipót császár diplomája Erdély helyét a Habsburg Birodalmon belül kedvezőbben és világosabban határozta meg, mint a Magyar Királyságét az 1687-es országgyűlési törvény (R. Várkonyi 1989).

Magyarország Habsburg meghódítása a kard által szerzett és a koronához való dinasztikus jogra alapult, ugyanakkor a katonai igazgatás nem állította vissza az ország Mohács előtti területi egységét, hanem az egyes országrészeket közvetlenül a bécsi kormányzervekhez kapcsolta. Lipót császár Diplomája nem ismerte el Erdély szuverenitását, de autonómiáját igen. A kormányzatot helyi szinten a *Gubernium* képviselte, a fejedelemség irányítása azonban az 1693-ban Bécsben felállított Erdélyi Kancellária útján történt, a rendek beleegyezése nélkül. A Gubernium és az alkalmasszerűen összehívott országgyűlés így a századfordulóra elvesztette minden önálló cselekvőképességét és politikai jelentőségét. A Szent Liga és a Porta között közvetítőként fellépő angol és holland kormányzat javaslatai szerint Erdély



önállóságát meg kellett volna tartani. A Habsburg-érdekek fölényét végső soron a katonai erő, Savoyai Jenő zentai győzelme (1697) döntötte el, így az 1699 januárjában aláírt *karlócai békeszerződés* a Temesköz (Bánság) kivételével a Mohács előtti Magyar Királyság egységét a Habsburg Birodalomhoz csatolta.

Az elkövetkező esztendőekben a két nagyhatalom közt először került sor helységről helysére pontosan rögzített és térképeken is ábrázolt határ kijelölésére is. Az új törökellenes határvédelmi rendszer irányításában a magyar rendeknek szinte semmiféle szerep nem jutott, ennek katonaságát a reguláris kompániák mellett főleg az itt letelepített szerb katonaparasztkok adták. Az új határőrkerületek felállítása miatt a déli országrészekben a vármegyei közigazgatást nem szervezték újjá (Pálffy 2007).

A karlócai szerződés a román fejedelemségek státuszát továbbra is török vallusokként rögzítette. Már ezt megelőzően és a következő években is a fejedelmek igyekeztek kihasználni a meggyengült Oszmán Birodalom helyzetét, és lerázni vagy legalábbis enyhíteni a rájuk nehezedő igát, ezért diplomáciai úton megpróbálták Ausztria, Lengyelország, majd Oroszország támogatását elnyerni a majdani törökellenes harchoz. Mivel egyik fejedelemség sem akarta a török szuverenitást egy másikra cserélni (aminek veszélye egyre nyilvánvalóbbá vált), a potenciális szövetségesek iránti elkötelezettség igencsak mérsékelt volt, belpolitikai téren pedig nagyon erős volt a megosztottság, így folytatódott a küzdelem a török, lengyel, orosz, ill. Habsburg-állam felé kacsingató pártok között. Bár Rákóczi mindent elkövetett, hogy Magyarországgal és Erdéllyel együtt Havasalföldet és Moldvát is egy Habsburg-ellenes ligába szervezze, a szabadságharc szemben a román fejedelmek többnyire csak jóindulatú semlegességet tanúsítottak, mivel török szövetség nélkül nem mozdulhattak. Másrészt sem a spanyol örökösödési háború bonyodalmaival elfoglalt Habsburgok, sem az északi háborúban harcoló Oroszország nem volt abban a helyzetben, hogy a vajdának hatékony támogatást nyújtson a törökkel szemben. Nagy Péter cárnak (a svédek elleni 1709-es poltavai győzelme után) indított törökellenes (Prut-menti) hadjárata 1711-ben teljes kudarccal végződött, aminek egyik következménye lett Dimitrie Cantemir fejedelem trónfosztása és a fanarióta fejedelmek 110 éves uralma Moldvában.

A karlócai béke kizárólag a Magyar Királyság külpolitikai viszonyaival foglalkozott, úgy, hogy abba a magyar rendeknek semmi beleszólásuk nem volt. A felszabadító háború azonban nemhogy rendezte volna az ország belső problémáit, hanem tovább fokozta a társadalmi feszültségeket. A perifériára került fegyverforgatók és parasztkok tömegeinek problémáit sem az udvar, sem a rendek, sem a nagybirtokosok, sem a megyei nemesség nem igyekezett rendezni, így a század végén kitört beregi és hegyaljai felkelések a következő években az első magyar függetlenségi háborúvá terebélyesedtek, főleg miután 1703-ban II. Rákóczi Ferenc személyében Magyarország egyik leggazdagabb és legnagyobb tekintélyű arisztokratája állt a mozgalom élére.

A szabadságharc első szakaszában Erdély kiesett a háború fősodrából, azonban katonai jelentősége megnőtt 1704-ben, miután kiderült, hogy a francia és a bajor csapatokkal tervezett gyors egyesülés nem lehetséges, az új magyar állam nemzetközi elismerése pedig komoly akadályokba ütközik. Az Erdélyi Fejedelemség rövid időre visszaszerezte önállóságát, 1704-ben ugyanis már csak a Szászföldnek a



Küküllőktől délre levő területei maradtak császári fennhatóság alatt, így a gyulafehérvári országgyűlésen megválasztott II. Rákóczi Ferenc lett a ténylegesen uralkodó utolsó erdélyi fejedelem. A következő évben azonban a szibói vereség után a császári hadsereg bevonult Erdélybe. A szécsényi országgyűlésen 1705 márciusában Rákóczit a „Confoederált Magyar-Ország Státusinak és Rendeinek Választott Vezérlő-Fejedelmévé” kiáltották ki (R. Várkonyi 1989). Ezt a címet és vele az önálló Magyarországot azonban nemzetközileg nem ismerték el, ezért az önálló státusszal rendelkező Erdély fejedelmi címét ütőkártyának szánták a későbbi béketárgyalások során.

1706 márciusában a huszti országgyűlés kimondta Erdély elszakadását az Ausztriai-háztól és a konföderációt a Magyar Királysággal (eszerint a Partium is Erdélyhez került volna). 1707-ben a marosvásárhelyi országgyűlés a fejedelmi beiktatással kezdődött, de már itt felszínre kerültek a központosító fejedelmi államapparátus, ill. a rendi érdekeket képviselő főnemesség és a vármegyék konfliktusa, mely Magyarországon hamarosan nyílt lázadásba ment át, és a továbbiakban nagymértékben hozzájárult a szabadságharc kudarcához. 1708-ban Erdély csaknem teljes területe ismét császári megszállás alatt állt és úgy is maradt a szabadságharc végéig.

A szabadságharc legfontosabb célkitűzése egy önálló, modern magyar nemzetállam megteremtése volt, melyet a brit, holland, ill. svéd állam mintájára és ezek garanciájával kívántak megszervezni. A Habsburg-vezetés azonban igyekezett ezt minden eszközzel megakadályozni és hallani sem akart nemzetközi garanciákról, mivel Magyarországot és Erdélyt saját területének tekintette. I. József császár váratlan halála alapjaiban változtatta meg a nemzetközi erőviszonyokat, a protestáns hatalmak ugyanis nem voltak érdekeltek egy újabb, ezúttal VI. Károly császár uralma alatt egyesítendő Spanyol–Osztrák Birodalom létrehozásában (különösen Anglia örködött féltékenyen az európai egyensúly fölött), ezért még inkább hajlottak a mielőbbi béke megkötésére. A magyar felkelőkkel a bécsi udvar legfeljebb magánjellegű tárgyalásra hajlott, általános amnesztia mellett. A *szatmári békemegállapodás* során pontosan ez történt, miután a kurucok által ellenőrzött terület a Kárpátaljára szorult vissza, Rákóczi lengyelországi távolléte alatt pedig aláírták a békét. A békeszerződésben az osztrák birodalmi dinasztikus elv érvényesült, de mégsem volt kapitulációs okmány, hanem tartalmazott általános, politikai jellegű elveket is, így visszaállította a hagyományos rendi szervezeteket (országgyűlés, nemesi vármegye). Az udvar tehát kénytelen volt tudomásul venni, hogy Magyarország és Erdély nem lehetnek a Habsburg Monarchia annektált részei (mint az osztrák örökös tartományok vagy Csehország) és elismerni a rendi dualizmus fennmaradását és a vallási törvények betartását is (Pálffy 2007).

Az *utrechtii béketárgyalások* során Rákóczi diplomatái (mint Klement János) még megpróbálkoztak érvényt szerezni Magyarországot és Erdélyt érdekeinek, azonban a merev birodalmi álláspont, illetve a béke megkötését célzó angol–holland sietség miatt a két magyar terület elismerésének lehetőségét már nem vették figyelembe, így a magyar és az erdélyi kérdés a nemzetközi béketárgyalások során fel sem merült.



2.1.2. Habsburgok és fanarióták: 1711–1830

1711 határkövet jelentett nemcsak Magyarország és Erdély számára, ahol a szatmári béke a szabadságharc végét jelentette, hanem Moldva és Havasalföld számára is, ahol a függetlenségi harc szintén kudarccal végződött. I. Péter cár sikertelen törökellenes hadjárata következtében az utolsó hazai fejedelmek bukása a szélesebb autonómia korszakának végét és egyben a fanarióta korszak kezdetét jelentette. A térség geopolitikai helyzetében szintén egy korszak kezdetét jelentette, hiszen ekkor kezdődött igazán a megerősödött Orosz és a hanyatló Oszmán Birodalmak küzdelme a Fekete-tengerhez való kijárat, a Duna torkolatvidékének, valamint a tengerszorosok megszerzésére, ill. megtartására, ami Keleti Kérdésként vonult be Európa történelmébe és csak több mint kétszáz évvel később, mindkét birodalom bukásával ért véget.

Ha a két birodalom erőviszonyait vizsgáljuk a 18. század során, arra kell gondolnunk, hogy a dunai fejedelemségek sorsa néhányszor egy-egy hajszálon múlott, és kész csoda, hogy a sokkal nagyobb és erősebb Oroszországnak végül is nem sikerült teljesen bekebeleznie őket, mint ahogy tette valamennyi területtel a Prut-tól Keletre. Ehhez persze a változó hadiszerencse, az orosz vezetés összehangolatlansága, sőt olykor inkompetenciája is hozzájárult, e század folyamán ugyanis az európai erőegyensúlyra vigyázó nyugati hatalmak még nemigen nyújtottak számottevő segítséget a törököknek, annál is inkább, mivel szinte szünet nélkül az egymással való hadakozással voltak elfoglalva. A román fejedelemségeknek azonban ez a korszak mégis súlyos következményekkel járt, mert az orosz–török háborúk során mindkét fejedelemség hadszíntérré vált, a háborúk közötti békeidőben meg a török főhatalom, néha pedig az orosz katonai megszállás szipolyozta ki e területek erőforrásait.

Erdély és Partium területén ezzel szemben a szatmári béke után (az 1717-es és az 1736-os tatár betöréseket nem számítva) a hosszú béke időszaka köszöntött be, ezért várható volt, hogy a sokéves instabilitás és a háborús pusztítások után a gazdasági fejlődés szakaszába lép ez az országrész. Hogy ez mégsem történt egészen így, és csak legfeljebb igen lassú fejlődésről beszélhetünk, az részben a Magyar Királyság keretében restaurált rendi hatalmi viszonyokkal és az örökös jobbágy-ság rendszerének egyre szélesebb elterjedésével magyarázható, de még inkább a Habsburg Birodalmon belüli helyzettel, ahol Erdély, amellet hogy a birodalom sarokbástyája volt és ezért külön státusszal rendelkezett, a többi tartományhoz képest sokáig csak nyersanyagtermelő periféria maradt.

A *Pragmatica Sanctio* elfogadása 1722-ben a császári hatalom és a magyar, illetve az erdélyi rendek újabb kompromisszumát jelentette, ezek ugyanis a nemesi jogok és kiváltságok (főleg az adómentesség) megerősítését kérték a nőági örökösödés elismeréséért. Ezen túlmenően azonban a magyar *Pragmatica Sanctio* a következő két évszázadra alapja lett Magyarországnak és a Habsburg-dinasztia, illetve annak osztrák és cseh örökös tartományai közötti jogi viszonyoknak (Katus 2007). Erdélyben a *Pragmatica Sanctiót* már 1722 februárjában puccszszerűen elfogadtatták a rendekkel (katonai megszállás alatt, miközben a szebeni országgyűlésre hivatalos főrendek fele sem jelent meg), és bár az örökösödés kérdését ezzel rendezték, csak 1744-ben mondták ki, hogy a Habsburg-uralkodók Erdély örökös fejedelméi. Erdély külön státusát hangsúlyozta az is, hogy 1765-ben



nagyfejedelemséggé (Grossfürstentum) kiáltották ki. Erdély különállása, illetve az unió kérdése a Habsburg-vezetés és Magyarország közötti ellentétek egyik legfontosabb forrása, továbbá az erdélyi románság és a magyarok közötti konfliktus egyik fő okozója lett a következő században.

Erdély katonai jelentősége főleg a 18. század háborúi során érvényesül: VI. Károly császár uralkodása alatt a törökkel két háborút is vívtak. Az első (1716–1718) lezáró *pozsareváci béke*ben sikerült nemcsak a Temesközt, hanem Olténiát (a néhai Szörényi bánság területét) és Szerbia északi részét is Belgráddal együtt megszerezni. A második osztrák–török háború azonban (1735–1739, orosz szövetségben) vereséggel végződött, ezért a *belgrádi béke* szerint vissza kellett adni nemcsak a Duna–Száva vonalától délre fekvő területeket Belgráddal együtt, hanem Olténiát (Kis-Oláhországot) is. Mindkét háború során Erdély és Partium török–tatár, illetve moldvai betörések színhelye lett. 1740 után a Habsburg Birodalom egyik főszereplője volt csaknem valamennyi európai konfliktusnak, de ezek Magyarország és Erdély területét közvetlenül már nem érintették.

A gyakori hadakozás és a továbbra is fennálló török veszély rányomta a bélyegét a birodalom szervezésére, így a közigazgatás újjászervezésének elsődleges kritériuma a katonai lesz. Annak, hogy Erdélyt nem egyesítették Magyarországgal, részben az a magyarázata, hogy a 17. századi szabadságharcoknak Erdély volt a bázisa. Erdélyt már Rákóczi alatt is szigorú katonai uralom ellenőrizte, és ez csak lassan enyhült 1711 után: 1712–1713-ban a Guberniumot visszaállítják, a hadügyet és a kincstári ügyeket az Udvari Kamara alá rendelt tisztségviselők intézik. A döntések előkészítésében a főszerepet a *Ministerialkonferenz in rebus Transylvanicis* játssza, irányítója 1711–1736 között Savoyai Jenő (Trócsányi 1988).

Partium helyzete 1711-től 1732-ig felemás maradt, az általános igazgatás és az igazságszolgáltatás vonatkozásában ugyanis Erdélyhez, adóigazgatás tekintetében azonban Magyarországhoz tartozott. Ennek a helyzetnek 1732-ben vetettek véget, amikor a Partium korábbi területét kettéosztották: Máramaros és Arad vármegyét, valamint Zaránd nyugati részét Magyarországhoz csatolták, Zaránd keleti részét, Közép-Szolnok, Kraszna vármegyéket és Kővár vidékét pedig Erdélyhez és ezért csak az utóbbi területet nevezték Partiumnak.

A katonai kormányzat sajátos kreációja volt a határőrvidék létrehozása is, melynek legnagyobb részét a Magyar Királyság déli területeiből választottak le és célja a birodalom török elleni védelme volt. Ebből Románia mai területét az 1718-ig még török uralom alatt maradt Temesi bánság nyugati és északi határán szervezett Tiszai és Marosi határőrvidék érintette, és bár a Bánság (sőt Szerbia nagy része és Olténia is) 1718-ban a Habsburgoké lett, az említett két határőrvidéket csak 1750-ben számolták fel. A visszaszerzett Bánságot 1778-ig nem csatolták vissza Magyarországhoz, hanem közvetlenül a központi kormányhatóságok alá rendelték. Déli területein a Bánsági határőrvidéket szervezték meg, melynek három részét különböztették meg: a németet, az illírt és a román. 1762 és 1766 között a Határőrvidéket Erdélyre is kiterjesztették, létrehozva a román és a székely ezredek. Ennek persze nem elsősorban katonai, hanem politikai okai voltak: mivel a székelyek kivételével a határőrök nem magyarok voltak, a kormányzati különválás és az ezzel járó területi szegregáció az etnikai megosztást célozta.

A Habsburg-uralom korszakában Magyarország és Erdély területi közigazgatásának egyik legfontosabb eleme továbbra is az *autonóm nemesi vármegye* volt,



melynek alkotmányvédő szerepe a szatmári béke után bontakozott ki igazán, és vált a magyar rendiség legszilárdabb, leghatékonyabb intézményévé. A nemesi vármegye intézte saját területén a középszintű közigazgatást és igazságszolgáltatást, emellett segédkezett a katonai feladatok teljesítésében is. Mivel a megyei adminisztráció feladata volt az adó behajtása, a központi kormány rendeleteit pedig felülbírálhatta, sőt végrehajtásukat meg is tagadhatta, az abszolutista kísérletek rendszerint a megyék ellenállásán hiúsultak meg. Az autonóm vármegye központi szerve a *megyei közgyűlés* volt, vezetője a király által kinevezett *főispán*. A megyék igazgatási felügyelete kiterjedt a mezővárosokra és községekre. A *mezővárosok* (*oppidum*) világi vagy egyházi földesúri hatalom alatt álltak, de némelyiküknek a kincstár (kamara) volt a földesura. A *községek* sokkal inkább függtek a földesúrtól, mint a mezővárosok, de bizonyos fokú önkormányzattal rendelkeztek (Katus 2007: 504–506).

Az országgyűlési képvisellettal rendelkező „negyedik rendet” a *szabad királyi városok* alkották, melyeknek száma a 18. század folyamán jelentősen megnövekedett (1846-ban Erdélyben 11 szabad királyi város volt). E városok közvetlenül a király főhatósága alá tartoztak, a 18. században azonban a korábban kialakult városi önkormányzat demokratikus intézményei elsorvadtak, a város vezetése ugyanis egyre inkább egy szűk körű oligarchia, a gazdag polgárok, patríciusok kezébe került. A *közgyűlés* fokozatosan elvesztette szerepét, sok helyen meg is szűnt, helyét az ún. *külső tanács* vette át, melynek tagjait a várost ténylegesen vezető *belső tanács* tagjai (a polgármester, a bíró, a városi őrség kapitánya, a jegyző és az esküdtek) javasolták vagy választották ki. A tanács elnöke a városbíró, néhány városban a polgármester volt (Uo. 507).

Erdély közép- és alsó szintű közigazgatása a három nemzet területi elkülönülésén alapult. A magyar nemzet földjén (8 vármegye és Fogaras földje) és a Partiumban a megyeszervezet hasonló volt a magyarországihoz. Az öt *székely szék* élén a főkirálybírák álltak, akiket szabadon választottak. A *szász területi önkormányzat* 9 székre és 2 vidékre tagolódott. A székeket igazgató királybírákat és tanácsosokat a szász „nép” választotta. A szász nemzet közös testületi intézményének, a „Szász Egyetem”-nek (*Universitas saxonum*) elnöke a nagyszebeni királybíró volt, akit szász grófnak (*comes*) is neveztek. Őt az összes szász város választotta. Erdélyben a szabad királyi városokon kívül úgynevezett nemes városok is voltak, amelyek testületileg rendelkeztek nemesi szabadsággal (Uo. 508).

Mária Terézia szerint a birodalom gyengeségének egyik legfőbb oka a rendi széttagoltság, az egység és a centralizáció hiánya volt, ezért már az örökösödési háború után (1748-tól kezdve) átfogó reformfolyamatot indított el az egész birodalomban. Magyarország területén (részben a rendek ellenállása miatt) komolyabb reformokra csak később került sor. Ezek közül legfontosabb az ún. *úrbérrendezés* (1767–1774) volt, amelyet végül is a rendek megkérdése nélkül, már a „felvilágosult abszolutizmus” jegyében hajtottak végre, és amely Magyarországon a birtokviszonyokon túl a földesúri szolgáltatások helyzetét is rendezte (Kovács 2000), Erdélyben az úrbérrendezést csak jó fél évszázaddal később próbálták bevezetni, a rendek ellenállása miatt akkor is sikertelenül.

A közigazgatás terén a 18. században a legfontosabb reformokat II. József idején hajtották végre. A császár a reformokat felvilágosult despota módjára, többnyire felülről irányítva vezette be, és bár a Magyar Korona országaira vonatkozó rendeleteit a rendek nyomására halála előtt (1790-ben) visszavonta, figyelemre



méltó volt az a törekvése, hogy a birodalom közigazgatását korszerű alapokra helyezze. A szélesebb körű reformok közül hazánk területét is érintette a *Magyar és Erdélyi Kancellária egyesítése*, a *német nyelv hivatalossá tétele*, illetve az első *nép-számlálás elrendelése*, melyeknek végrehajtása során a magyar urak részéről tapasztalt „pimasz és oktalan ellenállás” nyomán határozta el a császár a rendi önkormányzati szervek felszámolását. A *közigazgatás „új rendjének”* bevezetése Erdélyben kezdődött 1784-ben, amikor a székely és szász székeket megszüntetve a nagyfejedelemségben 11 megyét alakított ki. A következő évben Magyarországot 10, Erdélyt 3 kerületre osztotta, (Szeben, Fogaras és Kolozsvár székhellyel), élükön kerületi biztosokkal. Az új adórendszer bevezetéséhez szükség volt a földek és az abból származó jövedelmek pontos felmérésére is, ezért 1786-ban elkezdődött a *kataszteri felmérés* (Trócsányi 1988; Katus 2007).

A Habsburg Birodalom külpolitikája a területszerzés terén 1763 után igazi sikereket könyvelhetett el, miután ugyanis az osztrák örökösödési háborúban nemcsak Sziléziát, hanem itáliai területeket is veszített, a hétéves háborúban pedig semmit sem nyert, Lengyelország első felosztásakor 1772-ben egyetlen lövés nélkül az „ölébe hullt” Galícia. A nyugati irányú orosz terjeszkedés nyomán ekkor bukkant fel először a Balkán feletti orosz–osztrák versengés is, ezért felmerült, hogy az 1768-ban kitört orosz–török háborúban a Habsburg-Birodalom Törökország mellett avatkozzon be. Mivel erre mégsem került sor, 1775-ben Oroszország hozzájárult Moldva északi (azóta *Bukovinaként* ismert) részének a Habsburg-birtokhoz való csatolásához.

Az 1768–1774 közt lezajlott orosz–török háború javarészt a román fejedelemségek területén zajlott, amelyet az oroszok meg is szálltak. A fejedelemségekre nézve a háborúnak egyéb következményei is voltak, a *Kücsük-Kajnardzsiben* aláírt *békeszerződés* szerint ugyanis Oroszország, a Krími tatár kánság „függetlensége”, a Fekete-tengeri kijárat és a szabad kereskedelmi hajózás joga mellett megszerezte az Oszmán Birodalomban, ezen belül a román fejedelemségekben élő ortodox keresztények feletti védnökség jogát is. A következő orosz–török háborúban (1787–1792) a Habsburg Birodalom az orosz oldalon vesz részt, és – bár újra elfoglalja Belgrádot –, a *sistovi béke*ben nem sikerül újabb balkáni területet szereznie. Ezzel szemben Oroszország a *iași-i békével* megszerzi Ocsakov várát a Bug és Dnyeszter közötti területtel és Moldva keleti szomszédává válik.

Az 1792-ben elkezdődött európai háborúk során a Habsburg Birodalom csaknem valamennyi franciaellenes koalíció tagjaként szerepel, de a hadicselekmények elkerülik a Tiszántúl, a Bánság és Erdély területét is. 1806-ban újabb orosz–török háború tör ki, a hadműveletek megint román területen zajlanak és ismét a törökök a vesztesek. A napóleoni fenyegetés miatt 1812-ben sietősen megkötött *bukaresti béke*ben az oroszok „beérik” Moldva keleti felével, vagyis a Besszarábiaként ismert Dnyeszter és Prut közötti területtel, amit aztán (két rövidebb szakasz kivételével) meg is tartanak a Szovjetunió széteséséig.

1815 után a Szent Szövetség nemzetközi rendőrpolitikát folytat, ami elsősorban az újabb forradalmak és nemzeti felkelések megelőzését, illetve legyűrését célozza. A keleti monarchiák számára ez annál is inkább stratégiai kérdés, mivel a Balkán történetének következő szakaszában, az Oszmán Birodalom gyengülését kihasználva, elkezdődik a keresztény népek szabadságharca. Először a szerbek vívják ki a függetlenséget (1803–1814), utánuk a görögök következnek (1821–1829).



Az 1821-ben kibontakozó Eteria mozgalomba a román fejedelemségek is bekapcsolódnak (a Tudor Vladimirescu vezette felkeléssel), és bár a saját függetlenséget még nem, a görög függetlenség közvetett hatásaként a fanarióta rendszer felszámolását sikerül elérniük. Az 1826-ban megkötött *akkermani egyezmény*nek a román fejedelemségekre vonatkozó külön záradékában török–orosz közös védnökséget léptetnek életbe, mely szerint a Diván által 7 évre választott fejedelmeket ezentúl a Porta és a cári hatalom közösen kell, hogy megerősítse, azonkívül garantálják a szabad kereskedelmet is. Az egyezmény megsértése miatt 1828-ban újabb orosz–török háború tör ki, amely 1829-ben a *drinápolyi békével* ér véget. Ebben már nemcsak Görögország függetlenségét ismerik el, hanem a szabad hajózást a tengersizosokban és a Dunán is. A román fejedelemségekben megszűntetik a török kereskedelmi monopóliumokat és visszaadják a Duna bal partján fekvő erőd-városokat a hozzájuk csatolt körzetekkel együtt (*raiale*: Brăila, Giurgiu, Turnu), így Havasalföld déli és keleti határát immár végig a Duna medre képezi. Emellett a békeszerződés, bár megerősíti Szerbia (amely már egy ideje de facto független), Moldva és Havasalföld autonómiáját, a háborús jóvátételek garanciájaként a fejedelemségek és Szilisztra város orosz megszállását is eredményezi, ráadásul a Duna-delta területét Oroszországhoz csatolja.

2.1.3. Reformkor, abszolutizmus és nemzeti ébredés: 1830–1859

Az 1830-as esztendővel beköszönt a polgári forradalmakat megelőző és előkészítő reformkor, amely – bár a reformok jellege és lényege a monarchiában és a román fejedelemségekben eltérő volt –, mégis pozitív folyamatként könyvelhető el. A nemzetközi porondon a Szent Szövetség represszív politikája egyre kevésbé sikeres, amit nemcsak a franciaországi júliusi forradalom nyomán bekövetkezett dinasztiaaváltás, hanem a Belga Királyság függetlenné válása és a lengyel felkelés is bizonyít. A Boszporusznál 1833-ban orosz csapatok szállnak partra, ezúttal azért, hogy megmentsék a szultánt Mehmet Ali egyiptomi felkelői ellen. Az 1833-ban aláírt *münchengrätzi orosz–osztrák egyezmény* mellett, hogy megerősíti a Szent Szövetséget, szavatolja a Török Birodalom területi integritását is.

Az orosz védnökség és megszállás Kiszeljov tábornok kompetens vezetése alatt, bár nyilvánvalóan az orosz érdekeket és a katonai igazgatást szolgálta, valóságos megújulást indított el a román fejedelemségekben. A drinápolyi béke szerinti *Szerves szabályzatok (Regulamentele organice)* ugyanis az alkotmányos kormányzás, bár kezdetleges, de első formáit jelentették. Az államszervezés szempontjából pl. először mondta ki a hatalmi ágak szétválasztásának elvét, minisztériumokat és egyéb közszolgálati szerveket hozott létre, új adórendszert vezetett be, ugyanakkor megőrizte erősen diszkriminatív osztályjellegét, és korlátlan beavatkozási lehetőséget biztosított a megszálló hatalom számára. A területi közigazgatás terén erősítette a központosított kormányzatot, és megszüntette nemcsak a krajovai bán, hanem a régiók (Țara de Sus és Țara de Jos) országbírói méltóságait is. Az 1839-ben indult *Tanzimat* reformfolyamat keretében az Oszmán Birodalomban maradt Dobruzsát is átszervezik: a szilisztrai pasaságot két *szandzsákra* (Tulcea és Szilisztra) osztják, ezeket pedig a járásoknak megfelelő kisebb körzetekre (*kazale*) (Nistor 2000).

Magyarországon az 1830-ban beindult reformfolyamat, számolva az orosz fenyegetéssel és a nemzetiségek centrifugális törekvéseivel, nem a Habsburg



Monarchiától való elszakadást célozta, hanem az alkotmányos monarchia bevezetését és az ország önrendelkezésének bővítését a birodalmon belül. A közigazgatás terén az 1836. XXI. törvénycikk értelmében Erdélytől a Magyar Királysághoz csatolták a Partium még megmaradt részét (Közép-Szolnok, Kraszna, Kővár és Kelet-Zaránd területét). Az 1843 májusában kezdődött országgyűlésen is számottevő kezdeményezések történtek: a szabad királyi városok országgyűlési képviselétéről és demokratizálásáról, a mezővárosok és szabad községek önkormányzatának rendezéséről, a megyegyűlések és a törvényhatósági választások reformjáról. Ezek közül sajnos egyikből sem született törvény, egyrészt a főrendek ellenállása miatt, másrészt mivel a centralisták és a reformellenzék közötti konfliktus éppen a megyék szerepe és jövője körül alakult ki (Katus 2007).

A reformkori országgyűlések *Erdély uniójának* kérdésével is foglalkoztak, amit elsősorban a magyarországi rendek sürgettek. Az erdélyiek nem támogatták, mivel Erdélyben a protestánsok helyzete jóval kedvezőbb volt, mint Magyarországon, a szászok végig ellene voltak, a lakosság többségét kitevő románok véleményét pedig senki nem kérte ki, mivel nem rendelkeztek rendi képvisellett (negyedik rendi nemzetként való befogadásukat az országgyűlés már korábban elutasította). Erdélyben csak 1834-ben került sor a Diéta összehívására. A reformellenzék jóval gyengébb és mérsékeltebb volt, mint Magyarországon, ezért nem a társadalmi reformok kerültek előtérbe, hanem a rendi alkotmány védelme (Uo.).

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc alatt a Tiszántúl, a Bánság és Erdély területének politikai státusza a Habsburg Monarchiától fokozatosan elszakadó magyar állam helyzetét követte: 1848 áprilisában kimondták „az ország törvényes önállását és függetlenségét” a birodalmi kapcsolat épségben tartása mellett, vagyis a *realuniót perszónalunióra* lazították, ahol ezentúl a Habsburg és a magyar állam kapcsolatát egyedül az uralkodó személye jelenti. A VII. törvénycikk követelte Magyarország és Erdély egyesítését, de ennek végrehajtását az erdélyi országgyűlés állásfoglalásától tette függővé. Az új törvények között több is foglalkozott a közigazgatás korszerűsítésével, ill. az ehhez kapcsolódó választójogi problémákkal. A tényleges *függetlenségi nyilatkozatot* és a *Habsburg-ház trónfosztását* csak egy évvel később, a Debrecenbe menekült országgyűlés kiáltotta ki, az államforma végleges formájáról azonban nem hozott döntést.

A forradalom leverése után Ferenc József császár a neoabszolutista kormányzatot vezette be, amely 1859-ig maradt fenn, és egyik legfontosabb feladatának Magyarország felosztását, ill. a megmaradt törzsterületnek is a közigazgatási széttagolását tekintette. Előbbi vonatkozásban először 1849 novemberében Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó, valamint Szerém megye két járásából létrehozták a „Szerb Vajdaság és Temesi Bánság” nevű új tartományt. Az 1850 szeptemberi (1853-ban véglegesített) közigazgatási újjászervezés jegyében elkülönítették nemcsak Horvátországot és Szlavóniát, hanem Erdélyt a hozzácsatolt Partiummal együtt, valamint a határőrvidékeket. A székely határőrezredekét még 1849-ben felszámolták, 1851-ben azonban sor került a román ezredek megszüntetésére is. Magyarország megmaradt törzsterületét 5 kerületre osztották, Sopron, Pozsony, Kassa, Nagyvárad és Pest-Buda székhelyekkel, élükön kerületi főispánokkal. A megyék élén „megyefőnökök” álltak, a járásokén pedig a szolgabírók. A falvak és a mezővárosok elöljárói a járási szolgabírók voltak, a városok polgármesterei pedig a kerületi főispánok (Szabad, 1987).



Erdély területén egy szász, két magyar és három román kerületet alakítottak ki: a szász kerület a szebeni volt, melyhez a korábbi szász székeket és kerületeket, valamint a hozzájuk kapcsolódó hajdani Alsó- és Felső-Fehér, Hunyad és Küküllő vármegyék egyes részeit csatolták. A kolozsvári kerülethez a korábbi Kraszna, Középszolnok, Torda, Kolozs és Doboka vármegyéket, valamint Aranyosszéket sorolták, a rettegi kerülethez a régi Belső-Szolnok, Kolozs, Torda, Doboka megyék északkeleti részét, a gyulafehérvári (akkori nevén károlyfehérvári) kerülethez Hunyad, Zaránd, Alsó-Fehér és Küküllő megyéket, az udvarhelyihez pedig a Székelyföldet, vagyis Udvarhely-, Maros-, Csík- és Háromszéket. A legkisebb a románok lakta fogarasi kerület (Țara Oltului) volt. A körzetekre és alkörzetekre osztott kerületek élén egy-egy katonai parancsnok állt, aki a végrehajtó hatalmat gyakorolta, mellé a polgári ügyek rendezésére helyi civil biztosokat állítottak. 1849 és 1853 között a közigazgatást ideiglenesnek tekintették és többször is módosították, az 1853-ban véglegesnek tekintett kormányzati rendszer azonban hét évet sem bírt ki (Szász 1988).

1848-ban a román fejedelemségekben is forradalmi mozgalmak törtek ki, ahol a népszuverenitás és a polgári jogok mellett a két állam egyesítése volt a legfontosabb politikai követelés. Mivel Havasalföldre és Moldvába is török és orosz csapatok nyomulnak be, 1849 májusában aláírják a *balta-limani egyezményt*, mely szerint visszaállítják a Szervezeti Szabályzatot, a két állam fejedelmeit Oroszország és a Porta közösen választja, hétéves időtartamra. Az orosz csapatok 1851-ig maradnak a fejedelemségek területén, két év múlva azonban ismét bevonulnak, ezúttal a krími háború előjátékának részeként. Az 1853-ban kitört újabb orosz–török háború azonban ezúttal nem a fejedelemségek területén zajlott, és egyéb vonatkozásaiban is lényegesen különbözött a korábbiaktól, Franciaország és Anglia (később pedig a Szárd Királyság) fegyveres beavatkozása a Török Birodalom oldalán ugyanis ez utóbbi javára billentette a háborúmérleget. 1854–1857 közt a fejedelemségek osztrák megszállás alá kerültek. A krími háborút 1856-ban lezáró *Párizsi Kongresszus* végett vetett az Orosz Birodalom európai hegemoniájának, a fejedelemségeket pedig a „kezes hatalmak” (Törökország, Oroszország, Nagy Britannia, Franciaország, Ausztria, Poroszország, Szardínia-Piemont) védnöksége alá helyezte. A Duna torkolatánál lévő orosz jelenlét megszüntetésére a Delta területét a Tulceai szandzsákhhoz csatolták, Besszarábia három déli megyéjét pedig (Kahult, Bolgrád és Izmaílt) Moldvához. A párizsi békeszerződés értelmében 1857-ben mindkét fejedelemségben választásokat tartottak az ún. *ad-hoc dívánok* (országgyűlések) létrehozására, amelyek aztán 1859 januárjában a fejedelmválasztás során mindkét fővárosban Al. I. Cuza ezredest választották, kész tények elé állítva ezzel a kezes hatalmakat.

2.1.4. Az Egyesült Fejedelemségektől az egységes nemzetállamig: 1859–1918

Cuza fejedelemnek 1860-ban sikerül elismertetnie hatalmát (egyelőre perszonálunióként) a Portával is, az *Egyesült Fejedelemségekből* pedig 1861-ben politikailag és közigazgatásilag is egységes állam alakult. 1862 januárjában az egyesített Parlament kikiáltotta az egyesülést, egységes kormány alakult, az ország hivatalos neve pedig ettől kezdve *Románia* lett. Az új állam politikai egysége a területi közigazgatás átszervezését is aktuálissá teszi: 1864 áprilisában Cuza kiadja a



megyei tanácsok létrehozásáról rendelkező törvényt, mely szerint a megye ezen túl jogi személyiséggel és közhatalmi jogkörrel is felruházott területi közigazgatási körzet, élén a *prefektussal*. A megye (*judet*) járásokból (*plasă, ocol*) tevődik össze, melyek élén egy-egy alprefektus áll és két-két képviselőt küldenek a megyei tanácsba (Nistor 2000). A konzervatív-liberális ellenzékkel szembekerült Cuzát 1866-ban egy puccs során lemondatták, helyette a Hohenzollern-Sigmaringen házból származó Károly herceget kiáltották ki fejedelemmé és bevezették az örökletes, alkotmányos monarchiát. Ez aztán 1881-ben, I. Károly megkoronázásával, királyság lett.

A krími háború és az itáliai események a Habsburg Monarchiára is hatással voltak, ahol Ferenc József császár 1860-ban kénytelen volt kiadni az *Októberi Diplomát*, majd 1861-ben a *Februári Pátenst*. Ezek nyomán helyreállították a történeti országok, tartományok és országrészek külön szervek általi belkormányzását, a magyar és az erdélyi udvari kancelláriákat, valamint a megyék, a székek és a szabad királyi városok önkormányzatát. Erdély eszerint tíz megyéből, öt székely és kilenc szász székből, két szász kerületből, tizenegy szabad királyi városból és tizennyolc kiváltságos helységekből állott. A Partiumot és a Szerb Vajdaságot Magyarországhoz csatolták vissza, bár a román vezetők először egy bánági román kapitányság létrehozását, majd a Bányság Erdélyhez való csatolását követelték (Uo.). Bár a korábbi állapothoz képest mindkét ország számára előnyös volt, a diplomát sem az 1848-as alkotmányhoz ragaszkodó magyarországi, sem az uniót követelő erdélyi rendek nem fogadták el. Az 1863–1864-ben tartott erdélyi országgyűlésen – amelyet a magyar képviselők bojkottáltak – viszont a szász és a román követek törvénybe iktatták az Októberi Diplomát és a Februári Pátenst (Katus 2007).

Az 1867-es *kiegyezés* eredményeként létrehozott *dualizmus* kereteiben Magyarország és Erdély státusa jelentősen megváltozott. A dualista állam az Osztrák–Magyar Monarchia nevet kapta és csak a századfordulón lett általánosság az Ausztria–Magyarország elnevezés. Ez a két központú alkotmányos monarchia valójában két államból állt, amelyet a közös uralkodó személye, valamint a szuverenitás szempontjából lényegesnek tartott kül- és hadügyek közös vezetése kapcsolt össze (Uo.). A kiegyezéssel kimondták *Erdély unióját* a Magyar Királysággal, felszámolva ezzel az országrész három évszázados különállását.

Az 1876–1877 évi *megyerendezés* súlyos csapást mért a megyei önállóságra: a megyében a főispán mellett a központi hatalom további képviselői is helyet kaptak és megszűnt a megyéken kívüli közigazgatási egységek (a jászkun és a hajdú kerületek, az erdélyi székely és szász székek, a 16 szepesi város és a határőrvidék) törvényhatósági különállása is, így a szász és székely székeket egységes megyerendszerbe tagolták. A Partiumot 1876-ban véglegesen felszámolták: Zaránd keleti részét Hunyad megyéhez csatolták, Kraszna, Közép-Szolnok és Doboka vármegye egregyi járásából jött létre Szilágy vármegye, Kővár vidékét pedig felosztották Szatmár és Szolnok-Doboka vármegyék közt. A történeti Erdély területén 15 vármegyét hoztak létre. A közigazgatás ügyeit a megyegyűlés által választott alispán és alárendeltjei, a járásokban pedig a választott szolgabírák intézték. Bár a megyék önállósága csökkent a dualizmus alatt, a megyegyűlés megmaradt a parlament mellett az egyetlen államjogilag is elismert politikai vitafórumnak. A községek, falvak nem rendelkeztek politikai jogokkal, mivel teljesen a megyének voltak alárendelve, de az öngazgatás és a vagyonkezelés terén érvényesíthették érdekeiket. A



legmodernebb viszonyok a polgárpárti politikának köszönhetően a városokban alakultak ki (Szász 1988).

Az 1875-ben kirobbant boszniai törökellenes felkelés, melyet a bolgárok felkelése, ill. Szerbia és Montenegró hadba lépése követ, 1877-ben ismét orosz–török háború kirobbanásához vezet. A januárban Budapesten kötött titkos egyezményrel az Osztrák–Magyar Monarchia Boszniáért cserébe az oroszoknak semlegességet, valamint Dél-Besszarábia és Batumi anektálásának elismerését ígéri. Április 16-án Románia köt szövetségi szerződést az Orosz Birodalommal és már a háború elején – 1877. május 9-én – *kikiáltja függetlenségét*. Bár a háború során jelentős áldozatokat vállal, 1878 márciusában nem vehet részt a *San-Stefanó-i béketárgyaláson*, de függetlenségét elismerik. Az orosz segítségnek ugyanakkor ára van: annak ellenére, hogy a szövetségi szerződésben Oroszország garantálta Románia területi integritásának megőrzését, a békeszerződés szerint visszaveszi Dél-Besszarábiát, hogy ismét hozzáférhessen a Duna torkolatához. Helyette az orosz megszállás alatti Tulceai-szandzsákot (Észak-Dobrudzsát a Duna-deltával és a Kígyó-szigettel együtt) ajánlja fel, mely déli irányban kb. a Csernavoda–Tuzla vonalig terjed. Bár ez a terület nagyobb a három megyénél és jóval szélesebb tengeri kijáratot is biztosít, Románia tiltakozik, mivel ragaszkodik a három besszarábiai megyéhez, Dobrudzsa ugyanis nagyon szegény vidék, helyzete nem tisztázott és etnikailag igen vegyes. A nyugati hatalmak (elsősorban Anglia és az Osztrák–Magyar Monarchia) nem hajlandók elfogadni az 1856-os párizsi békefeltételeket semmisnek tekintő San-Stefanó-i szerződést (és főleg az orosz csatlós Nagy Bulgária létrehozását), ezért 1878 júniusában összehívják a *Berlini Kongresszust*, ahol ismét átrajzolják a Balkán térképét. Itt Dobrudzsa és Dél-Besszarábia kérdését a nagyhatalmak nem hajlandók összekapcsolni, ezért Románia (hivatkozva háborús erőfeszítéseire is) mindkét területet mint ősi román birtokot magának követeli, Dél-Besszarábiát azonban az oroszok továbbra sem engedik át. Románia megkapja viszont a feldarabolt Nagy Bulgária területéből Dobrudzsa további részét, egészen a Szilisztra–Mangalia vonalig, így visszaserzi a még 1417-ben, Mircea cel Bătrân vajda idején elvesztett tartományt és Fekete-tengeri kijáratához is jut.

A függetlenség kivívása után Romániában folytatódik a lassú polgárosodás és a tőkés fejlődés. A negyedszázadig tartó békeidő alatt különös gondot fordítanak a hadsereg fejlesztésére, aminek eredménye meg is fog látszani az 1912-ben kitört *balkáni háborúk* során. Ezek közül Románia csak a másodikban vesz részt, a bolgárellenes koalíció tagjaként, melynek végén 1913-ban a *bukaresti békében*, a balkáni vlachok (aromunok) helyzetére hivatkozva, megszerzi az ún. *Cadrilartert* v. Dél-Dobrudzsát, vagyis a leendő Durostor és Caliacra megyék területét, a Turtucaia–Balcictól délre húzódó vonalig.

A hadsereg szerepe ismét előtérbe kerül az első világháború kitörésekor. A királyi ház német kapcsolatai következtében Románia már 1883-ban titokban a Hármas Szövetséghez csatlakozott, 1914 és 1916 közt azonban semleges marad, részben a németpárti királyi irányzat, ill. a Brătianu miniszterelnök által vezetett antantpárti csoport szembenállása miatt, részben mert szeretne először diplomáciai úton minél előnyösebb hadba vonulási feltételeket kicsikarni a szembenálló felektől. Ez utóbbit sikerül is elérnie 1916-ban, amikor végül is az antanttal köt titkos szerződést, majd erdélyi betörésével 1916 nyarán be is lép a háborúba. A következő évben azonban Oroszországban összeomlik a cári hatalom, a nyugati



szövetségesek pedig cserben hagyják, így a két oldalról is bekerített Havasalföld volt területe a fővárossal együtt német–osztrák megszállás alá kerül. Az 1918 márciusi *bufteai* egyezmény, majd az áprilisban aláírt *bukaresti béke* szerint Románia elfogadja Németország és Ausztria–Magyarország gazdasági ellenőrzését, az utóbbinak átenged egy sávot a Kárpátok mentén, miközben a megszálló csapatok az országban maradnak.

1918 elején Oroszország és a Központi Hatalmak *Breszt-Litovszkban* különbékét kötöttek, mely által Lenin utasítására a Trockij által vezetett delegáció nyugaton jelentős területekről mondott le. 1918 márciusában Jászvásáron (Iasi), ill. Odesszában Románia és Szovjet-Oroszország szerződést írtak alá Besszarábiáról, melyben a román kormány kötelezte magát, hogy az előzőleg megszállt Besszarábiát kiűríti. A szerződést azonban nyomban meg is szegte, amikor aláírta a központi hatalmakkal az előzetes békeszerződést, melynek egyik pontja a Dnyesztertől nyugatra fekvő Besszarábia teljes területét Romániának juttatta. 1918 áprilisában a román kormány bejelentette Besszarábia egyesülését Romániával, amit az 1920 októberében Párizsban aláírt *besszarábiai jegyzőkönyvvel* Franciaország, Anglia, Olaszország és Japán el is ismert. Mivel azonban ezt később Japán nem ratifikálta, hivatalosan nem lépett hatályba (Hajdú 1967). A Szovjetunió soha nem ismerte el Besszarábia elcsatolását, hanem 1940-ig megszállt területnek tekintette, a Dnyeszter bal partján pedig közben létrehozott egy Moldovai miniköztársaságot. 1945 után ennek és a jobb parti területnek egy részéből alakították ki a Moldovai Köztársaságot.

A nyugati front összeomlását követően a román csapatok ismét bevonulnak Erdélybe, ahol a december 1-jei gyulafehérvári nemzetgyűlés kikiáltja Erdély egyesülését Romániával. Két nappal korábban a Bukovinai Képviselők Kongresszusa Csernovichban is egyhangúan kimondja Bukovina végleges és feltétel nélküli egyesülését Romániával, amit később (1919 szeptemberében) a *Saint-Germain-i békével* jóvá is hagyják.

1918 október végén kitör a magyarországi őszirózsás forradalom, a következő évben pedig a bolsevikok kiáltják ki a Tanácsköztársaságot. Az ezután következő polgárháború folyamán a román csapatok 1919 áprilisában megszállják a Tiszántúlt, majd átlépik a Tiszát és Budapestet is elfoglalják. A versailles-i szerződések keretében 1920. június 4-én aláírt *trianoni békeszerződés* a Magyar Királyság felosztását szentesítette. Ennek értelmében a francia és brit szakértői javaslatokhoz legközelebbi változatban alakították ki többek között a jelenleg is érvényes román–magyar határt és került (az 1940–1944 közötti időszak kivételével) véglegesen Romániához a történeti Erdély, a korábbi Partium részét képező tiszántúli területek, Szatmár vármegye közel háromnegyede és a Bánság nagyobbik, északkeleti része.

2.1.5. Nagy-Románia tündöklése és bukása: 1918–1945

Az 1918–1920 közt szerzett területekkel Románia minden idők legnagyobb területi kiterjedését (294 244 km²-t) érte el, ezért vonult be (az 1913-ban szerzett Dél-Dobruzsát is beleértve) a nosztalgizálók tudatába és újabban a szakirodalomba is mint Nagy-Románia. Az így kialakult államterület azonban nemcsak etnikailag volt sokkal kevertebb, hanem különböző részei igen eltérőek voltak mind a gazdasági és kulturális fejlettség, mind a birtokviszonyok és a közigazgatás



szempontjából. A birtokviszonyok rendezésére már 1918–1921 közt beindították az agrárreformot (lásd Kovács Cs. 2000), a közigazgatás 1920-ban elkezdett megreformálását azonban csak 1925-ben sikerült befejezni. 1920 és 1925 között a korábbi időszakból örökölt 76 megyét 10 történelmi tartományba (*provincii istorice*) sorolták: Besszarábia, Bánság, Bukovina, Dobrudzsa, Erdély, Körösvidék, Máramaros, Moldva, Munténia és Olténia. Az 1923-as új alkotmány alapján 1925-ben kiadott adminisztratív egyesítést célzó törvény (*Legea pentru unificarea administrativă*) értelmében Románia már csak 71 megyéből állt.

Erdély korábbi megyéit néhány módosítással átvették, gyakran még a nevük is a vármegyék nevének tükörfordítását képezte. Kivétel volt a Bánság, ahol Krassó és Szörény megyéket szétválasztották, Torontál Romániához eső részét Temeshez, a Csanádhoz tartozó Nagylaki járást pedig Aradhoz csatolták. Jelentősebb megyehatár-módosítást még északnyugaton, a többségben magyarok lakta szatmár-bihari térségben végeztek: Szilágy megyét nyugati irányban a magyar országhatárig kitolták (hozzácsolva a nagykárolyi és az érmihályfalvi járást), ezzel a térséget három megye között osztva fel. Ugyanakkor Szatmár megyéhez „kárpótlásul” Ugocsa vármegye Romániának jutott részét, továbbá a néhai Szolnok-Doboka (Szamos) megyétől elcsatolt kápolnokmonostori járást csatolták. Egyéb módosítások Erdélyben (az 1918-ig érvényes beosztáshoz képest): Kolozs megyétől a Tekei és a Mezőörményesi járást Maroshoz csatolták, a Szászsebesi járást Szebentől Fehérhez, Fehértől viszont a Kisenyedi járást Szebenhez, a Balázsfalvit pedig Kis-Küküllőhöz, Fogarastól a Töröcsvári járást Brassóhoz, Nagy-Küküllőtől a Nagysinki járást Fogarashoz, Háromszéktől a Sepszi járáshoz tartozó Bodzaforduló körzetét (Buzăul Ardelean) Brassóhoz, Csíktól a Gyergyótölgyesi járás északi részét a Maros megyei Maroshévízi járáshoz. Ezek a módosítások részben a korábbi beosztás „rendellenességeit” akarták kijavítani, nemegyszer azonban a magyarlakta területek megosztását célozták.

Az ország megnövekedett területe, valamint a megyék magas száma szükségessé tette a nagyobb, regionális jellegű közigazgatási egységek létrehozását is, amire számos tervezetet nyújtottak be. Az első lépésben 1926-ban létrehozták a jogi személyiség nélküli *általános közigazgatási felügyeleteket* (melyek megszaki-tásokkal 1949-ig működtek), majd az 1929-ben kiadott Helyi Közigazgatási Törvénnyel létrehoztak hét *minisztériumi igazgatóságot* (*directorate ministeriale locale*), melyek jobbára a történeti tartományokkal voltak azonosak Munténia (Bukarest székhellyel), Bukovina (Csernovic), Besszarábia (Kisinyov), Erdély (Kolozsvár), Olténia (Craiova), Moldva (Jászvásár – Iași –) és Bánság (Temesvár). Az 1931-es kormányváltáskor azonban Nicolae Iorga új kormánya kérdőre vonta az igazgatóságok működését és meg is szüntette őket. 1938-ban II. Károly király, a személyi diktatúrájának megerősítésére, a megyéket 10 új *tartományba* (*ținuturi*) sorolta: Olt (székhelye Craiova), Bucsecs (Bukarest), Tengeri Tartomány (Konstanca – Constanța), Alsó-Duna (Galac – Galați – I), Dnyeszter (Kisinyov), Prut (Jászvásár – Iași –), Suceava (Csernovic), Maros (Gyulafehérvár), Szamos (Kolozsvár) és Temes (Temesvár) (I. S. Nistor 2000).





2.1. ábra: Románia közigazgatása 1920 és 1925 között

Készítette: Bartos-Elekes Zsombor

1940-ben már a világháború körülményei közt hozzák meg azokat a nemzetközi politikai döntéseket, amelyek Románia számára jelentős területi veszteségekkel jártak, és közvetlen szerepük lesz nemcsak a királyi diktatúra bukásában, hanem Románia belépésében is a háborúba a tengelyhatalmak oldalán. 1940. június 26-án a szovjet kormány *ultimátumot* intéz Romániához, melynek nyomán két nappal később Besszarábia és Észak-Bukovina területére szovjet csapatok vonulnak be. Augusztus 30-án német nyomásra meghozzák az ún. *második bécsi döntést*, melynek értelmében Erdély északi felét (a Székelyfölddel együtt) visszacsatolják Magyarországhoz. Szeptemberben a craiova-i román–bolgár tárgyalások nyomán Románia kénytelen Bulgáriának is átengedni az 1913-ban elfoglalt Dél-Dobrudzsát. II. Károly király szeptember 6-án lemond kiskorú fia, I. Mihály javára és végleg elhagyja az országot, így Ion Antonescu tábornok veszi át a hatalmat. Hamarosan el is indítja a háborút a Szovjetunió ellen, mely során a román csapatok nemcsak Besszarábiát foglalják vissza, hanem tartósan megszállják a Dnyeszter és Bug közti *Transznisztríát* is, amelyet a visszaállított meyerrendszerbe is beszerveznek.

Észak-Erdély területén a magyar hatóságok általában nem változtatnak az 1925 után életbe léptetett közigazgatási beosztáson, kivéve a trianoni határ mentén, ahol visszaállítják az 1918 előtti helyzetet (Ugocsa megyét, azonkívül Szatmár megyéhez visszacsatolják a nagykarolyi, Biharhoz pedig az érmihályfalvi járást).



2.1.6. A Nagy Testvér árnyékában: 1945–1989

Az 1944 augusztusát követő szovjet–román offenzíva során Románia visszafoglalja Észak-Erdély egész területét (október 25-én utolsóként Szatmárnémetit és Nagyváradot). 1947 februárjában aláírják a *párizsi békeszerződést*, melynek értelmében az 1940-ben elvesztett területek közül Romániához csak Észak-Erdélyt csatolják vissza. A Szovjetunió Bessarábia mellett Bukovina északi részét és a Hertavidéket is megkapja, Dél-Dobruzsza pedig Bulgáriánál marad. A párizsi békére hivatkozva, de azzal ellentétben 1948. február 4-én Petru Groza román miniszterelnök és Molotov szovjet külügyminiszter aláírják a két ország *határvonalának megállapításáról szóló protokollt*, melynek értelmében Románia átengedi a Szovjetunióknak a Fekete-tengeri Kígyó-szigetet, valamint a Duna Chilia ágának hajózható vonalától délre található további öt szigetet (Tătaru Mic, Daleru Mic, Daleru Mare, Maican és Limba). Az utóbbit a Musura-ág választja el, így Romániát elzárták a Duna északi ágának hajózható torkolatától. Bár ezt az egyezményt a román parlament soha nem ratifikálta (így nemzetközi jogilag nem is lépett érvénybe), 1991 után, a Szovjetunió szétesése nyomán ezek a szigetek Ukrajna részei maradtak.

A szovjet megszállás alatti kommunista vezetés 1947. december 30-án lemondja I. Mihály királyt, felszámolja a monarchiát és kikiáltja a népköztársaságot. A központilag irányított tervutasításos rendszer részeként 1950-től kezdve szovjet mintára gyökeresen átszervezik a területi közigazgatást is: az 1950/5 T. az ország területét 28 régióra osztja, melyek összesen 200 járásból (*raion*) tevődnek össze. Az 1956 januárjában kiadott 12-es Rendelet a korábbi régiókat 16 még nagyobb tartományba (*regiuni*) vonja össze, melyeket az 1960 decemberi alkotmánymódosítás során újjászerveznek (egyeseket más néven). A még nyolc évig fennmaradt tartományok: Argeş, Bákó (Bacău), Bánát, Brassó, Bukarest, Dobruzsza, Galac (Galati), Hunyad, Jászvásár (Iaşi), Kolozsvár, Körösvidék, Maros Magyar Autonóm Tartomány, Máramaros, Olténia, Ploieşti, Suceava. A tartományok és a járasok élén az RKP által kinevezett első titkárok állnak, akik a tanácselnököknek továbbítják a felülről jött pártutasításokat, így bármiféle autonómiáról vagy önkormányzatiságról szó sem lehet. A centralizáción kívül a tartományrendszer legnagyobb hátránya, hogy a székhelyeken ülő vezetők tetszésük szerint osztogatják a központi hatalom által kiosztott pénzügyi forrásokat, így általában előnyben részesítik a központi városokat, míg a kisebb városok és a vidék fejlesztése háttérbe szorul.

Az 1965-ben hatalomra került Ceauşescu (miután a szovjet csapatok elhagyták az országot) szakít a szovjetbarát politikával és a nyugati hatalmak felé orientálódik. Ennek egyik következménye lesz a tartományrendszer felszámolása is, melyet az 1968. február 16-án elfogadott új *közigazgatási törvény* valósít meg. Eszerint a közigazgatás alapegysége ezentúl a *község* (amelyet leggyakrabban több korábbi község összevonásával hoznak létre), az ország területét 39 *megyére* osztják, melyeken belül 47 *municipium*, 189 *város* és 2706 *község* található. A többi tartománnyal együtt megszűnik a Maros Magyar Autonóm Tartomány is, ami ugyan tényleges autonómiát nem, csupán a Székelyföld nagyobb részének egybeartozását jelentette.





2.2. ábra: Románia közigazgatása 1960 és 1968 között

Készítette: Bartos-Elekes Zsombor

Az új megyék határai és területe a legtöbbször nem egyezik az 1950 előtti megyékével, ezeknél ugyanis általában nagyobbak, így nagyon sok korábbi megyeszékhely (Máramarossziget, Dés, Torda, Dicsőszentmárton, Segesvár, Székelyudvarhely, Fogaras, Lugos, Caracal, Câmpulung, Giurgiu, Călărași, Râmnicu Sărat, Tecuci, Bârlad, Huși, Románvásár, Fălticeni, Câmpulung Moldovenesc, Radóc, Dorohoi) nem kapja vissza központi funkcióját. Az új megyék térképének indoklásai közt szerepelnek a földrajzi tájak és természeti erőforrások minél egyenletesebb elosztása, illetve a harmonikus területfejlesztés feltételeinek megteremtése. Ugyanakkor a megyehatárok meghúzása nemegyszer igyekezett magyarul lakta községeket szintiszta román megyékhez csatolni (mint ahogy a kelet-erdélyi megyék esetében történt), vagy magyar szórvány által lakott történeti, néprajzi tájakat megosztani és így az új megyék periferiáira taszítani. Ez történt a Mezőségeen, Kalotaszegen (az Almás völgyét Szilágy megyéhez csatolták) vagy a Tövishát esetében (amelyet egy kacskaringós határral Szatmár, Szilágy és Máramaros megyék közt osztottak szét).

Ceaușescu rendszere alatt csak egyszer hajtottak végre lényegesebb módosítást az 1968-ban kialakított megyerendszeren, mégpedig 1981-ben, amikor a korábbi Ilfov és Ialomița megyék területét négyfelé osztották újra: Ilfov délnyugati felén (nagyjából a néhai Vlașca megye helyén) létrehozták Giurgiu megyét, Ialomița déli feléből és Ilfov délkeleti csüskéből alakult ki Călărași megye, Ialomița északi feléből és Ilfov északkeleti sarkából az új Ialomița megye, a fővárostól északra pedig Buftea központtal létrehozták az ún. Mezőgazdasági Szechtort (Sectorul Agricol Ilfov), melyet 1997 óta Ilfov megyének neveznek és egyúttal Románia 41-ik,



legkisebb megyéje lett. A kisebb módosítások általában községösszevonásokra, új városok és municípiumok kinyilvánítására vonatkoztak, illetve az ún. szuburbán községek kategóriájának megszüntetésére.

A településhálózat radikális átalakítását célozta az 1988 áprilisában kihirdetett 2. sz. T. Románia területi közigazgatásának javításáról és az 1968-as közigazgatási törvény hatályon kívül helyezése. Ez volt az a „falurombolási” terv, amely által a községek számát 380-nal csökkentették volna, vagyis a kisebb, úgymond nem életképes falvakat felszámolták volna, a lakosságot pedig nagyközségekbe és városokba költöztették volna. Szerencsére ez a terv végül csak a főváros környékén érintett néhány települést, a Ceaușescu-rezsim 1989-beli bukása ugyanis nem hagyott elegendő időt a kivitelezésére.

2.1.7. Rendszerváltozás és európai integráció: 1989–2010

Az 1989 decembere után beindult változások hamarosan a közigazgatásban is éreztették hatásukat, még ha az 1968-as területi beosztást lényegében nem is változtatták meg. Az 1991-ben elfogadott új alkotmány ugyanis rögzíti a megyei tanácsok és a prefektusok jogkörét és kihirdeti a decentralizáció elvét is. Az 1991 novemberében elfogadott új közigazgatási törvény (*Legea administrației publice locale Nr. 69*) részletesen tagolja a helyhatóságok, ill. a központi kormányzat kihe-lyezett szerveinek a feladatait és jogait, és általában elismeri a helyi önkormányza-tiság alapelvét is. A polgármesterek és a megyei, városi, ill. községi tanácsok kezé-ben ezentúl jelentős hatalom összpontosul, különösen a (helyi adókból is finanszí-rozott) saját költségvetés, valamint a helyhatóságok birtokába került ingatlanok kezelése által.

Az új, demokratikus viszonyok közt kialakuló civil mozgalmak és politikai szer-vezetek ugyanakkor igyekeznek nyomást gyakorolni a kormányra, és felhívják a közvélemény figyelmét a közigazgatás hiányaira, ill. a további átszervezés szük-ségére. 1990–1995 közt pl. mozgalom jön létre az „igazságtalanul megszüntetett megyék” visszaállítására (ezt képviseli a „*Liga Județelor Abuziv Desființate*”). A ma-gyar kisebbség körében (főleg a Székelyföldön) egyre hangosabbá válik a területi autonómia iránti törekvés.

Szakirodalom

BUȘĂ, D.

2003 *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război mondial (1787–1914)*. Ed. Paideia, București

CIACHIR, N. – BERCAN, Gh.

1984 *Diplomația europeană în epoca modernă*. Ed. Științifică și Enciclopedică, București

DURANDIN, C.

1995 *Histoire des Roumains* [A románok története]. Librairie Arthème Fayard, Paris

EMBER Gy.

1989 Magyarország a Habsburg-Birodalomban. In: *Magyarország története* 4/1., 1686–1790, Akadémiai Kiadó, Budapest



GYŐRI SZABÓ R.

2006 *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Osiris Kiadó, Budapest

HAJDÚ Gy. (szerk.)

1967 *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest

HAJDÚ-MOHAROS J.

1997 *Partium. A kapcsolt Részek. A királyhágómellék földrajzi leírása*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad

KOVÁCS Cs. M.

2000 *Birtokviszonyok és mezőgazdaság a Szamos-síkságon a Szatmári békétől napjainkig*. Erdély természeti és történeti földrajza, Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv, Nyíregyháza

2009 New Nation States, Double Nation States or Geopolitical Anomalies on the Map of Europe? *Studia U.B.B., seria Geographia* 1., Cluj-Napoca, 161–168.

KATUS L.

2007 Magyarország a Habsburg Monarchiában (1711–1918). In: ROMSICS I. (szerk.): *Magyarország története*. Akadémiai Kiadó, Budapest

NISTOR, I. S.

2000 *Comuna și județul. Evoluția istorică*. Ed. Dacia, Cluj-Napoca

PÁLFFY G.

2007 Magyarország két világbirodalom határán (1526–1711). In: ROMSICS I. (szerk.): *Magyarország története*. Akadémiai Kiadó, Budapest

R. VÁRKONYI Á.

1988 Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei (1660–1711). In: *Erdély története 1606-tól 1830-ig*. Akadémiai Kiadó, Budapest

1989 A Habsburg-abszolútizmus berendezkedése Magyarországon. In: *Magyarország története* 4/1., 1686–1790, Akadémiai Kiadó, Budapest

SZABAD Gy.

1987 Az önkényuralom kora. In: *Magyarország története* 6/1., 1848–1890, Akadémiai Kiadó, Budapest

SZÁSZ Z.

1988 Az abszolútizmus kora Erdélyben. In: *Erdély története 1830-tól napjainkig*, Akadémiai Kiadó, Budapest

TRÓCSÁNYI Zs.

1988 Új etnikai kép, új uralmi rendszer (1711–1770). Felvilágosodás és ferenci reakció (1771–1830). In: *Erdély története 1606-tól 1830-ig*, Akadémiai Kiadó, Budapest

» III. FEJEZET

A Románia területén végbement gazdasági fejlődés a 20. században

Csucsuja István, Báthory Lajos, Máthé András, Nagy Róbert

3.1. Gazdasági fejlődés az első világháború előtti időszakban

Az első világháború előtti időszakban a jelenlegi román államterület történeti régiói közül a legfejlettebbek a Kárpátok karéján belül elhelyezkedő Erdély, Bánság és a Magyar Alföld keleti peremterületeit alkotó részek voltak. E területek, mint az Osztrák–Magyar Monarchia magyar felének régiói, részesei voltak mindazon gazdasági folyamatoknak, amelyek a kettős monarchiában végbementek. Az általunk tárgyalt régiókban, földrajzi helyzetüknél fogva később indult meg az a gazdasági növekedés, amely fokozatosan, nyugat-keleti irányba terjedve érintette a Monarchia területeit. E tényt a legjobban az a felmérés támasztja alá, amely az Osztrák–Magyar Monarchia különböző statisztikai régióiban, az egy főre eső nemzeti össztermék növekedését mutatja (Good 1994). Az 1870 és 1910 között végbemenő változásokat figyelembe véve a Bánság, illetve a Magyar Alföld keleti peremterületei igazán látványosan a 19. század utolsó évtizedétől fejlődtek, míg a történeti Erdélyre vonatkozó adatok a 20. század első évtizedére mutatják ugyanezt a mozgást.

A 20. század elején, a Kárpátoktól nyugatra fekvő vidékek közül, a Bánsághoz tartozó Temes, Torontál, Krassó-Szörény, valamint a Marostól északra fekvő Arad vármegyék voltak a legfejlettebbek. A századfordulót megelőző három évtized során épült ki e térség európai színvonalúnak minősíthető infrastruktúrája, fejlődött piacorientált mezőgazdasága és ipara. A régió gazdasági és demográfiai súlypontjai a két nagyváros, Temesvár és Arad, valamint a Krassó-Szörény megyében működő Osztrák Államvasúttársaság resicabányai, boksánbányai ipartelepei voltak. A Bánsági-hegyvidéket és a Zarándi-hegységet leszámítva a vidék kitűnő termőtalajjal rendelkezik, a birtokszerkezet és a hozzáértő lakosság (a 18. században betelepített svábok) pedig lehetővé tette, hogy a legkorszerűbb mezőgazdasági termelés honosodjon meg. E régióban használták a legtöbb mezőgazdasági gépet is. A négy nyomásos gazdálkodás, a vetésforgó viszonylag korai bevezetésével a gabonafélék mellett



az ipari növények termőterülete is látványosan növekedett. 1867-ben alapították meg a Temesvári Lloyd Társaságot, amely a vidék gabonátözsdejeként működött és a korabeli Magyarország egyik legnagyobb biztosítótársaságává nőtte ki magát. A nagy mennyiségben termelt kenyérgabonára épült a jelentős kapacitással rendelkező temesvári és aradi malomipar, de a dohány és egyéb ipari növények feldolgozása is helyben történt. A Marostól délre fekvő területek gazdasági és kulturális súlypontja Temesvár volt. A betöltött funkciók alapján a 20. század eleji Magyarország egyik legfontosabb regionális központjaként tartották számon. A Béga-csatornának és a vasúthálózat kiépülésének köszönhetően viszonylag korán közlekedési csomóponttá vált. Ugyanakkor a Balkán felé irányuló kereskedelem központjává nőtte ki magát. A gőzmalmok, a vágóhidak, dohánygyár, sör-, szesz- és csokoládégyárak és más élelmiszer-ipari egységek mellett nagyszámú munkást foglalkoztató és jelentős kivitellel bíró textil-, bőr-, valamint gépgyárak működtek a város területén. A település volt a Temes–Bégavölgyi Vizszabályozó Társulat székhelye és évtizedeken keresztül innen irányították a csatorna modernizálási, bővítési munkálatait. Nagyban segítette a vidék fejlődését az a tény is, hogy a korabeli Magyarország, majd később a Román Királyság helyiérdekű vasútvonalakkal legsűrűbben behálózott régiója éppen a Bánság és Arad környéke volt. A Krassó-Szörény vármegye területén található gazdag szén- és vasérckészletek feldolgozására építette ki még a 19. század közepétől kezdve az Osztrák Államvasúttársaság (K. K. priv. Österreichische Staatseisenbahngesellschaft, rövidítve STEG) az ország egyik legfontosabb nehézipari központját, Resicabányát. Itt gyártották a Magyar Királyság, illetve a későbbi Románia területén az első gőzmozdonyt is. A vas- és szénbányák, kohótelepek és gépgyárak szakmunkásait elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia német nyelvterületeiről toborozták. A bánsági hegyek azonban a szén-, a vas- és a színesfémérc-telepek mellett értékes gyógyhatású hévízforrásokkal is rendelkeztek. Kellemes mikroklímájának és a gyönyörű természeti környezetnek köszönhetően gyors fejlődésnek indult a Cserna folyó völgyében található Herkulesfürdő. A vasúti fővonal közelsége lehetővé tette, hogy a 19. század utolsó harmadában az Osztrák–Magyar Monarchia, sőt Európa egyik legismertebb és lelátogatottabb fürdőtelepévé nőtte ki magát. A kor stílusában épült szállók mellett színházzal és egyéb, a vendégek kényelmét szolgáló létesítménnyel is ellátták. A Temesvárhoz közeli Buziásfürdő ha rangban alul is maradt, gyógyhatású ásványvize miatt nagy látogatottságnak örvendett.

Ebben az időszakban Arad az Alföld és Dél-Erdély közt zajló kereskedelem legfontosabb szereplője volt. A kereskedelmi szerepkör mellett a századfordulón eszközölt jelentős külföldi befektetéseknek köszönhetően fontos ipari központtá nőtte ki magát. A város volt a korabeli Magyarország legnagyobb magán-vasúttársaságának, az Arad-Csanádi Egyesült Vasutak Rt-nek a központja. A több mint 500 km hosszú vonalhálózatot kezelő társaság, valamint a városi vasút anyagigénye vonzotta ide azokat az osztrák befektetőket, akik Sopronból telepítették át és fejlesztették tovább vagongyárukat. A 20. század elején francia pénzügyi segítséggel épült fel a Magyar Autóipar Rt. üzeme, ahol a teherautók mellett taxikat és emeletes autóbuszokat (omnibuszokat) is kezdtek gyártani. E létesítmények nem csupán az alkalmazottak nagy számával, hanem a meghonosított korszerű gyártástechnológiával is emelték a helyi ipar súlyát. Számottevő volt az Aradhoz közel fekvő Zarándi-hegyekben működő hajlítottfa-bútorgyárak termelése is, valamint a környék élelmiszer- és építőanyag-ipara. Meg kell említenünk

Arad-Hegyalja jelentős bortermelését is, amit nagy mennyiségben küldtek a monarchiabeli és európai piacokra.

A Sebes- és Fekete-Körös, valamint a Berettyó felső- és középső folyása menti régió központja Nagyvárad volt. Mezőgazdasági termelését tekintve a Nagyvárad vonzáskörületéhez tartozó Bihar vármegye, akárcsak Temes, Torontál és Szatmár, a jelentős kenyérgabona-felesleget előállító megyék közé tartozott. A szomszédos Szilágy viszont már az erdélyi vármegyékhez hasonlóan kenyérgabona-hiánnyal küszködött. A birtokviszonyokat és a művelési technika/technológia szintjét tekintve Bihar, Szatmárhoz és Aradhoz hasonlóan, viszonylag fejlett volt. Az ugar alacsony aránnyal szerepelt, a learatott gabona 91%-át pedig gőzcséplőgéppel csépelelték. Jelentős beruházásokat eszközöltek és a bérmunka is fontos szerepet kapott a nagy arányban lévő nagybirtokokon. Ugyanakkor jelentős volt a közepes méretű birtokok aránya is (Nagy 1997). Az Alföld peremén elhelyezkedő Nagyvárad a 19. század végén és a 20. század elején szoros versenyben állt Debrecennel. Ha lakosságszámát tekintve nem is kerekedhetett felül, kereskedelmi forgalmát, iparát és művelődési életét tekintve komoly vetélytársnak bizonyult. Erdély városaihoz viszonyítva aránylag korán kapott vasúti csatlakozást (1858) (Egyed 1981), így a megtelepedő zsidó nagykereskedőknek és gyáriparosoknak köszönhetően dinamikus fejlődhetett. A váradi kereskedők vásárolták fel az alföldi uradalmakon megtermelt gabonát, a dombvidék gyümölcsstermését, az Érmellék borát, az eladásra tartott marhát és disznót, a Bihari-havasok fáját. Ugyanakkor Észak-Erdély erdei termékeit, gyümölcsét és vágómarháját is a Körös-parti város kupecsei, tőzsérei vették át. A nyersanyagok feldolgozására alapított gőzmalmok (Emilia, Hunyady), szeszgyárak, bőrgyárak (Moskovics-féle cipőgyár) mellett jelentős kapacitással rendelkező téglagyárak és fafeldolgozó telepek, vasöntő- és gépgyárak képviselték az ipart. A helyi tőkepénzesek befektetéseinek köszönhetően a város volt a környéken és Erdélyben működő faipari vállalatok székhelye is (Thirring 1912). A kereskedelem és ipar mellett jelentős forgalmat bonyolítottak le a helyi hitelintézetek is. A Körös-parti város a Bánság és Partium harmadik legfontosabb pénzügyi központja volt. A vonzáskörzeten belül lévő kisebb vásáros helyek és városok, mint Nagyszalonta, Belényes, Élesd, Margitta, Szilágysomlyó, Zilah, miután a helyi érdekű vasúttársaságok vonalai bekapcsolták a gazdasági vérkeringésbe, fejlődésnek indultak. Az ipart a téglá- és szeszgyárak és kisebb gőzmalmok képviselték. Ezek a településeken a kézmű- és kezdetleges feldolgozási szinten álló gyáripar alkalmazottai mellett a mezőgazdaságban foglalkoztatottak mindvégig jelentős arányt képviseltek. Budapesti és bécsi érdekeltségű társaságok a Berettyó forrásvidékénél található Bodonos határában lignitbányát nyitottak, Felsődernán és Tataroson pedig aszfaltbányát és az azt feldolgozó üzemet. A Nagyvárad–Kolozsvár vasútvonaltól északra fekvő Nagybáródon barnaszenet bányásztak, akárcsak a szilágysági Nagyderzsidán (Magyar Bánya-Kalauz 1914). A 20. század elején gazdag bauxitérclepeket fedeztek fel a Bihari-hegységben. A terület kiaknázására azonban csak az első világháború alatt került sor. A repülőgépgyártáshoz elengedhetetlen alumínium stratégiai fontosságú nyersanyagnak számított. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a német Allgemeine Aluminium-Industrie-Gesellschaft közösen indította meg a kitermelést. 1915 és 1918 között 300 000 tonna bauxitércet szállítottak el a révi vasútállomásról a Schaffhausen melletti timföldgyárba (Papp 1919). A Nagyvárad melletti hévízforrások már évszázadok óta vonzották

a gyógyulni vágyókat. A Nagyváradi Római Katolikus Püspökség tulajdonában levő Félixfürdő és Püspökfürdő (napjainkban Május 1.) fejlesztését az egyház irányította. Fedett medencéket és kényelmes szállókat építettek, az ide vezető vasúti szárnyvonalat pedig 1885-ben nyitották meg.

Szatmár vidéke jelentette az átmenetet az Alföld északkeleti pereme és a hegyvidék között. Az alföldi területen és a Szamos völgyében zajló gabonatermesztésnek köszönhetően a 20. század elején a kenyérgabona-főlősleggel rendelkező vármegyék sorában foglalt helyet, így lehetővé vált a malomipar megtelepedése. A lombhullató erdőkben gazdag Bükk-, Avas- és Gutin-hegység pedig a faipar fejlődésének kedvezett. A helyi érdekű vasutak vonalait is a mezőgazdaság és erdőkitermelés érdekeinek megfelelően építették ki. Mind a Nagykaroly–Nagysomkút Helyiérdekű Vasút Rt., mind a Szatmárnémeti–Avasfelsőfalu vonalak kimondottan a vidék erdeinek hasznosítására épültek. A régió gazdasági központja Szatmárnémeti volt. A város területén működtek a vidék legnagyobb fűrészüzemei, téglagyárai és gőzmalmai, de itt székel a dohánybeaváltó is. Az első nagy világégés előtt már működött a Princz testvérek gépgyára és javítóműhelye, amely a későbbiekben igazi nagyüzemmé nőtte ki magát (Thirring 1912). A városban nyitotta meg üzletét számos hitelintézet és nagyobb kereskedelmi társulat is. Amellett, hogy igazi vasúti csomóponttá fejlődött, Szatmárnémeti egyben a Szamos alsó szakaszán zajló gőzhajózásnak is a végállomása volt. Igaz, hogy szárazabb nyaraikon az alacsony vízállás miatt szünetelt a forgalom, de a lapátkerekes gőzös így is érdekes színfoltja maradt a vidéknek. Az Alföld peremén fekvő Szatmárnémetivel Nagykaroly próbálta felvenni a versenyt. Valaha a Károlyiak védelme alatt fejlődő település a 20. század elejére jelentős élelmiszer- és építőipari vállalatokkal büszkélkedhetett, de annak ellenére, hogy a vasúti fővonal érintette és a megyei közigazgatás is a városban kapott helyet, lemaradt a nagy versenytárs mögött. Szatmárnémeti után a legfontosabb gazdasági központ Nagybánya volt. A település körül elhelyezkedő, évszázadok óta fejtett arany és ezüst tartalmú ásványtelepek a 19. század végén is vonzották a befektetőket. A legnagyobb bányakitermelést azonban a kincstár folytatta. A veresvízi és kereszthelyi állami bányaművek, akár csak a Felsőbánya és Kapnikbánya környékiek termelésében, a 20. század elején már az cink, a réz, az ólom képezték a legnagyobb mennyiségben kinyert fémeket. Természetesen, a továbbiakban is az arany és az ezüst maradt a legfontosabb termék. A beruházásoknak köszönhetően megújult bányüzemek a Monarchia magyar felének második legnagyobb színesfémérc-kitermelő körzetévé emelték Nagybányát és környékét.

A történeti Erdély gazdasági és társadalmi fejlettség terén nagyon változó képet mutatott az első világháborút megelőző időszakban. Míg a régió délkeleti csücskében fekvő Barcaság egyike volt a korbeli Magyarország legfejlettebb kistérségeinek, az Erdélyi-medence északi felén elterülő Mezőség viszont az egyik legelmaradottabb tájegység volt.

A terület mind iparát, mind mezőgazdaságát és infrastruktúráját tekintve legfejlettebb megyéi Brassó, Szeben, Nagy-Küküllő voltak. A földrajzi és az éghajlati viszonyok következtében a régió folyóvölgyeiben és a dombvidéken zajlott korszerű mezőgazdasági művelés. A 20. század elejére a déli területeken a vetésforgó visszaszorította ugyan a nyomásos rendszert, de a középső és északi vidékeken még dominált a háromnyomásos, a hegyvidéken pedig a kétnyomásos rendszer.

A 13. században Dél-Erdélybe és Beszterce környékére telepített szászok a 20. század elejére jól működő Raiffeisen-féle hitelszövetkezeti rendszert építettek ki, de ugyanakkor termelő és értékesítő szövetkezeteket is. A legkorszerűbb gépekkel dolgozó, vetésforgót alkalmazó, intenzív gazdálkodás magas termésátlagokat eredményezett. A megtermelt tejet közösen, a közeli városokban (Brassó, Szeben, Segesvár) felépített szövetkezeti tejgyárakban dolgozták fel, így azt a legjobb áron értékesíthették (Enesei Dorner 1910). Ezt megközelítő, piacra termelő mezőgazdasági művelés csupán a mezősegi uradalmakon folyt, ott elsősorban kenyérgabonát termeltek. Erdély területén a legtöbb cséplőgépet is a szászok által lakott dél-erdélyi területeken és a mezősegi uradalmakon használták. A búza vetésterülete nagyobb arányban a Maros, a Küküllők és a Szamos völgyében, valamint a Mezőségen szerepelt. Helyi sajátosságként a kukorica fontos szerepet töltött be a lakosság élelmezésében, mindenhol termesztették, ahol csak az éghajlati tényezők azt lehetővé tették. Szőlőműveléssel és borászattal a Küküllők mentén, az erdélyi Hegyalján (Felvincről Alvincig), valamint Lekencén és környékén foglalkoztak. A sörgyártáshoz szükséges komlót a szászok termesztették nagyobb mennyiségben. Cukorrépával elsősorban a cukorgyárakhoz közel eső területeken foglalkoztak, mint a Barcaságban, Háromszéken és Marosvásárhely környékén (Wiener 1902).

Annak ellenére, hogy az első világháború éveiben is zajlottak vasútépítések (a Mezőségen és a Nyárádmentén), Erdély ma ismert vasúthálózata az első nagy világháborúig már kiépült. A vasútnak köszönhetően a térség kistérségi bekapcsolódta a Monarchia és egyben Európa gazdasági vérkeringésébe. A vasút, a mezőgazdasági termékek elszállítása mellett lehetővé tette a helyi nyersanyagok kiaknázását és értékesítését. Az erdélyi hegyek faállománya és a föld mélyén található felbecsülhetetlen értékű szén-, gáz-, vasérc- és nemesfémkészletek lehetővé tették egy versenyképes fa-, bányá- és kohóipar kiépülését. A modern, gőzgépekkel felszerelt, gyárjellegű fűrészmalomok mindenhol megjelentek, ahol nagyobb kiterjedésű erdőségek voltak (Csucsujá 1998). Az Erdélyi-szigethegységtől a Székelyföldre és Szászsebes környékétől Barcaságig gomba módra szaporodtak a hazai és bécsi fakereskedők által működtetett üzemek. A világháború előestéjén itt működött a dualizmus kori Magyarország faipari kapacitásának 40%-a. A nagy mennyiségű fa feldolgozására bútort- és papírgyárak is létesültek, mint a Brassó közelében található zernyesti, Szászsebes mellett az osztrák Neusiedler AG für Papierfabrikation nevű cég péterfalvi gyára és a bécsi Schöller család által alapított tordai cellulózgyár (Magyar Compass 1891/1892).

A szén- és vasbányászat, valamint a kohóipar Hunyad vármegyében koncentrált. Az évszázadok óta folytatott vasipar mellett a 19. században a Zsil völgyében felfedezett jelentős barnaszénkészletek kiaknázására a 80-as években külföldi tőke segítségével jelentős szénbányászat indult. A befektetéseknek köszönhetően az utolsó békebeli évre, 1913-ra, termelését tekintve a korabeli Magyarország első számú szénmedencéjévé nőtte ki magát. A 2 200 000 tonnát meghaladó szénmennyiség az egész ország széntermelésének 21%-át jelentette. A két legnagyobb vállalat a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. voltak. Míg az első, egymaga a medence termelésének több mint 60%-át biztosította, az utóbbi a 30%-át. A kitermelést a legmodernebb felszerelésekkel művelték, szénosztályozókat, szénmosókat és javítóműhelyeket létesítettek. A kitűnő minőségű barnaszén koksizálására pedig az Urikány-Zsilvölgyi Magyar

Kőszénbánya Rt. és a Kaláni Bánya és Kohómű Rt. néhány érdekeltje Zsilyvajdejvulkanban még egy kokszyárat is építettett, amelynek termékét elsősorban a viszonylag közel fekvő pusztakaláni nagyolvasztó használta fel. A bányatelepeket és a munkáskolóniákat egyaránt villamosították, folyóvízzel látták el, kórházakat és iskolákat építettek, élelmiszerraktárakat létesítettek. A befektetéseknek és az intenzív telepítéseknek köszönhetően a világtól elzárt medence az első világháború előestéjére egy dinamikusan fejlődő iparvidék arcát mutatta.

A vasipari létesítmények közül a legnagyobb és egyben legfontosabb a kincstár vajdahunyadi kohótelepe és a környéken található vasércbányák voltak. Az 1882-ben Vajdahunyadon megkezdett folyamatos fejlesztések eredményeként a 20. század első évtizedére a Magyar Királyság második legnagyobb nehézipari komplexuma épült ki itt. A Petrosény–Piski vasútvonal mellett fejlődött német tőkebefektetésnek köszönhetően a Kaláni Bánya és Kohómű Rt. vasműve. Az itt felállított kohók a szomszédos Bánságban található Nándorhegy szintén a társaság tulajdonában lévő hengerművébe szállították a nyersvasat. A század elejére a korabeli Magyarország negyedik legnagyobb vasipari vállalatává nőtte ki magát. A Vajdahunyadon előállított nyersvasat dolgozta fel a kincstár tulajdonát képező kudzsiri vasgyár.

A nemesfémbányászat és kohósítás központja az Erdélyi Érchegység volt. 1912-ben a magyarországi aranytermelés 68%-át az itt működő bányákból hozták a felszínre. A Zalatna, Verespaták, Abrudbánya, Szarvaspaták, Brád térségében évszázadok óta folytatott nemesfémbányászat a 19. század nyolcvanas éveiben gyökeres átalakuláson ment át. Ekkor törölte el a magyar kormányzat a kibányászott nemesfém kötelező beváltására vonatkozó törvényt. Ennek eredményeként külföldi befektetők érkeztek a vidékre és több-kevesebb sikerrel fogtak bele az aranybányászatba. A legnagyobb kitermelést a Gothában székelő német Harcourt'sche Bergwerke und Chemische Fabriken zu Schwelm und Harkorten A.G. építette ki. Megvásárolta a brádi Rudai 12 Apostol Bányatársulatot és az annak szomszédságában működő kisebb vállalatokat. Központosította és a legkorszerűbb berendezésekkel látta el a bányákat, villanytelepet épített és zúzóművet, bányavasutak és kötélpályák hálózatát alakította ki. Saját barnaszénbányát is nyitott és működtettek Körösbánya mellett, hogy olcsó szénrel láthassák el villanytelepeiket. A modernizálásnak köszönhetően a 20. század első évtizedére a vidék, sőt az ország legnagyobb kitermelőjévé vált. Az 1910–1911-es üzleti évben a maga 1694 kg kitermelt aranyával a Zalatnai Bányakapitányság aranytermelésének 83%-át, az ország termelésének pedig 53–55%-át adta (Réz 1913).

A látványosan fejlődő bányavidékek mellett természetesen Erdély városainak is számottevő gazdasági növekedésben volt részük. Kolozsvár, a régió legnagyobb települése, inkább közigazgatási, művelődési-, tan- és gyógyintézeteinek, valamint bankjainak és kereskedelmi forgalmának köszönhette a századfordulón bekövetkezett fejlődését. Ennek ellenére nagyobb ipari létesítmények is működtek a város területén. Az állami tulajdonban lévő dohánygyár és vasúti javítóműhelyek mellett már a 19. század legvégén és a 20. század elején olyan vállalatok telepedtek meg, mint a gyufagyár vagy a Renner testvérek bőrgyára. Ez utóbbi majd a két világháború között nőtte ki magát a város legnagyobb vállalatává. Ezek mellett működtek kisebb vasöntödék és gépgyárak is, de soha nem tudtak igazi nagyipari vállalkozássá válni (Nagy 2006). A város közelében található Egeres környékén



felfedezett barnaszén és kaolin kiaknázására is a helyi tőkepénzesek vállalkoztak. Kolozsvár déli szomszédságában az új század elején vált igazi iparosodási központtá Torda. A város területén megtelepedő cellulóz, cement- és vegyipari gyárak már igazi nagyipari létesítmények voltak. Az utóbbi két üzem idetelepítése a Mezőségen 1909-től feltárt óriási földgázkincsnek volt az eredménye. 1914-re elkészült a Kissármás–Torda–Marosújvár gázvezeték. Ennek köszönhető felvirágzását a marosújvári szódagyár is. A Deutsche Bank anyagi segítségével megkezdett vezetéképítés a világháború miatt már csak Medgyesnek és Magyarsárosnak biztosíthatott földgázt. A Kolozsvár környéki sós tavak lehetővé tették kisebb-nagyobb fürdőhelyek létrejöttét. A korszakban virágzott fel a szamosfalvi és kolozsi fürdő. Szintén Kolozsvár lett a központja a magyar alapítású Erdélyrészi Kárpát-Egyesületnek is, amely 1891-ben alakult meg. Kiterjedt tagszervezeteinek köszönhetően átfogta egész Erdélyt, Bánságot és Partiumot. A turistautak és menedékházak kiépítésével, a fürdőhelyek népszerűsítésével nagyban hozzájárult a régió idegenforgalmának felvirágoztatásához.

Marosvásárhely volt az a város, amely a dualizmus korában arányaiban a leglátványosabban fejlődött. Ebben fontos szerepe volt az 1916-ra immáron teljesen kiépített keskeny nyomtávú helyi érdekű vasúthálózatnak, amely megteremtette a közvetlen kapcsolatot a Nyárádmentével és a Mezőséggel. A téglagyárak mellett a mezőszéki gabonát feldolgozó ipari malmok és a Székelyföld fáját hasznosító fűrésztelepek voltak a legnagyobb számban működő vállalatok. A vidék legnagyobb ipari létesítménye a 19. század végén a környék földbirtokosainak kezdeményezésére alapított cukorgyár volt. Ugyan szezonálisan működött, de nagyban javította a város és közvetlen környezetének kereseti viszonyait. A növekvő igényt volt hivatva kiszolgálni a Bürger-féle sörgyár. A város fejlődését kihasználva a Nyárádmente ekkor vált igazi zöldségtermelő övezetté (Benkő 1972).

Brassó, a maga 10–13 közepes és nagy ipari létesítményével, kereskedelmi áruraktáraival és a háttérországgént szolgáló Barcaság fejlett mezőgazdaságával, a botfalusi cukorgyárral, szaporodó községi villanytelepeivel, a környéket behálózó vasútvonalakkal iparosodó övezet képét mutatta. Alkalmazottainak számát és termelését tekintve a környék legnagyobb vállalata a külföldi tőkével létesült cukorgyár volt. A Schiel testvérek gép- és vasöntőgyára, a Scherg család posztógyára, a cementgyár, az üveggyár több száz munkást alkalmazó üzemek voltak. A környező hegyek erdeinek fáját dolgozták fel az egyre szaporodó fűrészüzemek. Ebben a korszakban Erdély városai közül Brassó kezdett igazi iparvárossá fejlődni.

Bár lakosainak számát tekintve elmaradt Brassó mögött, pénzügyeinek tőkeerejével a korabeli Magyarország, egyik legfontosabb központja Nagyszeben volt. A legjelentősebb intézet a szászok Nagyszebeni Takarékpénztára (Hermannstädter Allgemeine Sparkassa), valamint a román Albina Takarékpénztár és Hitelintézet volt. A vidékre jellemző fűrészárugyárak mellett a fontosabb ipari létesítmények a Rieger, a Török és a Wagner családok közepes méretű gépgyárjai, egy posztógyár és szalámigyárak voltak. Nagy segítséget jelentett a város és közvetlen környezete gyarapodásának az 1895-ben alapított Nagyszebeni Villamossági Részvénytársaság (Hermannstädter Elektrizitätswerk-Actiengesellschaft). 1896-ban adták át a Szebeni-havasokban található Cód-patak völgyében épített vízerőművet és a város területén felállított dízelmotorra szerelt generátort. A társaság élén álló Carl Wolfnak már a kezdettől az volt a terve, hogy a villanyáramot az ipari



felhasználók számára is elérhető áron tudják adni. A számítás bejött, a vízerővel termelt olcsó áramot nemcsak az iparban, hanem a környék falvaiban, a mezőgazdaságban is felhasználták. Másfél évtized alatt a bekapcsolt villanymotorok száma a tízszeresére, összlőereje pedig a tizenháromszorosára nőtt. A megnövekedett áramigény miatt 1906-ban újabb vízerőtelepet építettek (A brassói kereskedelmi és iparkamara jelentése 1913). Az új, olcsó energia mentette meg az évtizedek óta pangó nagydisznói textilipart, adott lökést új üzemek létesítésének, hozzájárult a vízaknai fürdőtelep fellendítéséhez és a környék élelmiszeriparát is felvirágoztatta. A várostól északnyugatra fekvő Vízakna beomlott bányáinak helyén keletkezett gyógyhatású vizű sós tavak körül épült ki a környék leglátogatottabb fürdőtelepe. A 20. század elejére igazi világszínvonalú fürdőhellyé nőtte ki magát. 1906 és 1908 között épült fel a Lechner Ödön stílusától ihletett gyógyszálló. Nagyszébenben alapították meg 1880-ban a szászok Erdély első turistaegyletét a Siebenbürgischer Karpaten Verein-t (SKV). Az ún. hegyi turizmus e szervezete az első világháború előtt menedékházak tucatjait építtette fel és működtette az erdélyi Kárpátokban.

Az Erdély délkeleti peremén fekvő Székelyföld, aránylag sűrű városhálózata ellenére, gazdasági szempontból elmaradott területnek számított. A termőföld szűke és a kedvezőtlen közlekedési viszonyok, valamint a szövetkezeti mozgalom kései szervezése miatt sem fejlődhetett a szászföldihez hasonló mezőgazdaság, az altalajkincsek kiaknázása pedig éppen a vasútvonalak megkésett kiépítése miatt sem indulhatott meg. A századfordulón a vidék iparát a gazdag erdővagyonot hasznosító fűrészüzemek, a városok szesz- és téglagyárai, egy vasgyár és a sepsiszentgyörgyi szövőgyár képezték. A faipari vállalatok sorában az osztrák Grödel család kovászai, a Bayersdorf&Biach cég gyergyóalfalusi, a Kis-Küküllő-völgyi faipar-részvénytársaság Szováta környéki fűrésztelepei voltak a legnagyobbak. Ezek már igazi nagyipari vállalatoknak számítottak, több tíz kilométernyi erdei vasúthálózat, fatelepekkel, gőzgéppel működtetett fűrészüzemekkel. A térség legfontosabb bánya- és vasipari vállalatai a szentkeresztbányai Lánczky Sándor-féle vasgyár, az 1904-től francia befektetéssel modernizált balánbányai rézbánya és a Köpec és Barót határában található lignittelepeket fejtő, hazai kézben lévő Erdővidéki Bányagyárt Rt. voltak. A Székelyudvarhelyi, sepsiszentgyörgyi, gyergyószentmiklósi és kézdívásárhelyi hitelintézetek vagyonusukat és forgalmukat tekintve egyaránt elmaradtak a szászföldi társaiktól.

A Székelyföldön az erdők mellett a szénsavas ásványvízforrások jelentették és jelentik a mai napig az egyik legjelentősebb jövedelmi forrást. A székelyek már évszázadok óta hordták szekerekkel Erdély messzi tájaira a cserépkorsókba töltött „borvizet”. A 19. században megindult vasútépítések azonban lehetővé tették, hogy az eddigi fogyasztók immár tömegesen látogathassák ezeket az ásványvízforrásokat. Így fejlődhetett Borszék, Tusnád, Málnásfürdő, Előpatak és a sósvízű taváról híres Szováta. Ezek mellett végig megmaradtak és továbbéltek olyan kisebb telepek is, amelyek egy-egy közeli települést szolgálták ki, mint a Székelyudvarhely melletti Szejkefürdő, a Marosvásárhely melletti Marosszentgyörgy, a Sepsiszentgyörgy melletti Sugás, a Csíkszereda melletti Zsögöd. A korszakban mindvégig működtek az ún. parasztfürdők, amelyek alacsonyabb színvonalon ugyan, de szolgálták a közvetlen környezetükben fekvő települések lakóinak gyógyulását.

A Kárpátokon túli területek, a korabeli Román Királyság a 20. század elején tipikus agrárállam volt. A szántóterületek 81,37%-át a gabonafélék foglalták el. Ezzel az aránnyal világelső volt. Ugyanakkor ha a takarmánynövények termőterületét vizsgáljuk, akkor az európai országok között az utolsó helyen találjuk. Moldvában a Szeret és a Prut folyók völgyei voltak a legjobb gabonatermő területek, míg Havasalföldön a Duna menti síkság. E vidékeken 1886 és 1915 között több mint ötszörösére növekedett a búza és a kukorica termésmennyisége. A gabonatermés növekedése messze meghaladta a hazai szükségleteket. A Román Királyság külkereskedelmi forgalmában a kivitelnél a legnagyobb tételben a gabonafélék szerepeltek (1914-ben a kivitel 80%-a). Az ország a világ harmadik kukorica- és negyedik búzaexportőre lett. E nagy mennyiségű áru belső szállítása is megfelelő infrastruktúrát igényelt. Az első világháború előestéjén 3701 km vasútvonal volt az akkori román területeken. Az 1901-es üzleti évben a román vasúton 2 300 000 tonna gabonafélét és lisztet szállítottak. A rendelkezésre álló vízi útvonalakon is nagy mennyiségben zajlott a szállítás, 1914-ben 5 millió tonnát jegyeztek a statisztikák.

A kis- és nagybirtok között, földrajzi elhelyezkedés tekintetében meglehetősen egyenlőtlenek tapasztalhatóak. A kis- és törpebirtok elsősorban Dobrudzsára, a havasalvi és moldvai Kárpátokra volt jellemző. A nagybirtok uralta a Duna, valamint a Szeret és Prut folyók menti síkságokat. A legnagyobb arányszámot azonban a moldvai folyók síkságain ért el, több mint 40%-ot, csak ezután következett a Duna mente 37%-kal, majd jelentősen lemaradva a többi régió. Havasalföld Duna menti síkján volt az ország szántóterületeinek 40%-a, míg a tartomány többi részén 20%-a. Moldva Szeret és Prut menti síkságain volt az Ókirályság művelhető területeinek 22,82 %-a, a tartomány többi részén pedig alig 6,83%-a. Dobrudzsa 10,28%-kal járult hozzá a statisztikához. A búza termőterülete a legnagyobb arányszámot a Duna menti síkságon mutatott (1910-ben az ország búzával bevett területének 58,60%-a volt itt). Ami a termelt búza mennyiségét illeti, annak 61,91%-át adta e terület. A moldvai síkságokon a búza vetésterületének csak 16,9 %-a volt található. A kukorica volt azonban az Ókirályság legnagyobb területen termesztett kultúrnövénye. Termőterületének megoszlását tekintve követi a búzáét, csak némileg kiegyensúlyozottabban. A malomipar regionális elhelyezkedése követte a gabonafélék termőterületeinek arányát. A századfordulón a legtöbb ipari malom Havasalföldön (64) és Moldvában (29) működött. A legnagyobb kapacitásúak a bukaresti, illetve a dunai kikötővárosokban működők voltak.

Ami a szőlőültetvényeket illeti, Moldvában a Dealul Uricanilor, Cotnari és Socola Jászvásár (Iași) városának környékén, Odobești és Panciu pedig Putna megyében, Havasalföldön az Argeș megyei Pitești környéke, valamint Prahovában Dealu Mare voltak a leghíresebb borvidékek. A legfontosabb bortermő vidék Moldvában a Szeret és a Prut folyók völgyében, valamint a dombvidéken, Havasalföldön pedig Drăgășani és Dealu Mare térsége voltak. A kolostorok javainak 1863. évi államosításával az állam vált a terület legnagyobb szőlőbirtokosává. Az idő teltével fokozatosan magánkézbe került e területek jó része is, de az állami szőlőbirtokok nagysága 1900-ban elérte a 6597 ha-t (Barbu-Marinescu 1996).

Az ipari ágazatok közül az Ókirályságban egyedül az olajiparban ment végbe látványos fejlődés az első világháborút megelőző időszakban. Az olajipar regisztrálta a legnagyobb éves növekedést az első világháborút megelőző majd másfél

évtized alatt (14,5%). A gazdag lelőhelyek mellett elsősorban az tette lehetővé ezt a fejlődést, hogy az 1895-ös román bányatörvény az általajkincsek közül egyedül a kőolajat hagyta meg a lelőhely feletti terület tulajdonosának. Ennek köszönhető, hogy a 19. század végén és a 20. század elején a külföldi befektetők a havasalföldi Câmpina és Ploiești körzetében olajkutak tucatjait nyitották meg és a két településen 3 nagy kapacitású finomítót is felépítettek.

A nyersanyagok feldolgozására létesítették az első nagyobb fűrészárut előállító üzemet, mint a bécsi Götz cég tulajdonában álló Comănești-i fűrésztelepet, de a legnagyobb komplexumot a Buzău megyei Nehoiuban működtették, ahová külön vasútvonalat építettek. Szintén Moldvában, Bákó (Bacău) mellett Letean épült fel 1879-ben az első papírgyár, ezt követte 1887-ben a Scăeni-i. Brăilán épült fel 1889-ben az első cementgyár. Az első cukorgyárat 1876-ban alapították meg a Bukarest melletti Chitilán, de megfelelő felvevőpiac hiányában több mint másfél évtizedig szünetelt a gyártás, majd a századfordulón indulhatott ismét be a termelés. A folyamatos fejlesztéseknek köszönhetően a századfordulón az ország legnagyobb cukorgyárává nőtte ki magát. Ugyancsak Bukarestben alapították meg egy cukorgyárat az utolsó békebeli évben „Danubiana” név alatt. 1904-ben a triesti Pilatura di Riso del Litorale cég segítségével 1904-ben felépült a Duna melletti Brăilán az ország egyetlen rizshántolója. Ploieștien 1905-ben alapítottak egy textilüzemet. A moldvai Buhuși-on posztógyár épült, 1907-ben Bukarestben pedig egy másik textilgyár. Jászvásáron (Iași), olasz tőke segítségével, szövőgyárat alapítottak még 1910-ben. A gépgyártásban csupán a bukaresti Vulcan vállalat műhelye szerepelt. A céget az osztrák Simmeringi vagongyár kirendeltségeként alapították 1904-ben. A gyár a vasúti kocsik javítására szakosodott.

A 20. század elejére a nagyobb városok mellett fontosabb ipari létesítmények még a Prahova völgyében voltak, Azuga, Bușteni településeken. Itt az 1884–1892 között zajló osztrák–magyar–román vámháború következtében tönkrement és Romániába kivándorolt szász kézművesek alapítottak posztógyárat, majd sörgyárat és egyéb ipari létesítményeket.

A Kárpátoktól délre és keletre fekvő területek üdülő- és kirándulólhelyei két jól körülhatárolható területre koncentráálódtak, a Prahova völgyére és Konstanca (Constanța) körüli román tengerpartra. A román királyi család azzal mutatta a példát a bukaresti eliteknek, hogy Sinaian kezdett el villát építtetni. Ezután épültek ki a Prahova völgyének üdülőhelyei, mint Bușteni, Predeal, Sinaia. A királyi család Peleş-kastélyának építkezési munkálataival egyidőben, 1885-ben kapott városi címet Sinaia is. A román tengerpart majd csak a 20. század első éveiben kezd bekapcsolódni a turistaforgalomba. Az első szanatóriumok, amelyek a sós vizet és a sós levegőt használják gyógyításra, Techirghiol és Eforie térségében épültek. Konstancától északra építették ki 1904-től kezdve Mamaia üdülőtelepet, mely már a rohamosan növekvő számú üdülővendégek igényeit magas színvonalon elégíthette ki.

3.2. Gazdaságfejlődés a két világháború között

Románia a győztes antant nagyhatalmainak az oldalán fejezte be az első világháborút, és ennek következtében területe jelentősen megnövekedett, 137 903 km²-ről 294 967 km²-re, tehát 2,14-szer. Az 1919–1920 között megkötött békeszerződések

elismerték Bessarábia (44 422 km²), Bukovina (10 442 km²), valamint Erdély és Bánság (101 477 km²) csatlakozását. Ugyanakkor Románia népessége is észrevehetően gyarapodott: 7 904 104 lakosról 15 541 424 lakosra nőtt, vagyis 1,96-szor volt nagyobb a világháborúban elszenvedett nagy emberveszteségek ellenére. Az 1930-ban megrendezett népszámlálásig a lakosság 18 057 028 lélekre szaporodott. Az adott időpontban a lakosság többsége román volt (71,9%), míg a nemzeti kisebbségek is jelentős hányadot jelentettek, éspedig 28,1%-ot. Ide sorolható 1 425 507 magyar (7,9%), 745 421 német (4,1%), 728 115 zsidó (4%), 262 501 cigány (1,5%). Románia lakosságának jelentős hányada Erdélyben és a Bánságban élt. Itt tartózkodott 5 548 363 személy 1930-ban, ezek közül 3 207 880 román (57,3%), 1 353 276 magyar (24,4%), valamint 543 852 német (9,8%) és 178 699 zsidó (3,2%) gazdagították a két tartomány multikulturális örökségét (Manuilă 1992). Románia lakossága gyors ütemben szaporodott és 1940-ben már 20 050 222 lélekre becsülték a statisztikák, ezekből 5 913 423 élt Erdélyben és a Bánságban. Románia lakosságának túlnyomó része falun élt, és a vidéki lakosság részaránya folyamatosan növekedett a két világháború között, 77,8%-ról 1920-ban, 81,8%-ra 1939-ben (Șandru 1980).

A világháború után Románia gazdasági potenciálja nagymértékben bővült. Így például a mezőgazdasági terület 8 476 000 hektárról 18 156 000 hektárra növekedett, tehát 2,14-szer lett nagyobb. Még nagyobb mértékben bővült az erdőterület, hiszen csupán az Erdélyből származó erdőterület 3 573 099 ha-t tett ki 1928-ban. Összesen 7 227 719 ha erdőterületet írnak össze a világháború után Romániában, amelynek fahozama 25 millió köbméter évenként. Észrevehetően megnövekedett a közlekedési hálózat, a vasútvonalak hossza, 3588 km-ről (1913-ban) 10 925 km-re nő 1923-ban. A feldolgozó ipar teljesítő képessége is megnőtt, miután a nagyipari vállalatok száma 59%-kal gyarapodik, a befektetett tőke 50%-kal, az alkalmazottak száma 59%-kal, a termelés értéke pedig 47 %-kal növekszik (Arcadian 1936). Az üzleti élet hálózata szintén jelentősen terjeszkedett. A legkorszerűbb szervezeti formát a részvénytársaságok jelentették; az egykori Románia területén 484 társaság működött 1 662 198 000 lej alaptőkével 1919-ben, ezekhez még 445 társaság adódott 319 998 000 lej össztőkével az újonnan csatolt tartományokból.

Jelentősen hozzájárultak Románia gazdasági erőforrásainak bővítéséhez az altalaj kincsei. Románia legismertebb erőforrása a kőolaj volt, de a nagymértékű kitermelés következtében már csak 95 millió tonnát tartottak számon a második világháború előtt. A petróleummal együtt termelték a szondagázt mint értékes fűtőanyagot, és ennek készleteit 28 milliárd köbméterre becsülték a második világháború előtt. Az erdélyi altalajkincsek szintén hozzájárultak a fűtőanyagkészlethez, így 575 milliárd köbméterre becsülték a földgázkészletet, ami Románia hőerőforrásainak a 23%-át jelentette. Ehhez adódtak az igen fontos barna- és kőszénkészletek: a Romániában 2,8 milliárd tonnára becsült összkészletből 62,5% Erdélyben és a Bánságban volt.

Az egységes központi román közigazgatás bevezetése az ország egész területén nehéz feladatnak bizonyult, mivel teljesen különböző felfogásokat kellett figyelembe venni a román, magyar, osztrák és orosz hagyományos rendszerekből. 1918. december elseje után megalakult Erdély és Bánság Kormányzótanácsa, amely 26 vármegyében törekedett átvenni a közigazgatást, azonban ez a folyamat 1919 júliusáig húzódott el (Iancu 1995). Az 1920. április 10-ig Szébenben,

majd Kolozsváron ülésező Kormányzótanácsot a központosító törekvésű néppárti kormány feloszlatta. Azonban a román adminisztráció átszervezésében a Nemzeti Liberális Párt játszott döntő szerepet. Az új közigazgatási törvényt 1925. június 14-én fogadta el a liberális párti kormány, amely az országot 76 törvényhatósági területre osztotta fel, egy szigorúan centralizált felfogás szellemében. A Nemzeti Paraszt Párt ellenezte a túlzott központosítást, még inkább az Országos Magyar Párt, amely Erdély öngazgatására törekedett a transzszilvanista politikai felfogás értelmében. Hatalomra kerülését követően a Nemzeti Paraszt Párt azon igyekezett, hogy decentralizációs törekvéseit érvényesítse és 1929. augusztus 3-án új helyi közigazgatási törvényt fogadott el, amely 7 regionális minisztériumi igazgatóságot hozott létre. Költséges megoldásnak bizonyult a részleges decentralizáció, ezért a Iorga-kormány 1931. július 15-én hatályon kívül helyezte, majd 1936-ban a liberális párt új közigazgatást vezetett be, 71 megyét létesítve. A megyék névlegesen 1938-ban, II. Károly királyi diktatúrájának bevezetését követően is megmaradtak. Ekkor Románia területét 10 tartományi kerületre osztották, amelyeket királyi helytartók kormányozták (Iancu 1988).

A területi felosztáson alapult a gazdaság új szervezeti rendszere, amelyet a bukaresti kormány ellenőrzött. A fővárosban székelte az Ipari Főigazgatóság (Direcțiunea Generală a Industriilor), amely vidékenként ipari felügyelőségeket hozott létre (Inspectorat Industrial). A Bánya Főigazgatóságnak (Direcțiunea Generală a Minerelor) szintén voltak helyi kirendeltségei, a bányafelügyelőségek (Inspectorat Minier). A kereskedelem ellenőrzését is helyi felügyelőségek végezték. Romániában az első világháború után munkavédelmi intézkedéseket vezettek be (8 órás munkaidő, hétvégi pihenő, női és fiatalok munkaeő védelme), azonkívül jogosnak ismerték el a szakszervezeteket, sztrájkjoggal rendelkezett a munkásság. A társadalmi problémák ellenőrzése a munkafelügyelőségek hatáskörébe tartozott (Inspectia Muncii).

A román hatóságok nagy figyelmet szenteltek az újonnan csatolt területek üzleti életének az integrációjára és támogatták a román üzletemberek előretörését. A kereskedelmi és iparkamarák átszervezése megfelelő eszköznek bizonyult ebből a szempontból. 1939-ben 51 kereskedelmi és iparkamara fejtett ki tevékenységet Romániában és azok Bukarestben tömörültek a Kereskedelmi és Ipar Kamarák Szövetségében (Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie). Emellett mezőgazdasági kamarák is létrejöttek majdnem minden megyében, valamint munkakamarák, amelyek a munkaszerződéseket tartották nyilván.

Fontos szerepet játszott a gazdasági politika kidolgozásában a Gyáriparosok Országos Szövetsége (Uniunea Generală a Industriașilor din România), amelynek 5 területi részlege működött (Ókirályság, Bánság, Erdély, Besszarábia és Bukovina). Itt meg kell említeni, hogy Erdélyben iparos szövetségek létesültek az első világháború után Brassó, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Kolozsvár és Marosvásárhely székhellyel, amelyek 1921-ben létrehozták az Erdélyi és Bánsági Munkaadók Egyesületeinek Központi Irodáját.

A tartományi tagolódás a kereskedők szervezeteiben is megnyilvánult. 1927-ben Nagyváradon megalakult az Erdélyi és Bánsági Kereskedelmi Testületek Szövetsége. A szász kereskedők minden városban létrehoztak helyi egyesületeket, ezek 1923-ban létrehozták az Erdélyi Német Kereskedelmi Egyesületek Szövetségét (Verband der siebenbürgisch-deutschen Handelsgremien). Tevékeny kereskedő

egyesületek székeltek még Bukarest, Jászvásár (Iași), Craiova városaiban, valamint Konstanca (Constanța), Brăila, Galac (Galați) kikötőközpontokban, ezek a Sfatul Negustoresc elnevezésű egyesületben tömörültek. 1928-ban az összes romániai kereskedelmi testület együttműködési egyezményt írt alá.

Az iparosok és kereskedők egyesületei arra törekedtek, hogy a kormányok gazdaságpolitikáját befolyásolják. Az első világháború után a román kormányoknak a célkitűzései a különböző tartományok gazdasági életének egységes intézményes, törvényes és pénzügyi keretbe való beépítését szolgálták. Rendkívül jelentős volt ebből a szempontból a nemzeti pénznem, a román lej bevezetése az ország egész területén 1920 szeptemberében.

A liberális párti kormányok mind nagyobb részben a hazai üzemeknek juttatták a megrendeléseket, e célból az egész ipari fejlődést fokozottan felkarolták, egyre szigorúbb vámvédelem által. Más iparpártoló intézkedések előírták az 1912. évi román iparvédelmi törvény előírásainak a kiterjesztését az ország egész területére, óriási összegű állami rendelkezéseket és felvásárlásokat, előnyös hitelezéseket. Az első világháború után Románia természetes erőforrásai legnagyobb részét osztrák, magyar vagy német érdekkörök ellenőrzése alatt álltak. Az 1919–1920. évi békeszerződések fenntartották az osztrák és magyar állampolgárok tulajdonjogait Erdélyben, és csupán a német vagyonok felszámolását írták elő. A legjelentősebb német vállalatok a kőolajiparban fejtették ki tevékenységüket. Csupán a magyar kincstári tulajdont utalták át a békeszerződések a román államra, a többi magyar, osztrák és német vállalat vagyonát csupán rendkívüli bonyolult tárgyalások után bírták a román üzletemberek részben vagy teljesen átvenni.

A külföldi tőkével működő vállalatok átszervezése a „nacionalizálás” jelszava alatt zajlott le, és már 1919–1920-ban elkezdődött. Rendkívüli jelentőségűek voltak a magyarországi vállalatok által kitermelt Zsil-völgyi szénbányák. A román üzleti körök erélyesen arra törekedtek, hogy a magyar részvénytőkének legalább egy részét átvegyék. 1919–1920-ban román bankkorzoncium létesült a Banca Românească vezetésével, amely 1920-ban átvette a Salgótarjáni Kőszénbánya R. T. részvényeinek felét, ekképpen létrejött a Petroșani R. T. Utóbb az Urikány-Zsil-völgyi R. T. részvényeit is felvásárolta felesben, így megalakult a Lupényi R. T. Az utolsó nagy ügylet a Felsőzsilvölgyi R. T. bányakitermelő jogainak az átvétele volt (Báthory 1999).

Rendkívül eredményesen fejlődött az arany és ezüst bányászat is Erdélyben, miután a Mica bukaresti részvénytársaság megvásárolta a Ruda 12 Apostol társulat részvényeit, amelyek addig a Harkortische Bergwerke und Chemische Fabriken A. G. in Gotha német cég tulajdonában voltak. A társulat legjelentősebb bányái Brád környékén működtek és 763 kg aranyat termeltek 1921-ben, de már 2917 kg-ot 1939-ben; hozzájárulásuk az országos aranytermeléshez 60%–75% körül mozgott (Baron 2006).

A legnagyobb ezüsttermelő a Nagybánya vidéki Phönix részvénytársaság volt, amely 1937-ben 9534 kg ezüstöt állított elő, az országos termelés 37%-át. Románia 1337 kg aranyat és 1954 kg ezüstöt állított elő 1922-ben, de 1938-ban a termelés 4912 kg aranyra és 22 180 kg ezüstre emelkedett.

A bányavállalatok szoros kapcsolatban álltak a vas- és fémipari vállalatokkal, amelyek osztrák, magyar vagy német tőkével működtek, ezért ezeket rendre „nacionalizálták”. Ekképpen jöttek létre az Uzinele de Fier și Domeniile Reșița (U.D.R),

a Titan-Nădrag-Călan és Astra vasipari konszernnek 1920–1924 között (Báthory-Csucsuja-Iancu-Știrban 2003). Az Astra részesedést vállalt a legfontosabb hadiipari létesítmény felállításában, amikor Brassóban létrehozták a román repülőgépgyárat Industria Aeronautică Română néven.

A román állam nyilvánvalóan arra törekedett, hogy jelentős szerepet játsszon a kialakuló nemzeti hadiiparban, és 1925-ben elhatározta, hogy a Kudzsirban fennálló elavult kincstári vasműveket modern fegyvergyárrá alakítja át. E célból létrejött egy részvénytársaság Uzinele Metalurgice din Copșa Mică și Cugir elnevezéssel, amelyben az állam 65%-os részesedést vállalt (Báthory-Csucsuja-Iancu-Știrban 2003).

Számottevő szerepet vállaltak a hadiiparban a magáncégek is. Ezek közé tartozott a Nicolae Malaxa fémipari vállalat, amely 1928-ban vált részvénytársasággá, és 1939-ig nagyon gyorsan fejlődött, mivel nagy összegű állami rendeléseket bonyolított le. Bukarestben hatalmas ipari komplexummal rendelkezett; utólag Brassó környékén is hadiipari üzemeket létesített.

A fegyveripar fejlesztése nagy mennyiségű nyersvasat, acélt, félkész és hengereltáru igényelt. Ezt az állami vállalatok szándékoztak biztosítani, elsősorban a Vajdahunyadi Állami Vasüzemek, amelyekbe 1933 után nagy összegű befektetéseket eszközöltek. Legjelentősebb megvalósítást az évi 100 000 tonnás kapacitású acélmű és a szintén 100 000 tonnás hengermű felépítése jelentette 1937–1940 között, amelyeket a Ferrostaal A.G. Essen német cég folyósított hitelbe. Romániában 1922-ben 94 600 t vasércet, 30 200 t nyersvasat, 67 850 t acélt és 120 000 t hengereltáru gyártottak, azonban 1938-ban már 139 000 t vasérc, 133 000 t nyersvas, 284 000 t acél és 300 000 t hengereltáru készült. A közállományban levő vasipari és nemesfém-kitermelő üzemeket és bányákat a román állam saját erőforrásaiból finanszírozta, miután azokat a magyar államtól átvette a békeszerződések értelmében. Üzemeltetésük érdekében létrehozták az Erdélyi Bánya- és Kohóipari Vállalatok Állami Üzletvezetőségét (Regia Intreprinderilor Miniere și Metalurgice ale Statului din Ardeal – RIMMA), amely a vasüzemeket, valamint az arany- és ezüstbányákat kezelte Nagybánya környékén, valamint Verespatakon és Aranyágon.

Köztulajdonban voltak ezenkívül a sóbányák, állami monopóliumot képezett a só forgalmazása. A sóaknák termelése 285 212 t volt 1922-ben, de már 351 758 t 1938-ban, tehát 23%-kal emelkedett annak ellenére, hogy számos külpiac elvesztett, tehát a kivitel csökkent.

Az állam ellenőrizte a metángázt kitermelő vállalatok részvénytöbbségét is. Előbb zárlat alá helyezte a Magyar Földgáz Társaságot, mivel az német tőkével működött, majd 1925-ben megalakult a Societatea Națională de Gaz Metan (Sonametán) elnevezésű részvénytársaság (Giura 1998). 1939-ben összeolvadt a két vállalat, és az új képződmény alaptőkéjének 58,59%-a a román állam tulajdonában volt. Az erdélyi földgáztermelés gyorsan ívelt fölfelé 74,5 millió köbméterről 1919-ben, 348,65 millió köbméterre 1939-ben, tehát 4,68-szorosára szaporodott.

Az állam 3 975 000 ha erdőterülettel rendelkezett, ezt 12 kerületi erdőigazgatóság használta ki. A faáru fontos szerepet játszott a román nemzetgazdaságban, bár csökkenő mértékben, mert a tűzifahasználat, amely 8 300 000 tonnát tett ki 1919-ben, egészen 1939-ig 5 900 000 tonnára esett vissza. A faáru az összkivitel fizikai volumenének 33%-át nyújtotta, bár 1929–1932 között a faexport évi 1 979 000

tonnáról lecsökkent 874 000 tonnára. Az áruforgalomban is fontos szerep jutott a faanyagoknak, mivel a vasúti szállítások tömegének 1/3-át alkotta. Romániában 1938-ban 713 faipari vállalat dolgozott, 2 273,5 millió lej összbefektetéssel, 43 326 alkalmazottal 3 583,5 millió lej értékű termelést állított elő. A feldolgozó nagyipar többi ágazatában is jelentős növekedés tapasztalható (Lásd a 3.1. tábl.).

3.1. táblázat: A feldolgozó nagyipar fejlődése a második világháború előtt

| Év | Vállalatok száma | Befektetett tőke (ezer lej) | Beépített hajtóerő | Össz-személyzet | Termelés értéke |
|------|------------------|-----------------------------|--------------------|-----------------|-----------------|
| | | | (H.P.) | | (ezer lej) |
| 1921 | 2 747 | 2 837 298 | 437 294 | 157 423 | 11 711 796 |
| 1924 | 3 841 | 27 269 423 | 389 549 | 223 423 | 44 738 463 |
| 1929 | 3 736 | 40 284 730 | 497 961 | 201 184 | 56 128 798 |
| 1933 | 3 487 | 39 821 220 | 529 968 | 184 777 | 34 940 757 |
| 1938 | 3 767 | 50 069 389 | 746 789 | 289 117 | 69 206 738 |

Forrás: Anuarul Statistic, 1939/1940

A világválságot követően a feldolgozóipar fejlődése nyilvánvaló, az 1933. évi adatokhoz képest a vállalatok száma 8%-kal növekedett, a befektetett tőke összege 25,73%-kal, a beépített hajtóerő 40,91%-kal, az alkalmazottak száma 56,47 %-kal, a termelés értéke pedig 98,06 %-kal.

A bányaiipar szintén jelentős ágazata volt a román gazdaságnak, hiszen nyers- és fűtőanyagokat biztosított a feldolgozó iparnak, valamint jelentős exportárut. A bányaiipar legjelentősebb alkotórésze a kőolajipar volt, amely a termelés értékének kb. 60%-át nyújtotta. Románia kőolajtermelése 1922–1938 között 1 372 905 t-ról 6 594 252 t-ra emelkedett. Második helyen állt a szénipar kb. 15%-os hozzájárulással. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a szénbánya-vállalatok termelésüknek még a felét sem vallották be, nyilvánvalóan más helyzet alakul ki. 1929-ben 3 046 127 tonnát jelentettek a szénbányák, azonban 6 861 597 tonnát termeltek valójában számításaink szerint. 1939-ben 2 464 950 tonnát jelentettek, de 6 901 860 tonnát hoztak forgalomba.

A két világháború között az ipari termelés volumene megötszöröződött, ami fontos következményekkel járt. Először az ipar hozzájárulása a román GDP előállításához 36,6 %-ra emelkedett 1938-ban, a nemzeti jövedelemnek pedig 28,4%-át tette ki. Ezenkívül a hazai ipar mind nagyobb mértékben fedezte a belső fogyasztást. Míg 1929-ben a hazai vállalatok 65,2 %-át biztosították az elfogyasztott ipari cikkeknek, 1938-ban már 78,6%-át (Madgearu 1940).

A szolgáltató iparágak közül látványos fejlődése miatt a turizmust emeljük ki. Az új elitek tagjai előszeretettel keresik fel az Ó-Romániában már korábban ismert és gyarapodó erdélyi üdülőközpontokat, Előpatakot, Málnást, Maroshévizet, s ekkor fedezték fel a Gyilkos-tó környékét, amelynek 1931-ben nyílnak meg menedékházai. Jelentős fejlődésen mennek keresztül a bálneológiai kutatások folytán is Dorna Vatra és Slănic Moldova. 1936. február 29-én alapítják meg a romániai turizmus irányítására és népszerűsítésére szolgáló állami intézményt, az ONT-t.

A hegyvidéki turizmust, menedékházak építésével, sokszor a meglévő egyletek segítették elő. A megnövekedett ország számára a Nagyvárad melletti meleg víző források az európai turizmushoz való bekapcsolódás lehetőségeit hozták meg.

A jelentős befektetések következtében az ipari részvénytársaságok összvagyonuk állandóan gyarapodott, idővel fajsúlyuk az összes részvénytársaságok vagyonállományában meghaladta a bankrészvénytársaságok pénzkészleteit és első helyre kerültek az ország gazdasági életében.

3.2. táblázat: A részvénytársaságok összvagyonának alakulása

| Részvénytársaságok összvagyonuk (millió lej) | | | | | | | | |
|--|---------------|------------|----------------|------------|----------------|------------|----------------|------------|
| Gazdasági ágazat | 1922 | % | 1929 | % | 1934 | % | 1939 | % |
| Ipar | 22 259 | 38,9 | 107 510 | 43,7 | 108 308 | 51,2 | 187 536 | 51,6 |
| Bankok | 30 339 | 53,1 | 122 835 | 49,9 | 82 07 | 38,2 | 145 648 | 40,1 |
| Kereskedelem | 3 443 | 6,0 | 10 971 | 4,5 | 16 217 | 7,7 | 23 424 | 6,5 |
| Biztosítás | 909 | 1,6 | 3 772 | 1,5 | 3 609 | 1,7 | 4 980 | 1,4 |
| Egyéb | 213 | 0,4 | 779 | 0,3 | 1 416 | 0,7 | 1 895 | 0,5 |
| Összesen | 57 163 | 100 | 245 867 | 100 | 211 620 | 100 | 363 514 | 100 |

Forrás: Statistica Societăților Anonime, 1922–1940; Báthory 1988

Az 3.2.-es táblázatból kitűnik az ipari vállalkozások folyamatos gazdasági térnyerése: a válság után az összes részvénytársaság vagyonállagának több mint a felét bírják, átveszik a bankok vezető helyét, amelyek az előző évtizedben az ország társadalmi életét uralták.

Az Erdély-részi és bánági bankok nemzetiségi alapokon tömörültek még az első világháború előtt. A román hitelintézetek a Solidaritatea elnevezésű szövetséget hozták létre, amely 1918 után is folytatta tevékenységét. A német nyelvű lakosság első hitelszövetségét a dél-erdélyi szász bankok létesítették Szebenben, mint Revisionsverband von Provinz-Kreditanstalten als Genossenschaft (Vidéki hitelintézetek felülvizsgálati szövetsége mint szövetség). Azonban 1935-ben létrejött a Német Hitelintézetek Felülvizsgáló Szövetsége (Revisionsverband Deutscher Kreditanstalten), amely a bánági, bukovinai és besszarábiai német bankvállalkozókat is tömörítette (Ciobanu 2001).

Az erdélyi magyar bankemberek csak a világháború után érezték szükségét a szorosabb összefogásnak, és ennek érdekében 1922-ben létrehozták az Erdélyi Bankszindikátust. Kezdeményezője és elnöke dr. Gyárfás Elemér volt, az üzletembernek is kiváló kisebbségi politikus (Csucsujá 2004). A Bankszindikátus állandó kapcsolatot tartott fenn a Solidaritatea szövetséggel és a Revisionsverband egyesülettel, ezekkel együtt 1923-ban belépett az Országos Bankszövetségbe (Asociația Băncilor Române). A kisebbségi hitelintézetek kevésbé élvezték a Román Nemzeti Bank támogatását, és a konverzió is hátrányosabban érintette az erdélyi magyar és zsidó bankárokat. Ennek ellenére Erdélyben a román hitelintézetek nem kerültek túlsúlyba a második világháború előtt sem. Így pl. 1937-ben a kisebbségiek tulajdonába volt az összerdélyi bankok számának 65,4%-a, a banktőke 69,5%-a és a bankbetétek 79,9 %-a (Jingá 1943).



Szoros kapcsolatban állt a hitelintézményekkel a szövetkezeti mozgalom. Az Erdélyi Kormányzótanács 1919-ben meghosszabbította a magyar szövetkezeti jog rendelkezéseit, majd 1920 szeptemberében a népbankokra vonatkozó román törvény előírásait ideiglenesen Erdélyre is kiterjesztették. Országos összefogó törvénykezést az 1928-ban elfogadott liberális szövetkezeti szabályzat (Codul Cooperatiei), majd 1929-ben a nemzeti parasztpárti szövetkezeti törvény valósított meg. Ezt követte egy újabb liberális párti változat 1935-ben, majd a királyi diktatúra kooperációs törvénykezése 1938-ban. Széles körű regionális, szervezeti és nemzetiségi autonómiát írt elő mindegyik törvényrendszer a kooperációban, kivéve az 1938-as rendelkezéseket, amelyek megszigorították a központi ellenőrzést. Központi szövetkezeti intézményt mindegyik törvénykezés létesített, hasonló elnevezésekkel (pl. Institutul Național al Cooperatiei – Incoop). 1935 után szövetkezeti tárca is működött (Ministerul Cooperatiei). A támogató törvénykezés és intézményrendszer mellett előnyös hitel lehetőségekre volt szüksége a szövetkezeti mozgalomnak, ezt volt hivatva biztosítani a Központi Szövetkezeti Bank (Banca Centrală a Cooperatiei), amely 1929-ben létesült. Működési területek szerint már az Ókirályságban léteztek központi szervezetek, legjelentősebbek a hitelezés (Centrala Băncilor Populare), valamint a fogyasztás és termelés terén (Centrala Cooperativelor Sătești de Producție și Consum). Az erdélyi szövetkezetek nem kívántak azonban ezekhez csatlakozni 1918 után sem, mindegyik nemzetiségi központ megtartotta autonóm szervezeti felépítését.

A két világháború között a román szövetkezeti mozgalom erőteljesen fejlődött Erdélyben a legváltozatosabb formákban, kiváltképpen a hitelszövetkezetek és fogyasztószövetkezetek terjedtek el. 1938. január elsején 1019 román szövetkezet működött Erdélyben 138 421 tagszámmal, ezek közül 587 hitelszövetkezet 96 378 tagot számlált, 273 fogyasztószövetkezet pedig 26 819 tagot. Létezett még 63 felvásárlószövetkezet, 27 faipari, 11 tejfeldolgozó szövetkezet stb.

A magyar közösség eleinte a fogyasztószövetkezeteket vitte tovább és 1920-ban 450 Hanga-típusú szövetkezetet létesített Nagyenyeden egy erdélyi szervezetet (Hunyadi 2006). A magyar fogyasztószövetkezetek fejlődése ellentmondásos volt, a szervezetek és a tagok száma utólag csökkent, 1939-ben 326 egység működött 52 610 taggal, azonban a tőkeállomány és az elért nyereség gyarapodott. Sokkal sikeresebb volt a magyar hitelszövetkezetek tevékenysége, miután 1920-ban Kolozsváron megalakult a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége (Hunyadi 2006). 1939-ben 287 magyar hitelszövetkezet működött 97 486 taggal. Ezenkívül 124 tejfeldolgozó szövetkezet ért el sikereket főleg a Székelyföldön, valamint 29 termelőszövetkezet alkalmazkodott kielégítően a körülményekhez. 1939 végén 766 magyar szövetkezetet tartottak számon 162 684 taggal, anyagi fedezetük megfelelt a szükségleteknek (Jinga 1943).

A német ajkú lakosság körében főleg a szászok tömörültek fogyasztó- és hitelszövetkezetekben. A fogyasztószövetkezeteknek kevesebb figyelmet szenteltek a szászok 1919 után, amikor 60 szövetkezet létezett 6560 taggal, 1939-ben már csak 47 szövetkezet 4408 taggal. Több sikerrel jártak a hitelszövetkezetek, 1919-ben még 181 német szövetkezet létezett 17 232 taggal, 1939-ben már 256 szervezet 33 705 résztvevővel nyújtott bőséges segítséget, főleg hosszú lejáratú kölcsönök által. A Bánságban a svábok főleg tejfeldolgozó és bortermelő szövetkezeteket hoztak létre. 1939-ben a német ajkú lakosság itt 427 szövetkezetet tartott életben 59 099 tagszámmal.



A szövetkezeti mozgalom nemzetiségi alapokon fennálló szervezkedését Románia egyéb tartományában is megtaláljuk, így például Bukovinában román, német, lengyel és rutén szövetkezetek jöttek létre (Hunyadi 2006). Etnikai hovatarozástól függetlenül a szövetkezetek elsősorban a falusi lakosság áru- és hitelszükségleteit fedezték. Mindez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy Románia aktív lakosságának túlnyomó része mezőgazdákából állt, a földművelés pedig a nemzeti gazdaság legfontosabb tényezője volt. Ezenkívül az 1921-es agrárreform következményei is felszaporították a falusi lakosság hitelszükségleteit, mivel több százezer új kis- és középgazdaság létesült, amely mezőgazdasági felszerelést és építményeket igényelt tekintélyes mennyiségben. A nagybirtok túlsúlyban volt minden tartományban a világháború végén, míg a parasztság földkézlete nem biztosította a törpebirtokosok számára családjainak elemi szükségleteit sem. Az Ókirályságban a kormány már 1917-ben földosztást hirdetett, 1918-ban pedig minden újonnan egyesült tartomány ideiglenes kormányzó testülete birtokrendezést helyezett kilátásba. A birtokkiszajátítások hamarosan elkezdődtek, azonban a földreform-törvényeket csak 1921-ben fogadták el minden tartományra vonatkozólag.

A román földreform radikális színezetet öltött, a nagybirtokok összterülete 9 350 000 hektáron terült el, ebből 6 125 789 hektárt sajátítottak ki, vagyis 18 262 nagybirtokot (Şandru 1975). Erdélyben a földreform-törvény előírásai szigorúbbak voltak, itt kiszajátították az erdőket is, az egyházi javadalmakat, valamint a közhasznú birtokokat is. Óriási birtokvesztéseket szenvedett el a magyar nagybirtokos osztály, még nagyobbakat a kisebbségi egyházi vagyon. A magyar egyházak földvagyonuk 84,50%-át veszítették el (Máthé 2009).

A teljes kiszajátított területből 3 860 372 ha-t szétosztottak a kisgazdáknak, 991 697 ha-t községi legelőknak utaltak ki, 806 206 ha-t juttattak a községi erdőknek, 62 630 ha-t pedig falusi házhelyeknek szántak (Ştirban 2001). A földreform során 1 393 353 családfő jutott földhöz, ezek közül 205 165 családfő az erdélyi nemzeti kisebbségekhez tartozott. A földreform lényeges eltolódásokhoz vezetett a földbirtokviszonyokban, a kisbirtokos parasztréteg túlsúlyba került. Így például 1930-ban a 10 hektárig terjedő gazdaságok az összterület 48%-át művelték. Azonban a nagybirtokosok továbbra is jelentős részesedéssel bírtak, 1930-ban az 50 hektáron felüli gazdaságok a művelt földterület 32,2%-val rendelkeztek. Így hát kialakult egy tekintélyes középbirtokos réteg is (10–50 ha), amely 19,8%-os földtulajdon-részesedést ért el (Păun 2009).

A földbirtokviszonyokban végbement változások jelentős következményekkel jártak a román mezőgazdaság fejlődésére nézve. A rendelkezésre álló terület minél teljesebben ki kellett használni, ezért a megművelt földek kiterjedése állandóan növekedett, az 1921. évi 10 392 900 ha-ról egészen 13 940 000 ha-ra 1936–1937-ben, ami Románia bevethető területének teljes egészét jelentette. A földgazdák továbbra is a gabonaféléket részesítették előnyben, ezeket 9 146 600 ha területen termesztették 1921-ben, de már 11 609 000 ha kiterjedésben 1936-ban. Főleg a kukoricát kedvelték a parasztgazdák, ezért 5 260 724 ha-on vetették 1936-ban. A búza második helyen állt és 3 431 940 ha-n termesztettek 1936-ban, de már 3 926 897 ha-on 1938-ban. Románia iparosításának következtében háromszor megnövekedik az iparnövényeknek szánt vetésterület, az 1921. évi 166 900 ha-ról egészen 503 300 ha-ra 1937-ben (Enciclopedia României 1939). Elsősorban a napraforgó terjedt el, úgyszintén a szójabab is egyre nagyobb kereslet-



nek örvendett. Ennek ellenére a gabonatermés megduplázódott, a búzatermés 21 millió mázsáról 49 millió mázsára 1938-ban, a kukoricatermés pedig 28 millió mázsáról 56 millió mázsára 1936-ban (Enciclopedia României 1939). Nagy pénzüsségeket áldoztak a földművelők a munkaeszközök bevásárlására, ennek ellenére Románia az utolsó helyen állott a környező országok között, ami az egy hektárra átszámított anyagi felszerelés értékét illeti. Azonban a román gazdák nem bírtak saját pénzkészleteikből elegendő tőkét mozgósítani, ezért nagymértékű kölcsönökhöz folyamodtak, ezeknek összege 1932-ben meghaladta az 52,4 milliárd lejt. Főleg a 10 ha-on aluli kisbirtokok vették igénybe a hiteleket, 1932-ben 2 474 781 kisgazdaság (az össz-szám 64%-a) 37,4 milliárd lejjel tartozott, és az összeget a gazdasági válság körülményei között nem lettek volna képesek kifizetni, mivel a földtermények árai a felére zuhantak. A kisbirtokok legnagyobb részét elárverezték volna, ezért volt szükség az 1932–1934. évi konverziós törvényekre, amelyek értelmében az állam az adósságok egy részét magára vállalta, a hitelintézményeket pedig arra kötelezte, hogy a követelések behajtását sok évre elhalasszák.

A román gazdák arra törekedtek, hogy a jövedelmeiket szaporítsák, ezért fokozott mértékben szállítottak a világpiacon. Nem annyira élőállatokat exportáltak, mind inkább hústermékekre esett a hangsúly, ezeknek kereskedelmi értéke magasabb volt. Az első világháború előtti állapotokhoz képest 1935–1939 között az állattermékek hozzájárulása Románia mezőgazdasági exportjához 3,7 %-ról 22,1 %-ra emelkedett.

A gabonatermékek fajsúlya ugyanakkor 96,3%-ról 77,9%-ra csökkent. A gabonaexport a két világháború között tulajdonképpen megnövekedett, és míg 1921–1925 között az évi kivitel átlaga 1 359 987 t volt, 1935–1939 között az 1 779 889 t-ára emelkedett, vagyis 1,30-szor szaporodott. Sajnos ez nem hozta magával a bevételek megfelelő növekedését, mivel 1921–1925 között a gabonakivitel középértéke 8 277 708 000 lejt jelentett évenként, míg 1935–1939 között az 6 554 636 000 lejre csökkent, tehát 20,81 %-kal.

Románia mezőgazdasági termése és kivitele rendkívül jelentős volt mind kontinentális, mind világszinten. Románia első helyen állt Európában 1935–1939 között a búza, árpa, kukorica, olajos magvak és napraforgóolaj exportjának tekintetében. Romániából származott 1935–1939 között az európai búzaexport 37,2%-a, valamint a kukoricaexport 60%-a. Románia kukoricaexportja világszinten is a második helyen állt, az Amerikai Egyesült Államok mögött. Románia kukoricatermelése az első helyen állt Európában, a búzatermelése pedig az ötödik helyen (Hristodol 1988).

A mezőgazdasági termékek mellett Románia bizonyos bányai cikkek előállításának és exportjának terén is kontinentális, sőt világjelentőséggel rendelkezett. Románia Európa első aranytermelője lett és az ezüsttermelésben is élen járt, a nemesfémeket azonban nem exportálták, hanem a Román Nemzeti Bank legnagyobb részét felvásárolta hivatalos áron. Emellett Románia az 5–6-ik helyen állt világviszonylatban a kőolajtermelés szempontjából. A petróleumtermelés legnagyobb részét exportálták, azonban nem nyersolaj, hanem feldolgozott termékek formájában, ezek közé tartoztak elsősorban a benzin, világító- és fűtőolaj. A világháborút követő első évtizedben a kőolajtermékek kivitele elsősorban Anglia és Franciaország felé irányult, és 1930-ban az 3 783 744 t-ás össz mennyiség 27%-át



ezen országok vásárolták meg, míg Németország és Ausztria csupán 11,90 %-ot fogtak fel. Azonban 1939-ben, miután Németország elfoglalta Ausztriát, Csehországot és Lengyelországot, 30,8 %-át szívtá fel a 4 177 571 tonnás román kőolajtermék-kivitelnek, míg Anglia és Franciaország már csak 19,2%-ot (Păun 2009). Németország háborús készülődése tovább folyt és mind szorosabb nyomást gyakorolt Romániára, hogy kőolaj- és mezőgazdasági exportját legnagyobbbrészt a Harmadik Birodalom felé irányítsa. Románia területi egységét féltette, ezért 1939. március 23-án olyan gazdasági egyezményt kötött Németországgal, melynek értelmében a Birodalom elsőbbséget élvezett a külkereskedelemben. Azonban 1940-ben a környező államok, a Szovjetunió, Bulgária és Magyarország határozott területi követeléseket fogalmaztak meg, azokat Németország is támogatta és Románia nem fejtett ki katonai ellenállást. Ennek következtében Románia 100 886 négyzetkilométer területet és 6 824 000 lakost veszített el (Besszarábia és Észak-Bukovina 49 668 km², 3 786 000 lakos; Dél-Dobruzsza 7726 km², 426 000 lakos; Észak-Erdély 43 492 km², 2 612 000 lakos).

Hatalmas megrázkódtatás volt ez a román közvélemény számára és gyors politikai következményekkel járt. 1940 szeptemberében II. Károly lemondott trónjáról kiskorú Mihály fia javára, majd külföldre távozott. Még lemondása előtt, 1940. szeptember 4-én, II. Károly kinevezte miniszterelnöknek Ion Antonescu tábornokot, a kinevezést Mihály király jóváhagyta. Az 1938-as alkotmányt felfüggesztették, a törvényhozó testületet feloszlatták, Ion Antonescu pedig felvette az „ál-lamvezér” címet (conducătorul statului), azonkívül 1941-ben a „marsall” katonai rendfokozatot is.

3.3. Katonai diktatúra és a második világháború

1941. június 21-én Románia belép a második világháborúba Németország oldalán és a román csapatok behatolnak a Szovjetunió által elfoglalt Besszarábiába. Újabb törvényrendeletek sorozata szilárdítja meg Ion Antonescu marsall hatalmát a királyi ház rovására, ezenkívül minden ellenzéki mozgalmat jóformán betiltanak. Azonban Ion Antonescu a harctérre távozott, ahol a román csapatok főparancsnokságát átvette, és az ország tényleges vezetését rábízta Mihai Antonescu politikusra, aki a belpolitikai és gazdasági élet közvetlen irányítását gyakorolta. Rendeletek újabb sorozata biztosítja a haditermelés zavartalan folytatását. A fontosabb vállalatok irányítását katonai parancsnokok veszik át, ezek felhatalmazást nyernek, hogy a személyzetet leváltsák, sőt letartóztassák és hogy a vezérigazgatóságot megváltoztassák. A katonai szervek egyre szélesebb hatáskörrel rendelkeznek, a megyei prefektúrák élére is katonatiszteket neveznek ki. Itt meg kell említeni, hogy Ion Antonescu visszaállította a megyék szerepét a közigazgatási jog szempontjából az 1940. szeptember 21-én kibocsátott törvényrendelet szerint. A megye újra alapvető adminisztratív egység és jogi személyiség lett, a tartományi körzeteket pedig feloszlatták.

A katonai diktatúra belpolitikájához szorosan hozzátartoztak a zsidóellenes intézkedések, amelyeket a „gazdasági élet románosítása” címjelzés alatt foganatosítottak. E célból a katonai diktatúra már 1940. október 4-én „románosító biztosokat” nevezett ki a vállalatok mellé, majd 1941. május 3-án megalakult a Nemzeti Románosító Központ (Centrul Național de Românizare), amelynek az volt a

feladata, hogy a zsidó vállalatokat átvegye és azokat román vállalkozóknak adja át. Azonban sok esetben más kisebbségi vállalkozókat is arra kényszerítettek, hogy vállalataikat vagy részvényeiket román üzletembereknek átadják. A katonai diktatúra rövidesen külön intézkedéseket hozott a zsidó vagyonok elkobzására. Ezek elsősorban az erdőségekre, a falusi és városi ingatlanokra, valamint a kereskedelmi és ipari vállalatokra vonatkoztak. Emellett a Munkaügyi Minisztérium számos zsidó kisiparos és műhelytulajdonos engedélyét felfüggesztette. A zsidóság megélhetési lehetőségei tehát egyre inkább csökkentek, sokan kényszerültek kivándorlásra, elsősorban Palesztinába, és a román hatóságok ezt a folyamatot támogatták.

A német szövetségesek azonban gyökeres eljárást követeltek, és pedig a „végleges megoldást”, ami a zsidóság tömeges elszállítását és elpusztítását jelentette. Ion Antonescu marsall és Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes ezzel eleinte egyetértettek, és a német hatóságokra bízták az erre vonatkozó tervek előkészítését és végrehajtását. Utóbb azonban a világhadszíntéren úgy alakultak az események, hogy a román vezetők egyre óvatosabbak lettek és a marsall lemondott a deportálásról, ehelyett 75 000–80 000 zsidó kivándorlását tervezte el Palesztinába és Szíriába. A Német Népcsoport, amely Németország támogatását élvezte, arra törekedett, hogy a zsidó vagyonok nagy részét átvegye, és ezt a folyamatot nagyban elősegítette volna a román legionárius mozgalommal kötött megegyezés 1940 őszén, amely előírta, hogy a Német Népcsoport részt vesz a zsidó vállalatok „árja tulajdonba vételében”.

Hasonló eljárások következtében a német elem egyre jelentősebb szerepet játszott a román gazdasági életben. Itt meg kell említeni, hogy a német közösség – Bukarestet kivéve – a szászokra és svábokra szorítkozott, mivel Besszarábiából, Bukovinából és Dobrudzából elköltöztek a németek. A német lakosság 1943-ban Románia lélekszámának 4%-át képezte, azonban 420 vállalatot ellenőrzött, 4,5 milliárd lej befektetett tőkével, amely 22 000 munkást alkalmazott (a személyzet 12,3%) és az ipari termelés 27%-át szolgáltatta. Jelentős szerepet játszottak a román bankrendszerben a német bankok (Ciobanu 2001). A szász kereskedők rendkívül jelentős szerepet játszottak a Németországgal folytatott kereskedelemben, amely akkoriban Románia külső gazdasági kapcsolatait teljesen uralta (1943-ban 825 román–német vegyes cég működött).

1940. december 4-én Berlinben aláírtak egy 10 évre szóló román–német gazdasági egyezményt, amely arra kötelezte Romániát, hogy mezőgazdasági és faipari termelésének jelentős részét Németországba irányítsa. A román ipar, közlekedési hálózat és kőolajvezeték-rendszer be kellett, hogy illeszkedjen az „új európai rendbe”. A következő években Németország és szövetségesei Románia külkereskedelmét majdnem teljesen felszívták, részesedésük 63,6%-ot jelentett 1940-ben, azonban 1944-ig 98,77%-ra nőtt (Păun 2009). A Németországba irányuló román export 1944 augusztusáig 10 316 179 t kőolajterméket, 1 378 450 t mezőgazdasági terményeket és 428 522 t faanyagot jelentett, ezenkívül a német befolyású övezetekbe 3 640 000 t nyersanyagot szállítottak.

Azonban Németországból nagyarányú import is érkezett, Románia fegyvereket, ipari, mezőgazdasági és hadfelszereléseket, hadiipari nyersanyagokat és vasércet hozott be. A harctér szükségletei szerint alakult az egész gazdasági élet. A kormányellenőrzés a hadiiparban folyton tovább terjedt 1941 után, a hadsereg egyre szorosabb bekapcsolódásával. 1943-ban a hadsereg számára dolgozó vállalatok

személyzete 211 214 egyént tesz ki. A háború éveiben óriási összegeket költenek hadikiadásokra, amelyek a költségvetés 39,5%-át emésztik fel 1939/1940-ben, 67,3%-ra nőnek 1940/1941-ben és 58,6%-ot jelentenek 1943/1944-ben. Mindez inflációt idéz elő, a pénzforgalom 64 milliárd lejt tesz ki 1940 végén, de már 228 milliárdot 1944 augusztusában.

Az árak szabályozására kötelező közös eladási irodákat hozott létre a kormány minden kereskedelmi ágazatban. Azonban nehéz lett volna rögzített árakat betartani olyan körülmények között, amikor a fűtőanyag, nyersanyag és feldolgozóipar termelése nem elégítette ki a belső szükségleteket. A szén- és nyersanyaghiány miatt számos nagyipari egység félbeszakította termelését. Ezért 1942-ben rendkívüli intézkedéseket foganatosítottak, megszakítás nélkül dolgoztak a szénbányák, rendkívüli munkaszakmányokat vezettek be, ezenkívül hadifoglyokat alkalmaztak a termelésben, ami által 1943-ban a bejelentett román széntermelés a csúcspontját érte el (2 910 000 t). A román kőolajtermelés tulajdonképpen hanyatlott, azonban a dél-erdélyi földgáztermelés hamarosan túlhaladta a 607 millió köbmétert.

A fűtőanyag ekképpen legnagyobbbrészt biztosítható volt, ezenkívül a vasipar nyersanyagbázisának a fedezésére jelentősen bővítették a vasérctermelést, az 1940. évi 150 574 tonnáról egészen 244 457 tonnára 1943-ban. A nemes- és színesfémtermelés is visszaesett Észak-Erdély elvesztését követően. Az aranytermelés 4677 kg volt 1939-ben, de 2974 kg 1940-ben és 2563 1943-ban. Ebből a Mica konszern és társvállalatai 2617 kg-ot folyósítottak 1940-ben, de 2072 kg-ot 1943-ban (Baron 2006). A román ezüsttermelés 22 080 kg volt 1939-ben, de csak 1945 kg 1940-ben és 2563 kg 1943-ban.

Kevesebb figyelmet szentelt a kormány a feldolgozóipar felkarolására, azon ágazatokat kivéve, amelyek a haditermelést szolgálták, mint például a vegyipar, amely eredményesen fejlődött. A textilipar számos egysége közvetlenül a hadseregnek dolgozott, ennek ellenére a termelés 1944-ben a felére csökkent, nagyrészt nyersanyaghiány miatt.

A közszükségleti cikkek előállításában hamarosan hiányosságok jelentkeztek, nagyrészt a mezőgazdaság kedvezőtlen alakulása miatt, ami növekvő nyersanyaghiányt idézett elő. A második világháború éveiben a román mezőgazdaságnak aránytalanul magas követelményeket kellett teljesítenie. A civil lakosság szükségletei mellett ellátást kellett biztosítania a fronton harcoló katonaságnak, emellett a német katonai misszió egységeit is el kellett látni táplálékkal. Ezenkívül Románia nagy mennyiségű gabonát szállított főként Németországba, de Olaszországba is. A román mezőgazdaság azonban nem volt felkészülve a háborús gazdaság rendkívüli követelményeinek a teljesítésére, éppen ellenkezőleg, a hadműveletek következményei károsan érintették a földművelés alapműveleteinek a folytatását. Ezek közé tartozott a munkaerőhiány, mivel a háborús mozgósítás a harctérre irányította a falusi lakosság százazreit, és pedig éppen a fiatal munkaerőt, amelyet nehéz volt pótolni. Az előre látható munkaerőhiányt már idejekorán megpróbálta elkerülni a katonai diktatúra rendszere. 1941 márciusában törvényrendelet-mozgósítást helyezett kilátásba a mezőgazdasági munkálatokra, amelyet november hónapban szigorúbb változatban felújítottak. Utóbb katonai egységeket is kivezényeltek a földmunkára, azonkívül hadifoglyokat is.

A munkaerő-mozgósítás mellett a mezőgazdasági felszerelés jelentős bővítése játszhatott még serkentő szerepet a földművelés alakulásában. E célból kormány-